

Reforma i konverzija obrane
u Albaniji, Makedoniji i Hrvatskoj

Tobias Pietz
i Marc Remillard

Prijevod ove studije na hrvatski jezik bilo je moguće napraviti uz velikodušnu pomoć
Norveške Vlade.

1. Uvod	10
2. Albanija.....	15
REFORMA OBRANE.....	15
KONVERZIJA OBRANE.....	28
ZAKLJUČAK.....	40
3. Makedonija	43
REFORMA OBRANE.....	43
KONVERZIJA OBRANE.....	58
ZAKLJUČAK.....	67
4. Hrvatska	70
REFORMA OBRANE.....	70
KONVERZIJA OBRANE.....	77
ZAKLJUČAK.....	95

Urednik:

Elvan Isikozlu

POPIS KRATICA I SKRAĆENICA

AAA	Albanian Atlantic Association
AAF	Albanian Armed Forces
ANP	Annual National Program
ARM	Armed Forces of Macedonia
BA&H	Booz, Allen and Hamilton
CAF	Croatian Armed Forces
CARDS	Community Assistance for RDS
COSS	Council for Oversight of the Security Services
DP	Democratic Party of Albania
DPA	Democratic Party of the Albanians
DUI	Democratic Union for Integration
EAPC	Euro-Atlantic Partnership Council
EPD	Economy and Privatization Directorate
ESDP	European Security and Defense Policy
EU	European Union
ICTY	International Crime Tribunal for the Former Yugoslavia
IOM	International Organization for Migration
JNA	Army of the Federal Republic of Yugoslavia
JNSC	Joint National Security Committee
LEPEZA	Macedonian Resettlement Project
LTDP	Long Term Development Plan
MAP	Membership Action Plan
MAPE	Multinational Advisory Police Force
MOPO	Ministry of Public Order
MPRI	Military Professional Resources Inc.
NACC	North Atlantic Cooperation Council
NAMRA	National Association of the Military in Reserve
NCO	Non-Commissioned Officer
NDC	National Demilitarization Center
NLA	National Liberation Army
PARP	Planning and Review Process
PCC	Prague Capabilities Commitment

PDP	Party for Democratic Prosperity
PG	Partnership Goals
PMC	Private Military Company
RASDP	Reintegration Assistance for Separated Defense Pers.
SAA	Stabilization and Association Agreements
SAIC	Science Applications International Corporation
SAP	Stabilization and Association Process
SDR	Strategic Defense Review
SDSM	Social Democratic Union of Macedonia
SP	Socialist Party of Albania
SP	Stability Pact for South- Eastern Europe
SPECTRA	Separated Personnel Care and Transition Program
TDF	Territorial Defense Forces
TRADOC	Training and Doctrine Command
UNEP	United Nations Environment Program
WEU	Western European Union

Centar za demokratsku kontrolu oru`anih snaga - @eneva (DSAF) utemeljen listopada 2000 sukladno inicijativi {vicarske vlade. Centar ohrabrava i podr`ava dr`ave i nevladine organizacije u njihovim naporima u poja~anju demokratske i civilne kontrole oru`anih i sugurnosnih snaga i promovira me|unrodnu suradnju na ovom polju, u prvom rijedu ciljaju}i na euro-atlantske regije. Kako bi ostvario ciljeve, Centar:

- prikuplja informacije, poduzima istra`ivanje i anga`ira u mre`nim aktivnostima u cilju identificiranja problema, uspostavljanja nau~enih lekcija i predlaganja najbolje prakse na polju demokratske kontrole oru`anih snaga i civilno-vojnih odnosa;
- osigurava ekspertizu i potporu svim zainteresiranim stranama, posebice vladama, parlamentima, vojnim vlastima, me|unrodnim organizacijama, nevladinim organizacijama, akademskim krugovima.

Centar za demokratsku kontrolu oru`anih snaga (DCAF) -Geneva
P.O. Box 1360
CH-1211 Geneva 1,
Switzerland

Tel. + 41 (0) 22 741 77 00
Faks: + 41 (0) 22 741 77 05

E-mail info@dcaf.ch
URI: <http://www.dcaf.ch>

ZAHVALA

Autor se posebno želi zahvaliti svojim kolegama u BICC za njihovu potporu, posebice Andreasu Heinemanu Gruderu za njegov kontinuirani i značajan doprinos studiji; Elvani Isikozlu za njeno jezično uređivanje i korektorske poslove; Michaelu Brzoski za korisne komentare te Svenju Bendsu i Kaska Morahtu za tehničku pripremu i objavljivanje studije; našoj partnerskoj organizaciji za ovu studiju, Centru za demokratsku kontrolu oružanih snaga (DCAF) te posebno dragom prijatelju Marcu Remillardu za njegove komentare i sveukupnu suradnju; gospodinu Frederiqueu Jaqueminu iz Ekonomskog direktorata NATO koji mi je dao potporu i omogućio susrete s NATO osobljem koje je angažirano reformama obrambenih sustava u navedenim državama. Posebno priznanje odlazi i ekspertnom timu NATO-a za konverziju sustava obrane za pomoć prilikom posjete Republici Hrvatskoj u proljeće 2005.

Mnogi su me ljudi podržavali u zemljama na koje se ova studija odnosi, a posebno zahvaljujem sljedećim osobama: u Republici Hrvatskoj gospodinu Zvonku Popoviću i timu njegove SPECTRE, u Republici Albaniji gospodinu Arbenu Gjati, koji je bio neophodan za verifikaciju podataka i za detaljna objašnjenja mnogih pitanja obrane i sigurnosti u njegovoj zemlji, te gospodinu Danetu Taleskom, koji je bio je neprocenjivi i pouzdani izvor u vezi aktualnih političkih i vojnih pitanja u Republici Makedoniji. Naravno, kao autor jedino sam i isključivo ja odgovoran za stavove i gledišta izrečena u istoj.

SAŽETAK

Republika Albanija, Republika Makedonija i Republika Hrvatska nalaze se u fazi rekonstrukcije obrambenih sustava koju je većina europskih zemalja učinila puno prije. U promatranjoj regiji uspostavljen je zadovoljavajući stupanj stabilnosti nakon krvavih ratova i stalnih nemira devedesetih. Ovaj sažetak bavi se vojnom reformom i procesom konverzije obrane u navedenim državama. Između ostalog on obuhvaća usvajanje i provedbu strategijsko doktrinarnih dokumenata te modernizaciju i smanjenje oružanih snaga, uključujući mjere zapošljavanja i društvene reintegracije prekobrojnog osoblja kao i aranžmane u svezi s prodajom i prenamjenom vojnih objekata, prije svega vojarni i vježbališta.

Konačni cilj obrambenih reformi u Albaniji, Makedoniji i Hrvatskoj u najvećoj mjeri sadrži želju za stvaranjem malih, suvremenih, učinkovitih, uporabljivih i visoko profesionalnih vojski, spremnih na nove izazove.

Usvajanjem temeljnih strategijskih dokumenata, pravnog okvira te smanjenjem osoblja (procesa koji se nalazi u podmakloj fazi) temeljni zahtjevi postavljeni pred navedene države u potpunosti su ispunjeni. Ova analiza navodi na zaključak da su u osnovi cjelokupni postupak reforme u pravilu vodili i podupirali inozemni akteri (NATO, inozemne privatne vojne kompanije, SAD i EU).

NATO je svojim zahtjevima odigrao osobitu značajnu ulogu jer je organizacija pred navedene zemlje postavila pitanje reformi i transformacije obrambenog sustava kao jedno od ključnih u njihovu nastojanju da postanu punopravne članice. Sve tri zemlje smatraju ove reforme testom njihove spremnosti i volje. Usvajanje i implementacija standarda NATO-a treba biti značajan korak ka potencijalnom članstvu navedenih država u Europskoj uniji.

Teorijski, provedena reforma sustava obrane također bi trebala doprinjeti prilagođavanju nacionalnih institucija NATO standardima u području civilno-vojnih odnosa i suradnje. Vidljivo je da uloga nacionalnih institucija u provedbi reformi ostaje podijeljena jer su odnosi između ključnih sigurnosnih igrača (parlament, premijer, predsjednik, ministar obrane, načelnici glavnih stožera) često nesređeni i pokazuju da postoje velike razlike između legislative i svakodnevne prakse odnosno stvarnog života.

Stoji činjenica da je vrlo malo nevladinih organizacija uključeno u razmatranje raznih pitanja sigurnosti i obrane unatoč tome što iste najviše mogu pridonijeti onome što NATO traži: integraciji uz većinsku potporu građanstva, što u nekim državama nije baš izraženo. Pored navedenoga i naslijeđe komunizma umnogome nastavlja kulturu tajnovitosti obrambeno sigurnosnih sustava što svakako utječe na ukupne civilno vojne odnose u Albaniji, Makedoniji i Hrvatskoj.

Isto tako je vidljivo da je proces reforme obrane u zemljama zapadnog Balkana bitno složeniji nego drugdje. Ne samo zbog činjenice da on osim uspostave demokratskog i civilnog nadzora zahtjeva i transformaciju oružanih snaga usmjerenu novim zadaćama te ulozi koje oružane snage u novom globalnom, regionalnom i lokalnom okružju.

Javno mnijenje u Albaniji, Makedoniji i Hrvatskoj još uvijek reformu obrane povezuje sa zatvaranjem vojnih lokacija, gubitkom radnih mjesta i smanjenjem životnog standarda bivšeg vojnog osoblja. Moramo napomenuti da su zemlje zapadnog Balkana dostigle različite stupnjeve uspjeha u svezi s restrukturiranjem njihovih oružanih snaga, reintegracijom prekobrojnog vojnog osoblja i konverzijom vojnih objekata u civilne svrhe.

Reintegracija *eks* vojnog osoblja u civilni život sve više ostaje sekundarni problem jer nije integralni dio reforme obrane. Čini se da ovo pitanje nije prioritet NATO-a ili ostalih uključenih u reformu; umjesto da se s njim ozbiljno pozabave ostavljaju ga u rješavanje slabim nacionalnim institucijama koje djeluju uz ogromna financijska ograničenja i s ograničenim integracijskim mogućnostima nacionalnih gospodarstava i tržišta rada. Izuzetak je snažno financijsko i strukturalno uključenje Međunarodne organizacije za migracije (IOM) u procesima koji se odvijaju u Hrvatskoj.

Glede konkretnih programa koje se trenutno provode u svezi s reintegracijom prekobrojnog osoblja, jedino hrvatski program SPECTRA autor smatra uspješnim, dok su svi ostali programi ili nepotpuni ili tek ulaze u fazu implementacije, s veoma blijedim rezultatima. Nedostatak raspoloživih sredstava i stručne i kvalitetne ekspertize za pripremu i implementaciju programa reintegracije odložio je početak LEPEZA programa u Makedoniji. Istodobno, nesposobnost Ministarstva obrane u Albaniji da ponudi realan i provodljiv program reintegracije usmjerio je fokus napora na poboljšanje mirovinskih beneficija i beriva bivšeg vojnog osoblja usprkos

spoznaji da su financijske mogućnosti u svezi s implementiranjem mirovinskog zakona za umirovljene časnike minimalne.

Konverzija vojnih objekata ostaje nejasna u sve tri zemlje. Državni dužnosnici u svojim istupima najčešće ističu rokove u kojima se objekti predaju (kako je to brzo učinjeno!) ali isključuju benefite koje jedinice lokalne uprave i samouprave primitkom tih objekata dobivaju.

Isto tako često se pogrešno tumači kako modernizacija postojećih vojnih objekata, i dalje u vojne svrhe, ima veze s reformom.

U pravilu su nacionalna ministarstva obrane institucije koje su odgovorne za implementiranje i nadzor konverzije vojne imovine. U pravilu se prodaja ili davanje u zakup koriste kao glavni model konverzije s ciljem stvaranja sredstava. Takav pristup djelomično objašnjava nedostatak transparentnosti u procesu te daje odgovor na pitanje zašto se ministarstva obrane ne mogu smatrati *nepristranim brokerima*. Interes u takovim transakcijama često ne može i ne ostaje po strani, što je suprotno deklariranim načelima.

Kako bi se konverzija u sve tri zemlje poboljšala ova studija predlaže da se:

- poveća transparentnost u svim planiranim ili trenutno poduzetim aktivnostima konverzije, a posebice u okviru procesa prijenosa ili prodaje vojnih baza, objekata i sredstava. Model neovisne agencije za konverziju jamčio bi više transparentnosti i racionalnih birokratskih procedura;
- izbjegne dupliciranje struktura i napora te da se koristi sinergija kao što je slučaj uključivanja i pomoći Međunarodne organizacije za migracije u pripremi i provedbi programa SPECTRA;
- smanje velika profitna očekivanja od transfera ili prodaje jer realizacija istog nije vjerojatna u trenutnoj ekonomskoj situaciji koja vlada navedenim zemljama. No, s druge strane postavljena ekološka pitanja mogu utjecati na planiranu prodaju jer je jedina moguća opcija privlačenja novih sredstava u vrijeme niskog donatorskog interesa za vojnu reformu činjenica povećanog interesa za ekologiju: iako ovo ne predstavlja financijsku dobit može predstavljati benefit za zajednicu;

- povećati i institucionalizirati razmjenu iskustava u regiji u svezi s reformom obrane i konkretnim projektima konverzije. Strukture, kao što je novi odjel za transformaciju u sastavu RACVIAC-a, mogu osigurati značajnu potporu ovome cilju;
- osigurati pravilno tumačenje poruke da socijalni benefiti ne rezultiraju pozicijom u vojnoj hijerarhiji nego da svaki vojnik ima svoj građanski identitet i osobnu društvenu odgovornost;

1. UVOD

Reforma i konverzija obrane te restrukturiranje oružanih snaga su zajednička pitanja zemalja takozvanog Zapadnog Balkana. Međunarodne organizacije, kao što su Pakt za stabilnost Jugoistočne Europe (SP) i NATO, nevladine organizacije te privatne kompanije pokušavaju odgovoriti na sve zahtjeve nacionalnih vlada koje traže financijsku potporu i ekspertizu u provedbi i implikacijama te posljedicama vojnih reformi i konverzije obrane.¹

Slično ostalim regijama post-socijalističke tranzicije i transformacije, države Zapadnog Balkana ulaze u fazu koju je većina istočno europskih zemalja već apsolvirala, uz različite stupnjeve uspjeha. U cijeloj regiji uspostavljen je zadovoljavajući stupanj stabilnosti nakon ratova i nemira devedesetih godina te nakon jednog perioda u kojemu su procesi reforme i zacrtano razoružanje bili dovedeni do zastoja. Euroatlantska integracija postaje vjerojatna budućnost za većinu zemalja u regiji dok se stare percepcije prijetnji i ugroza polako mijenjaju.

Sudeći prema nedavno objavljenim radovima povezanih sa strategijom obrane i sigurnosti vojne reforme i rezultirajuća konverzija dobijaju na značaju u svim zemljama Zapadnog Balkana.

Ova se studija bavi procesom vojne reforme i konverzije obrane uopće. Između obuhvaćenih pitanja su i pitanja izrade, usvajanja i implementacija strategijsko doktrinarnih dokumenata te modernizacija i smanjenje oružanih snaga.² Dio uspješnog ostvarenja ovih ciljeva svakako je i stvaranje odgovarajućeg sustava planiranja obrane te odgovarajuća prenamjena postojećih resursa; odgovarajući i učinkovit sustav proračuna; jasan, transparentan i učinkovit proces nabave; pravičan sustav upravljanja ljudskim resursima; odgovarajući socijalni programi koji bi se bavili negativnim refleksijama reforme; strategija promjene javnog mnijenja te jedinstven i učinkovit sustav upravljanja i odlučivanja.

Krajnji cilj ovih reformi usmjeren je ka stvaranju malih, suvremenih, učinkovitih, uporabljivih i interoperabilnih profesionalnih oružanih snaga, suprotno dosadašnjim snagama temeljenim na obveznom služenju vojnog roka i zastarjelom načinu njihovog vođenja i uporabe.

Još konkretnije, ova studija analizira razvoj, dostignuća i nedostatke reforme obrane i konverzije obrane u Albaniji, Makedoniji i Hrvatskoj. Studija pokušava identificirati glavne

faktore koji imaju utjecaja na vojnu reformu i konverziju obrane. To je zasnovano na informacijama koje su prikupljene tijekom terenskih putovanja u sve tri zemlje u ožujku i travnju 2005. te u NATO HQ u prosincu iste godine.

Albanija, Hrvatska i Makedonija su bile odabrane u cilju kompletiranja serije studija koje su zajednički objavljene od strane Centra za demokratski nadzor oružanih snaga (DCAF) u Ženevi te Međunarodnog centra za konverzije u Bonu (BICC), koje su uključivale gotovo sve zemlje Zapadnog Balkana, kao političko geografskog pojma.³

Tekst ove studije sadrži tri poglavlja o promatranim zemljama i jedan opći zaključak sa preporukama. Svako poglavlje o zemlji počinje općim opisom vojne reforme zemlje, statusom njezine euroatlantske perspektive te stupnjem napredovanja u uspostavljanju funkcionalnih civilno vojnih odnosa. Glavna podpoglavlja su analiza politika, planova i aktivnosti na polju vojne reforme i dva najznačajnija polja konverzije obrane: doknadna izobrazba i izmještanja te raseljavanja otpuštenog vojnog osoblja uz konverziju ili prenamjenu vojnih baza.

Kriteriji odabrani za mjerenje dostignuća i nedostataka pokušavaju odgovoriti na sljedeća pitanja: koliko je realan proces planiranja reforme (realnost)?; kakova je učinkovitost institucionalnog okvira reforme (učinkovitost)?; koliko su dovoljni dostupni financijski i ljudski resursi (dovoljnost resursa)?; kakova je uloga vanjske potpore reformama (vanjska potpora)? Primjenjujući ove indikatore autor je imao namjeru osigurati povratnu informaciju o dostignućima i nedostacima vojnih reformi i konverzija obrane u navedenim zemljama te dati preporuke u svezi s procesom upravljanja vojnom reformom. Nakon pobrojanoga ovaj *feedback* bi se onda mogao koristiti u formuliranju *naučenih lekcija* koje bi služile u poboljšanju svih ovih procesa u promatranim zemljama.

Razmatrajući različite elemente reforme obrane prezentirana su i četiri različita aspekta: kao prvo strategijsko planiranje, tj. oni dokumenti neophodni za razvoj konceptualne orijentacije cjelokupne reforme obrane; kao drugo sam proces implementacije; kao treće specifičnosti i karakteristike oružanih snaga koje se trebaju postići reformom; i, kao četvrto, osnovni principi provedbe procesa.

Nacionalni i međunarodni akteri smatraju konverziju obrane sastavnim dijelom procesa sveobuhvatne reforme sektora obrane i sigurnosti u regiji Zapadnog Balkana.⁴ Konverzija je kao

proces opisana kao transformacija i ponovna uporaba različitih vrsti vojnih sredstava u civilne ciljeve.⁵ Zbog toga su aktivnosti kao što su doknadna izobrazba i otpuštanje prekobrojnog vojnog osoblja uz prenamjenu, čišćenje, dekontaminaciju i ostale radnje vezane za bivše vojne objekte zapravo dijelovi konverzije.

Ipak, u pogledu konverzije obrane u zemljama Zapadnog Balkana u njih uključeni nacionalni i međunarodni nositelji koriste različite definicije pristupa konceptu i pojmu konverzije, često koristeći blago iskrivljene definicije po kojima sam koncept konverzije obrane ostaje nejasan. Međutim, taj se proces prvenstveno shvaća kao proces smanjenja, raseljenja i civilne reintegracije vojnog osoblja uz pripadajuću prenamjenu vojnih baza i imovine te prenamjenu vojne industrije. Državni dužnosnici često navode rokove za transfer ili prodaju vojne imovine i opreme ali ne govore koji su to benefiti koje lokalna zajednica, regije i pojedinci ostvaruju primitkom odnosno transferom i prodajom te imovine.

Modernizacija vojnih baza za nove operativne zadaće proizašle iz donešenih strategijskih dokumenata također se smatra konverzijom, odnosno njezinim bitnim dijelom. Ministarstva obrane u promatranim zemljama pokazuju slična očekivanja i vizije konverzije kao kod ostalih balkanskih zemalja (npr. Srbije i Crne Gore).⁶ Očekuje se da će konverzija u ovim zemljama osigurati sredstva za modernizaciju vojnih baza ili, u optimističnijoj verziji, za cjelokupnu vojnu reformu.

U svakom slučaju, iskustvo pokazuje da nije realno konverziju smatrati sredstvom stvaranja glavnih fondova za reformu obrane.⁷ Ostvarene uštede kroz smanjenje su samo fiktivne, bez pravih finansijskih pokazatelja te kao takve za društvo često nisu izravno mjerljive u pogledu iznosa nego su više opće prirode: čist okoliš, doknadna i poboljšana infrastruktura za lokalne zajednice, više stanova za javnu uporabu i slično.

Osim toga, niti mirovna dividenda se nije materijalizirala kao što se očekivalo. Ukupna finansijska dobit od samog procesa konverzije vjerojatno neće ispuniti optimistična očekivanja ministarstva obrane u promatranim zemljama.⁸

Reforme sustava obrane u zemljama Zapadnog Balkana su primarno upravljane uključenošću i zahtjevima NATO-a. NATO igra neophodnu ulogu u regiji i reforme su jedno od njegovih prioritarnih pitanja. Navedeno se provodi kroz razne programe i institucije kao što su

Euroatlantsko partnersko vijeće (EAPC), Partnerstvo za mir (PfP), Akcijski planovi za članstvo (MAP) te Proces planiranja i razmatranja (PARP).

Ovi se programi smatraju kotačem koji treba suštinski promovirati identičnu viziju reforme obrane u svim državama Zapadnog Balkana, a ipak su prilagođeni svakoj od njih posebno.⁹ NATO je kroz svoje programe među glavnim promotorima reforme sustava obrane u cjelokupnoj euroatlantskoj zoni.¹⁰

Reforma obrane u zemljama Zapadnog Balkana predstavlja veliki izazov za sve zemlje; ona je pokazatelj njihove spremnosti i volje da usvoje i implementiraju pravila i standarde NATO-a. Razumljivo je da zbog prepreka financijske i lingvističke prirode te zemlje nisu u mogućnosti odmah krenuti u ravnopravnu suradnju s NATO-om i njegovim članicama, no napredak je vidljiv i daje razloga za optimizam. Iako se reforma u pojedinim zemljama shvaća različito, NATO traži od svih budućih članica sljedeće: ¹¹

- restrukturiranje sustava obrane
- razvoj obrambenih sposobnosti koje su neophodne za ispunjenje tradicionalnih i novih izazova u vezi s obranom i
- djelovanje koje će povećati sposobnost zemlje za sudjelovanja u NATO vođenim operacijama.

Sve države uključene u Partnerstvo za mir kao primarni cilj imaju uspostavu interoperabilnosti s državama članica NATO-a. Konverzija obrane podupire ta njihova nastojanja jer je cilj iste modernizacija sustava obrane, donošenje novih vojnih strategija, stvaranje novih upravljačkih i zapovjednih struktura i nabavka nove opreme.¹² Interoperabilnost je i trenutno i u budućnosti najvjerojatniji zahtjev NATO-a prema aspirantima na članstvo.

U svim državama proces konverzije treba biti određen i vođen jasnim procedurama i postupcima. Kao i svaka druga reforma i konverzija mora biti praćena snažnom političkom potporom i treba biti pažljivo planirana i prilagodljiva tijekom same implementacije. Reforma obrane zahtjeva jasno razumijevanje sigurnosnog okoliša, sposobnost predviđanja prijetnji i izazova, izradu adekvatnih planova uporabe te sposobnost prezentacije postavljenih ciljeva u svrhu osiguranja vladine i parlamentarne potpore a samim tim i dostatnih sredstava za reformu.

S obzirom na značaj istih te potrebe koordiniranog međuagencijskog pristupa, proces reforme treba imati značajke nacionalnog projekta, odnosno projekta od nacionalnog značaja.

Sam proces reforme obrane u zemljama Zapadnog Balkana je vrlo složen. On uključuje uspostavu ili poboljšanje civilnog i demokratskog nadzora nad oružanim snagama, modernizaciju oružanih snaga i ministarstava obrane, adaptaciju oružanih snaga u novom globalnom, regionalnom i lokalnom strategijskom okolišu, s glavnom idejom osposobljavanja oružane snage za nove izazove, uključujući i terorističke i sve druge moderne i asimetrične ugroze.¹³ No, navedeno predstavlja veliki teret ne samo sustavu nego i društvu u cjelini.

2. ALBANIJA¹⁴

Reforma obrane

Tijekom posljednje dekade Albanija nije imala međudržavni konflikt ili otvorenu ugrozu svojih granica, ako izuzmemo unutanje neredne iz 1997., a koji su zahtjevali kratku vojnu intervenciju NATO-a (operacija *Alba*). Ti su neredi bili izazvani kolapsom *piramidalnih* šema ulaganja koje su počele tijekom ranih devedestih godina a na kojima su mnogi ljudi izgubili cjelokupne uštedevine. To je bio povod nemira započetih u ožujku 1997. koji su rezultirali pljačkom i devastacijom 1300 vojnih skladišta iz kojih je nestalo 550.000 komada oružja i oko 900 milijuna komada municije. Vlada je izgubila kontrolu nad većim dijelom države te je cjelokupna situacija postala više no nesigurna.

Tijekom građanskog revolta i vojska je također bila dezintegrirana. Ipak, proces restrukturiranja obrane nije bio toliko pogođen opisanim događajima koliko čestim promjenama obrambene politike, nedostatkom sustava upravljanja realnim resursima i tendencijom razvijanja planova za strukture snaga koje pokušavaju sačuvati beneficije postojećih *oficirskih* snaga.¹⁵ Osnovni strategijski dokumenti kao što su *Strategija nacionalne sigurnosti* i *Smjernice obrambene politike* usvojeni su tijekom veljače 2000., *Vojna strategija* u kolovozu 2002., dok takozvana *Bijela knjiga* još čeka odobrenje Parlamenta.¹⁶ Ovi dokumenti opisuju planove u svezi s implementacijom procesa reforme do 2010. godine na jedan realniji način u usporedbi sa prethodnim planovima. Vojna strategija je utvrdila tri glavna cilja reforme obrane: razvoj profesionalnih oružanih snaga, smanjenje broja vojnih obveznika te povećanja obrabenog proračuna do 2010. za 0,1 BDP godišnje.¹⁷

Nakon operacije *Alba* javlja se velika potpora promjenama i svemu što NATO donosi. Istovremeno albanska vlada izjavljuje da postojeće oružane snage trebaju biti smanjene, profesionalizirane i modernizirane u cilju kompatibilnosti sa ostalim vojskama NATO saveza. Nakon navedenoga zapravo sve promjene u okviru albanskih oružanih snaga postaju rezultat želje za punopravnim članstvom u NATO savezu. Čak je i revidirani nacrt vojne strategije iz 2004. naslovljen kao *Strategija NATO integracije*, što je izazvalo određene kritike u samoj Albaniji, smatrajući kako se previše ispunjavaju NATO zahtjevi, a premalo brine o samoj sigurnosti zemlje.¹⁸

Međutim, baš prema navedenoj strategiji kao glavna zadaća albanskih oružanih snaga i dalje ostaje osiguranje dovoljne razine borbene spremnosti koja bi omogućila obranu nacionalnog

teritorija, nadzor albanskog pomorskog, zračnog i kopnenog teritorijalnog prostora, sudjelovanje u operacijama humanitarnog karaktera, sanaciju mogućih katastrofa, borbu protiv terorizma te sudjelovanje u različitim mirovnim operacijama.¹⁹

Albanske oružane snage (AOS) su u fazi transformacije još od 1992. godine. Do 2000. AOS su imale 5 divizija odnosno 32 brigade bez inženjerskih, logističkih ili civilnih struktura zaštite. Kao glavni cilj reforme i preustroja AOS, što se planira završiti do 2010., stvaranje je manje ali sposobnije vojske, što bi se trebalo osigurati iznalaženjem odgovarajućih financijskih sredstava.²⁰ Tijekom 2000. godine albanski je parlament predložio *Plan reforme* u dvije faze: u prvoj bi trebalo izvršiti pretvorbu AOS u manju, učinkovitu vojsku mobilnih snaga (2000.-2004.) dok bi u drugoj te iste snage trebalo modernizirati (2005.-2009.). Po tome planu AOS moraju biti smanjenje sa 43000 na 31000 pripadnika.²¹ Tijekom 2002. Albanija je lansirala desetogodišnju strategiju reforme obrane koju je sponzoriralo MO SAD čiji je temeljni cilj podudaran s onim planom parlamenta: smanjenje i modernizacija AOS.²²

Vojna strategija iz 2002. godine dala je mandat AOS od 18000 pripadnika²³ od kojih su 70% profesionalni vojnici te 30% vojni obveznici. Vojni obveznici koji su završili svoj vojni rok ali su odabrali ostati u AOS trebali su stvoriti temelj buduće profesionalne vojske. Planovi su predviđali jačinu od 14500 pripadnika sa aktivnom dužnošću u mirnodopskim uvjetima uz 2000 civila te jačinu od 20000 u pričuvu.²⁴

Sredinom 2003. godine, a kao rezultat doknadne procjene sigurnosnih prijetnji i dostupnih sredstava, parlament donosi odluku o daljnjem smanjenju sa 31000 na 16500 pripadnika do 2010. godine. Revidirana strategija iz 2004. više ne spominje veličinu pričuve, nego kaže da će *aktivna komponenta AOS biti podržana odgovarajućom i razumnom pričuvom*.²⁵

Ova je odluka bila bazirana ne samo na fiskalnoj realnosti i analizi mogućih zadaća, nego u većoj mjeri i u duhu kriterija za punopravno NATO članstvo. Jedan bivši visoko rangirani dužnosnik Ministarstva obrane smatra da je trenutna brojčana veličina osoblja AOS diskutabilna, procjenjujući da ona treba biti oko 12000 do 13000 sa stanjem u ožujku 2005.²⁶

Mora se istaknuti činjenica da su i NATO dužnosnici prihvatili činjenicu da su promjene AOS, odnosno planirano smanjenje na 16000 ljudi, učinjene gotovo pet godina prije roka

zadanog strategijskim dokumentima što je znatno povećalo izgleda za brži prijem od ostalih zemalja regije.²⁷

Sukladno *Vojnoj strategiji* AOS su restrukturirane u 5 različitih zapovjedništava i to Zapovjedništvo kopnenih snaga, Zapovjedništvo zrakoplovnih snaga, Zapovjedništvo mornaričkih snaga, Zapovjedništvo za obuku i doktrinu te Zapovjedništvo za logističku potporu. Okosnicu kopnenih snaga čine brigada za brze intervencije, inženjerska brigada, komandoska pukovnija te bojna veze uz pet pričuvnih pješачkih brigada koje su izravno podređene Zapovjedništvu kopnenih snaga.

Zrakoplovne snage bazirane su uglavnom u Tirani i Farki, kao i u dvije pričuvne baze (Kučova, Gjader). Sastoje se o jedne višenamjenske helikopterske eskadrile, eskadrile izvidničkih zrakoplova za nadzor prostora, jedne brigade protuzrakoplovne obrane te posebne škole za izobrazbu osoblja.

Mornaričke snage su podijeljena na dva vojnopomorska sektora (Dures i Vlora), a u svom sastavu imaju i logističku bojnu za održavanje i popravak brodova, brodogradilište te ostale potporne elemente.

Zapovjedništvo za obuku i doktrinu je svojim sastavnicama koncentrirano uglavnom na Tiranu i Vlora. Sastoji se od Akademije za obranu, vojnog učilišta *Skenderbeg*, Dočasničke akademije, jedne brigade za osnovnu obuku, logističke bojne te Centra za vojnoznanstvena istraživanja.

Zapovjedništvo za logističku potporu osigurava logističku potporu oružanim snagama na cjelokupnom albanskom teritoriju. Sastoji se od brigade za nabavu, transportne brigade, centra za održavanje, centralnog skladišta za prijem i otpavu robe, centralnog laboratorija oružanih snaga te zasebne Škole logističkih specijalnosti.

Pored pet pobrojanih zapovjedništava glavni stožer AOS nadređen je postrojbama i pristožernim cjelinama kao što su centar za zajedničke operacije, pristožerna bojna veze, logistička bojna, bojna vojne policije, centar za obavješćivanje, središte civilne zaštite te centralna vojne i sveučilišne bolnica. Sam glavni stožer je modificiran sukladno standardima NATO-a u devet sektora, koji se bave osobljem, obavještajnim poslovima, obukom, logistikom,

planiranjem, komunikacijama, upravljanjem sredstvima, javnim zdravstvom i civilno-vojnim odnosima.

Transformacija sustava vojne izobrazbe gotovo da je završena i s gledne točke NATO-a to je najbolje dostignuće reforme albanske obrane.²⁹ Vojna akademija *Skenderbeg* stekla je status akademije obrane i ostala glavna institucija za obuku časnika albanske kopnene vojske, zrakoplovnih snaga i mornarice.

Reforma vojne izobrazbe, koja teče od 1992 g., fokusira se na povećanje broja dočasnika koje posjeduju sveučilišnu diplomu te su u tom cilju ostvarene značajne promjene i postignuća.³⁰

Škole za obuku specijalista iz različitih vojnih grana pripremaju pješništvo, tenkovske posade, veziste, topnike, pilote i ostale tijekom jednogodišnjeg perioda, dok Centar za temeljnu obuku odgovara za temeljnu obuku vojnika. Pored domaćeg sustava na stotine pripadnika AOS su obučavani u zapadnim zemljama i SAD, počevši od 1993., od kada SAD troše 1 milijun dolara svake godine za obuku pripadnika AOS. Svake godine pedeset pripadnika AOS sudjeluje u posebnom programu obuke u inozemstvu. Međutim ne vraćaju se svi u postrojbe nakon obuke nego traže načina da istupe i odu na neko bolje plaćeno mjesto, uglavnom u zemlji gdje su školovani, iako i za one koji se vraćaju nije lako naći odgovarajuću poziciju.³¹

Između onih koji su otpušteni s posla 1997. njih oko 400 je bilo školovano na zapadnim vojnim školama.³² Kako stoji u prioritetima Programa modernizacije i opremanja AOS vidljivo je da je prioritet nabavka oprema za vojnike koji su angažirani u inozemstvu, ³³ zapovjedne i nadzorne sustave a u tijeku je ulaganje u ekipiranje helikopterske eskadrile nabavkom helikoptera za pretragu i spašavanje (SAR) te transport snaga, ekipiranje Obalne straže brzim patrolnim čamcima i SAR helikopterima te pojačavanje struktura održavanja i transportne potpore.³⁴ Međutim, jedini sigurni izvori za modernizaciju opreme su donacije i razni zajmovi, kao što je nedavno primljena donacija od 6 brodova s talijanske strane.³⁵

Pored toga, u kolovozu 2005. godine, Albaniji je odobren zajam od strane SAD u iznosu od 8 milijuna dolara za njezinu ulogu u međunarodnom održavanju mira i za doprinos globalnoj borbi protiv terorizma.³⁶

Albansko Ministarstvo obrane sada je mnogo opreznije i kritičnije u prihvaćanju različitih vrsti opreme kao donacija te je sklonije prihvatiti konkretnu pomoć za specifične partnerske ciljeve.³⁷

Obrambeni je proračun za 2005. bio 12.963 milijuna leka (oko 129,63 milijuna dolara) ili 1,5% BDP. Ovo označava realni porast od 20% u usporedbi sa 2004., a u skladu je sa ukupnim rastom od 0,1% BDP godišnje do 2010.³⁸ (albanski BDP 2004. godine bio je 17,46 milijuna dolara³⁹).

Nakon 2010. vlada namjerava održati ove obrambene sposobnosti u iznosu od oko 2 % BDP. Međutim, očekivanja da će smanjenje i modernizacija oružanih snaga povećati vojni proračun nisu dovoljno utemeljena. NATO je također skeptičan da li će godišnji rast obrambenog proračuna od 0,1% BDP biti ostvarljiv, obzirom na to da obrambena reforma nije prioritet Ministarstva financija.⁴⁰

Euroatlantska integracija

Albanija je bila među prvim postsocijalističkim zemljama koja se priključila Sjeveroatlantskom vijeću za suradnju (NACC) (u lipnju 1992.) i Partnerstvu za mir (PfP) (u veljači 1994.). PfP program zamišljen je i zasnovan na procesu planiranja i revizije obrane te je umnogome doprinjeo restrukturiranju albanskog vojnog establišmenta i sposobnosti sukladno standardima i zahtjevima NATO-a.

Travnja 2002. Albanija je prihvatila paket Partnerskih ciljeva, čija je implementacija planirana kao sastavni dio novog Plana restrukturiranja i ukupne implementacije promjena AOS u periodu 2002.-2010.. Akcijski plan za članstvo u NATO-u (MAP) dizajniran kao potporni program fokusiran na ponovnu izgradnju oružanih snaga, uključujući pomoć u:

- a) uspostavljanju koncepcijskog okvira oružanih snaga ;
- b) početku strukturalne reorganizacije vojske i
- c) upravljanju specifičnim problemima kao što su skladiranje municije i odlaganje topničkog naoružanja.

Činjenica da Albanija nije bila obuhvaćena drugim valom proširenja NATO-a povećala je pritisak na vladu u cilju poboljšanja obrambenog sektora kako bi se priključenje učinilo realnošću. Summit NATO-a 2008. vjerojatno će se baviti i drugom *rundom* proširenja, pa bi tako 2006. u Rigi Albanija mogla dobiti novi, vjerojatno uvjetovani poziv za priključenje u punopravno članstvo.⁴²

Postoji nada i kod vojnog i političkog vrha da bi priključenje NATO-u moglo značiti manje izdataka za vojsku a više sigurnosti za zemlju,⁴³ međutim, iskustvo istočnoeuropskih zemalja pokazuje da jedna profesionalna vojska zahtijeva veću potrošnju nego li je to potrošnja poluprofesionalne vojske kakovu je Albanija imala.

Albanska vojska smatra da NATO očekuje njezin doprinos interoperabilnosti, stabilnosti i suradnji, uključujući i doprinos mirovnim operacijama. Tirana smatra da sve veće sudjelovanje NATO kandidata za članstvo predstavlja oslobađanje tereta kojeg su do sada nosile zapadne zemlje članice.⁴⁴

Radeći s NATO-om Albanija je radila i surađivala s većinom pojedinih zemalja Saveza, ponajviše uključujući SAD, Italiju, Grčku i Tursku. Takova je suradnja uključivala pomoć u vojnoj opremi, obuku i nabavu rezervnih dijelova. Npr. američka kompanija *Science Applications Internationa Cooperation* (SAIC) supervizor je reforme albanske obrane, a istu financira američko Ministarstvo obrane.⁴⁶ Iako je poznato da je SAIC odgovoran za obuku menadžmenta za Financijsku službu Ministarstva obrane, nije bilo moguće dobiti više informacija u vezi s aktivnostima ove kompanije u Albaniji. Čak ni web stranice navedene agencije ne otkrivaju njezinu nazočnost u Albaniji.⁴⁷

Stalna misija NATO-a u Albaniji, smještena u okviru Ministarstva obrane, promatra albansku implementaciju bilateralnih ugovora i pruža Vladi političke i tehničke savjete. Akcijski plan za članstvo pomaže Albaniji fokusirati svoje pripreme u cilju ispunjenja relevantnih ciljeva i prioriteta.⁴⁸

Godišnji nacionalni program (ANP) uključuje politička, ekonomska, obrambena, resursna, sigurnosna i pravna pitanja.⁴⁹ Proces planiranja i revizije (PARP) bio je uveden u okviru PFP, a bio je zasnovan na dvogodišnjem planskom ciklusu te osmišljen za podizanje interoperabilnosti i povećanje transparentnosti između saveznika i partnera.⁵⁰ Glavni je cilj reforme obrambenih

institucija provesti sve potrebite reforme te uzeti u obzir OSCE-ov *Kodeks ponašanja* u svezi s političko-vojn timer aspektima sigurnosti.⁵¹ PAP-DIB uključuje nove moguće mjere ubrzanja i harmonizacije operativne suradnje između sigurnosnih struktura zemalja članica, uključujući i one koje su van odgovornosti Ministarstva obrane.

Praktično sve promjene u okviru AOS su napravljene imajući u vidu NATO članstvo. Ipak, kao rezultat povjerljivog karaktera mnogih dokumenata, nije moguće definirati aktualnu veličinu te utjecaj aktivnosti nametnutih od strane NATO-a (u cilju priključenja) na transformaciju albanskih oružanih snaga.⁵² Formalna podobnost kriterija NATO članstva inicijalno je bila podcrtana 1995. godine u studiji o proširenju NATO-a.⁵³

Navedeno uključuje uglavnom nevojne kriterije kao što su funkcioniranje demokratskog političkog sustava i tržišne ekonomije; tretman manjinske populacije sukladno smjernicama OSCE-a; rješavanje svih otvorenih sporova sa susjedima i obveza budućeg mirnog rješavanja sporova te sposobnost i volju pružanja doprinosa alijansi i postizanju interoperativnosti sa ostalim snagama zemalja članica. Međutim, ovi su kriteriji samo labavi zahtjevi a ne neophodno preduvjeti, iako mogu postati potencijalnom albanskom ponudom u svezi priključenja drugoj velikoj asocijaciji, EU.

I pored toga što EU nije uključena u reformu albanskog sustava obrane, vladavina prava trenutno je ciljano područje kome treba posvetiti najveću pažnju u cilju dobivanja statusa kandidata za punopravno članstvo, kako u EU tako i NATO.

Odnosi EU sa Albanijom dio su *Procesa stabilizacije i pridruživanja* EU. Sukladno istome, Albanija može pregovarati o stabilizaciji i pridruživanju te dobivanju trgovinskih beneficija i povlatica samo pod uvjetom da ispuni specifične političke i ekonomske kriterije. Na taj način EU koristi eventualni poziv Albaniji o priključenju Uniji kao podsticaj serijama reformi, kako bi politički i ekonomski sustav zemlje kandidata, u ovom slučaju Albanije, dovela u sklad ili bar približila europskim standardima.⁵⁴

Albanija je dostavila formalni zahtjev za punopravno članstvo te se o tome pregovara još od siječnja 2003. Izvješće o napretku Albanije od studenog 2005., a u kontekstu *Procesa stabilizacije i pridruživanja*, registrira napredak u mnogobrojnim sferama no stječe se dojam da su neophodni veći rezultati u borbi protiv organiziranog kriminala i korupcije, povećanje

slobode medija, daljna izborna reforma i brži povraćaj imovine. Dokument Europske komisije od studenog 2005. u vezi strategije budućeg proširenja EU nalazi da je albanski reformski napredak zadovoljio preduvjete o početku pregovora o stabilizaciji i pridruživanju. Potpisivanje sporazuma treba bi se dogoditi tijekom prve polovice 2006. godine.

U mjesecu prosincu 2005. Europsko je Vijeće usvojilo revidirano tzv. *Europsko partnerstvo sa Albanijom*, koje predviđa kratkoročne i srednjoročne prioritete Albanije koji će služiti kao popis zahtjeva prema kojima će se mjeriti napredak i pripremiti smjernice pomoći od strane EU. Ovi prioriteti odražavaju albansku fazu razvoja i dizajnirani su sukladno njenim specifičnim potrebama.⁵⁵

Opći je cilj potpore EU približiti Albaniju EU standardima i principima i pripremiti zemlju za stupnjevitu integraciju u strukture EU. Ovo će isto tako imati utjecaja na sigurnosni sektor Albanije, uključujući i albanske oružane snage. U svakom slučaju, bez potpisanog sporazuma o pridruživanju sa EU Albanija nema niti će imati formaliziranu suradnju sa *Zapadno europskom unijom* (WEU). Međutim, WEU je nazočna u Albaniji još od ožujka 1997. godine, kada je faktografska delegacija iz planskog odjela WEU bila poslana u Albaniju promatrati i izvješćivati o situaciji nakon nemira. U svibnju iste godine Vijeće WEU odlučilo je formirati *Multinacionalne savjetodavne policijske snage* (MAPE) u Albaniji, s ciljem savjetovanja i obuke albanske policije. U sastavu navedenih inicijativa WEU ispituje da li je moguće ostvariti daljnji doprinos i na sigurnosnom planu, sukladno NATO programima pomoći na polju obuke albanskih oružanih snaga i njihovu restrukturiranju.⁵⁶

Integracija Albanije u euroatlantske strukture smatra se značajnim elementom u kontekstu Pakta o stabilnosti (SP) na jugoistoku Europe. Ideja navedenog Pakta bila je potpora zemljama jugoistoka Europe u njihovim naporima podsticanja mira, demokracije, poštivanja ljudskih prava i ekonomskog prosperiteta u čitavoj regiji. Euroatlantska integracija bila je obećana svim zemljama regije⁵⁷ no Albanija i ostale zemlje regije krivo su shvatile navedenu inicijativu kao doknadni izvor financijske potpore, što se nije obistinilo. Ova su velika očekivanja kasnije zanemarena jer aktivnosti SP do danas nisu generirale bilo kakove konkretne projekte u Albaniji.

Mnogi indikatori pokazuju da je napravljen progres u albanskim odnosima sa NATO-om i EU, međutim; ako se napravi sveobuhvatni pregled Albanija još uvijek nije ispunila standarde i

još uvijek je daleko iza svih ostalih zemalja u rangiranjima u pogledu korupcije, slobode i demokratske konsolidacije.⁵⁸ Ipak, budući poziv o priključenju NATO-u u vojsci Albanije smatra se eventualnim korak prema punopravnom članstvu u EU. Sve političke stranke u Albaniji članstvo u NATO i EU smatraju političkim prioritetom, no niti jedna službena institucija i organizacija o tome još nije donijela formalnu odluku.

Regionalna suradnja

Pitanje NATO članstva iniciralo je regionalnu suradnju između Albanije i ostalih NATO partnera sa područja tzv. zapadnog Balkana. Osnovna je platforma takve suradnje *Jadranski sporazum ili Jadranska povelja* o partnerstvu između Makedonije, Albanije i Hrvatske (2003). Povelja se smatra temeljnim dokumentom regionalne stabilizacije i sigurnosne perspektive, koristeći potencijale navedenih država za razvoj, demokraciju i ekonomske reforme u zemljama potpisnicama.

Navedena je povelja postala ključni dokument na čijoj osnovi SAD i ostale članice NATO-a mogu pomoći zemljama regije u dosizanju standarda potrebitih za punopravno NATO i EU članstvo.

Jadranska povelja smatra se kotačem koji će zemlje kroz procese pojedinačno potpisanih Akcijskih planova za članstvo glatko provesti kroz sve zapreke do finalnog strategijskog cilja pobrojanih država – NATO članstva.⁵⁹ U pogledu potencijala regionalnih konflikata, Albanija je uvijek pokušavala ostati neutralnom, koliko je to bilo moguće u etničkim konfliktima između Albanaca i Srba odnosno Makedonaca na Kosovu i u Makedoniji, te još uvijek traži normalne odnose sa susjednim državama. Tijekom raznih intervjuja i razgovora s predstavnicima albanskih institucija, stranaka i organizacija, vođenih od strane autora ove studije, nije bilo izraženih percepcija prijete u vezi odnosa sa Srbijom, iako je bilo velike potpore neovisnosti Kosova.

Političke smjernice reforme obrane

Ispunjenje NATO standarda u svezi sa obrambenom sposobnošću je pravi cilj demokratske reforme i modernizacije vojske u Albaniji. Međutim, reforma obrane traži stalno prilagođavanje

nacionalnih institucija u cilju ispunjenja NATO standarda u civilno vojnim odnosima, što još nije završeno.

Sukladno svome ustavu, Albanija je parlamentarna republika, dok je sam Parlament kreiran kao vrhovna državna institucija. Shodno tome, Parlament mora odobriti sve strategijske dokumente u svezi sa nacionalnom sigurnošću i politikom obrane te nadzirati oružane snage. Međutim, prema mnogim lokalnim i vanjskim ekspertima, Parlament samo pretendira da nadzire sektor sigurnosti te tu svoju dužnost obavlja vrlo slabo ili nikako. U pogledu nacionalne sigurnosti i politike obrane, parlament igra više no marginalnu ulogu.

Primjera radi, parlamentarci se u svome radu baziraju na informacija koje u obliku filtriranih i namještenih dobivaju od strane vlade odnosno vojske, koje su zapravo institucije koje trebaju biti nadgledane a ne davati mišljenje o svome stanju.⁶⁰ Nedostatak prave debate također je posebno evidentan, čak i kada se odobravaju dokumenti koji se tiču obrane i nacionalne sigurnosti. Ovo se uglavnom pripisuje ograničenoj stručnosti mnogih parlamentaraca u svezi s pitanjima obrane uzrokovanoj nedostatku zanimanja za navedeno područje. Vojna pitanja su istovremeno vrlo rijetko na dnevnom redu nevladinih organizacija.

Što više, parlamentarci nemaju resursa, stručnosti ili vremena bliže nadzirati složene aktivnosti Vlade. Kontrola proračuna isto tako bi trebala biti u fokusu parlamentarnog nadzora iako je ovo područje gdje postoji stanoviti jaz između ustavnih odredbi i parlamentarne prakse. U Albaniji nacrt proračuna odobrava Parlament no ukoliko se proračun ne donese na vrijeme, Vlada može trošiti isti mjesečni iznos kao prosječni mjesečni trošak iz prethodne godine bez posebnog odobrenja Parlamenta, što je svojevrsni apsurd.⁶¹

Izabran od parlamenta, Predsjednik zemlje ima više ceremonijalnu funkciju kao vrhovni zapovjednik oružanih snaga i predsjedavajući Vijeća nacionalne sigurnosti (VNS). Sukladno ustavu, VNS je predsjednikovo savjetodavno tijelo koje mu daje mišljenja u svezi s pitanjima politike obrane, nadzora vojske i ostalih sigurnosnih pitanja.

U praksi su sjednice VNS uglavnom namijenjene kao PR tako da rijetko utječu na politiku nacionalne sigurnosti i obrane.⁶³ Premijer odobrava organizacijsku strukturu oružanih snaga i koordinira rad institucija koje su uključene u politiku obrane. Incidentno, bivši premijer *Fatos*

Nano stvorio je i drugu savjetodavnu instituciju, tzv. *Komitet nacionalne sigurnosti*, bez bilo kakovog zakonskog ili ustavnog osnova.

Ovaj se komitet sastoji od istih ministara kao i legalno VNS, a ima zadaću odobravanja ključnih dokumenata nacionalne sigurnosti i dugoročnih programa razvoja obrambeno sigurnosnog sustava države.⁶⁴ Premijerov je *Odbor nacionalne sigurnosti* dobar primjer kontradikcija i rascjepa koji postoje između ustavnih odredbi i svakodnevne političke prakse u Albaniji.

Odlučivanje u obrani

Mjesto ministra obrane je isključivo civilna pozicija. Pojedinaac koji obavlja funkciju ima punu vlast nad čitavim vojnim i civilnim osobljem u ministarstvu i nad generalnim menadžmentom oružanih snaga. Dužnosnik na toj poziciji je odgovoran Parlamentu, Predsjedniku i premijeru za implementaciju politike obrane. Ministar obrane je također ovlašten predlagati promjene u obrambenoj politici i proračunu i donositi najveći dio odluka u pogledu procesa reforme albanske obrane.

Između 1997. i 2005. albanska je Vlada imala osam različitih ministara obrane, što je u konačnici rezultiralo nekonzistentnom i neučinkovitom implementacijom reformske agende.⁶⁵ Dok je načelnik Glavnog stožera albanske vojske odgovoran Predsjedniku kao i premijeru te ministru obrane, njegova subordinacija prema njima nije u potpunosti jasna. Na primjer, dok u mirnodopskom razdoblju načelnik GS surađuje i direktno je podređen ministru obrane, u slučaju rata on može biti izabran zapovjednikom kompletnih oružanih snaga te u potpunosti isključiti ministra obrane iz sustava vođenja i zapovijedanja, što nije praksa u ostalim državama regije.⁶⁷

Kako su mi potvrdili albanski eksperti sam proces odlučivanja o reformi obrane nastavlja se po sljedećem obrascu: političke ideje i dalje se lansiraju od Vijeća ministara, posebno od ministra obrane. Ostale se pak ideje razvijaju u političkim kontaktima između ministra i visokih vojnih časnika sa visoko pozicioniranim službenicima i ekspertima NATO-a. Kada se ove ideje formaliziraju u koncepte, vojni eksperti naznačeni od strane Glavnog stožera ih pretvaraju u kratkoročne i srednjoročne programe i planove koje ministar obrane predlaže na usvajanje Parlamentu.⁶⁸

Međutim, implementacija ovih programa i planova je problematična i nalikuje na promet na ulicama Tirane: najveći dio vozača ne poštuje pravila nego vozi onako kako misli da treba voziti, ne osjećajući mogućnost da će biti uhvaćen zbog nekog prekršaja. Tako i vodeći ljudi institucija ne osjećaju opasnost pa se od njih se ne može očekivati poštovati zakone koji su ponekad sami donijeli.⁶⁹

Institucionalna koordinacija je poznata kao vladina *Ahilova peta*. Sa malim iskustvom u poštivanju zakonskih i administrativnih pravila, visoko rangirani dužnosnici i relevantni eksperti smatraju da je teško koordinirati njihove napore. Ovo rezultira u stalna odlaganja i duboke razlike i neučinkovitosti u implemntiranju političkih programa. Pored toga, ustavni status Predsjednika i premijera je pitanje koje stvara tenzije između dvije institucije, budući da oba često imaju različite poglede na obranu i vanjsku politiku.⁷⁰ Zanimljivo je da NATO tako složeni odnos između Predsjednika i premijera ne smatra velikim problemom, nego činjenicom tako tipičnom za promatranu regiju.⁷¹

Kod gornje činjenice važno je uzeti u obzir naslijeđe komunističke ere, kada su postojale uske veze između društvene elite i vojske, ne uvijek i neophodno pozitivne. Vojska je kasnije postala otuđena od komunističkih vlasti koje su koristile nacionalističku retoriku kako bi opravdali svoju represivnu politiku.⁷² Tijekom 1997. jedna od prvih posljedica restrukturiranja i reforme albanskih oružanih snaga bila je otpuštanje 1500 časnika različitog ranga iz albanskih oružanih snaga, vojnih akademija i Ministarstva obrane.⁷³ Razlog njihovog otpuštanja je bila odanost demokratskoj umjesto socijalističkoj stranci koja je tada bila na vlasti. U svakom slučaju, trenutni stav stanovništva prema vojsci je pun respekta i poštovanja, no mnogi smatraju da ona igra skromnu i apsolutno neodlučujuću ulogu u današnjem društvu.⁷⁴

Nevladine organizacije i mediji

Sektor nevladinih organizacija u Albaniji održava se inozemnim donacijama i uglavnom se fokusira na pitanja demokratizacije, ljudskih prava i ekonomije a jako ili gotovo nikako na vojna i sigurnosna pitanja. Tek nekoliko nevladinih organizacije je uključeno u sigurnosna i obrambena pitanja i prosudbe, a niti jedna od njih još nije prezentirala ozbiljniju procjenu albanskih sigurnosnih perspektiva i izazova.⁷⁵

Zbog nedostatka iskustva u svezi sa sigurnosnim pitanjima kod članstva političkih stranaka stereotipni ciljevi članstva u NATO savezu su uzeti kao tipični ciljevi albanskih sigurnosnih potreba.⁷⁶

Na pitanje koliki je i kakav utjecaj javnog mnijenja u svezi sigurnosne i obrambene politike visoki dužnosnici Ministarstva obrane odgovorili su da isto nema značajnijeg utjecaja na formiranje iste. Javna svijest u svezi s pitanjima obrane i sigurnosti je veoma rijetka te postoji stav da su takva pitanja više no povjerljiva nasuprot činjenici da politički dokumenti u svezi s pitanjima obrane i sigurnosti nisu uopće klasificirani kao tajna. Međutim, u praksi je pristup čak i najosnovnijoj vojnoj informaciji i vojnom dokumentu zapravo veliki izazov.

U cilju potpore za planiranu NATO integraciju državne institucije opskrbljuju medije mnoštvom informacija, izražavajući dojam da je za punopravno članstvo jedino otvoreno pitanje transformacija albanskih oružanih snaga.⁷⁸

Vojni list *Ushtria* (Vojska) i magazin *Mbrojtja* (Obrana) redovito objavljuju informacije o albanskim oružanim snagama ali nisu šire poznati izvan albanskih oružanih snaga. Čak i za vojsku ove su publikacije više gola propaganda negoli relevantni izvori analitičkih informacija.⁷⁹ S vremena na vrijeme dnevni i tjedni listovi *nevojne* tematike objavljuju nešto zanimljivije članke u svezi s obrambenim pitanjima, no budući da su mediji više okrenuti javnom interesu i civilnim pitanjima, vojna pitanja nisu i još dugo neće biti profitabilne odnosno objavljive teme.⁸⁰

Budući da u pravilu nema neslaganja oko sigurnosne i obrambene politike između Vlade i opozicije, nema skandala, sporova ili bilo kakvih *vrućih* novosti koje bi bile zanimljive u toj mjeri da bi se javnost trebala obavještavati. Ipak, novinari su često optuživani od strane vojnih dužnosnika da nisu dovoljno kvalificirani pokrivati poslove obrane i sigurnosti. Poblize gledajući to je možda najvjerojatnije rezultat činjenice da oni postavljaju kontroverzna pitanja koja vojnom i državnom vrhu često nigu ugodna poput onoga *gdje ide novac poreznih obveznika, zašto napredak nije vidljiv* i sl.⁸¹

Reći da je albanskoj reformi obrane potrebna veća transparentnost, nije samo izjava nego i činjenica. Komunističko nasljeđe u Albaniji nastavlja komunistički mentalitet razmišljanja pa su i sva pitanja obrane klasificirana. Ograničeni pristup informacijama o pitanjima nacionalne sigurnosti vjerojatno će ostati realnost u Albaniji i u bliskoj budućnosti. Međutim, komunikacija

i PR strategija glede albanske obrambene reforme mogu i moraju biti promijenjene. Posve drugačiju i novu informacijsku kampanju Ministarstva obrane treba usmjeriti ne samo prema stjecanju javne potpore NATO članstvu; istovremeno ona treba služiti kao stalan izvor informacija o tome što ova reforma nameće, zašto ista mora biti napravljena i kakovu će korist donijeti Albaniji i stabilizaciji regije u cjelini. Ministarstvo obrane poseduje neophodne resurse inicirati takovu kampanju i prezentirati svoju politiku ažuriranjem svog web sajta na redovitoj osnovi a medije koristiti više kao sredstvo za plasiranje uspješnih priča nego za širenje propagande i poluistina.

Euroatlantska perspektiva može i treba biti snažna stimulacija razvoju jedne dobro funkcionirajuće vojne organizacije u Albaniji, koja u svakom svom dijelu i postupku ispunjava standarde zemalja NATO-a. Međunarodni akteri koji nastavljaju pritisak na započeti proces reforme, stupnjevito će smanjivati financijsku potporu i na taj će se način Albanija jednog dana morati suočiti se sa izazovom samostalnog financiranja reforme obrane.

Pored navedenoga postoje i određena neslaganja između političke elite i demobiliziranih časnika u pogledu procesa reforme; ovi drugi su *frustrirani* konsekvencama ovoga procesa koje su uključivale zatvaranje baza i gubitak radnih mjesta. Ova bi se frustracija u budućnosti mogla povećati novom strategijom o PR i komunikacijama svih nacionalnih institucija koje su uključene u proces reforme.

Konverzija obrane

Smanjenje u Albaniji: Koristi umjesto daljnjeg seljenja

Restruktuiranje albanskih oružanih snaga predviđa kompletno ili djelomično zatvaranje vojnih instalacija poput vojarni, skladišta i poligona te relokaciju postrojbi. Konsekventno, više od 17000 časnika i dočasnika bilo je otpušteno iz vojne službe u vremenu od 1992. do 2004. (13000 časnika i 4000 dočasnika). Od tog broja, njih 9530 otišlo je u mirovinu u vremenu od 1992. do 1995; 5400 od 1996. do 2000. te 1240 tijekom 2001. i 2002. Samo je 930 časnika i dočasnika napustil službu tijekom 2003. i 2004.⁸² Ukupno 211 časnika treba biti demobilizirano tijekom 2005. i 2006., od kojih je većina između 40 i 55 godina starosti.

Začuđuje broj prekobrojnih časnika i dočasnika. On je tako iznenađujući veliki i visok da programi u svezi s reintegracijom bivšeg vojnog osoblja nisu u potpunosti implementirani ili čak

nisu niti pripremljeni za duži vremenski period uvjetovan tolikim brojem prekobrojnog osoblja.⁸³

Mirovine i naknade

Prekobrojni časnici imaju prava na dvogodišnju tranzicijsku plaću (3 godine za žene) u iznosu od 50% njihove mjesečne prosječne plaće tijekom posljednje godine službe. Ukoliko je vojnik star 47 godina (42 za žene) i napunio najmanje 15 godina službe (12 godina za žene) on/ona imaju pravo na raniji odlazak u mirovinu koja u početku iznosi 50% njegove/njene posljednje plaće.

Dvadesetog svibnja 2005. godine albanski je Parlament usvojio novi nacrt *Zakona o socijalnom osiguranju vojnog osoblja oružanih snaga Republike Albanije*.⁸⁴ On definira značajne promjene u primanju tranzicijske plaće, prijevremenoj i doknadnoj mirovini. Prema novom zakonu tranzicijska će plaća biti ponuđena bivšim vojnim osobama koje su služile u albanskim oružanim snagama više od pet godina. Oni imaju prava na dvije bonus plaće sukladno njihovom činu i položaju i 50% njihove mjesečne plaće tijekom perioda od dvije godine. Prijevremena mirovina je ponuđena djelatnim vojnim osobama sa 15 godina službe (12 za žene) koji su stariji od 47 godina (44 za žene). Ove se mirovine dobivaju sve dok pojedinac ne dosegne regularnu mirovinsku dob.⁸⁵ Prijevremene mirovine iznose 50% njihove mjesečne plaće dopunjeno sa 2% za svaku godinu službe. Doknadna mirovina iznosi 40% punog mirovinskog iznosa, plus 2% za svaku godinu službe neovisno o dobi, ukoliko je pojedinac prešao 15 godina vojne službe (12 godina za žene). Godišnji troškovi implementacije novog zakona iznose 75 milijuna leka (oko 720.000 US \$). Iako usvojeni u siječnju 2006. godine implementacija istih ne teče kako je planirano a postavlja se pitanje da li će predviđeni iznos biti dovoljan za implementaciju zakona.

Broj bivšeg vojnog osoblja trenutačno uključen u novu shemu socijalnog osiguranja je 12124; druga će grupa od 4876 prekobrojnih časnika čekati na novčane potpore sve do kraja 2006. što je rezultat manjka neophodnog radnog staža.⁸⁶

Tablica 1: Naknade bivšeg vojnog osoblja

Mirovinske naknade	Broj osoblja
Tranzicijska plaća	1595
Prijevremena mirovina	8566
Doknadna mirovina	1963
Bez potpore zbog nedostatka radnog staža	4876

Izvor: Ministarstvo obrane, svibanj 2005.

Doknadna nadoknada po novom zakonu uključuje mogućnost apliciranja za kredit sa niskom kamatnom stopom (3% godišnje), u cilju kupnje ili izgradnje kuće.⁸⁷ To je primamljiva mogućnost budući da rješavanje stambenog pitanja nije dostupno časnicima albanskih oružanih snaga; aktivni časnici moraju iznajmljivati stanove ili kuće a samo manji broj mladih časnika živi u vojnim hotelima i vojarnama, u objektima kojima često nedostaju i najosnovniji standardi komfora.⁸⁸ U stvarnosti samo bivši časnici i dočasnici visokog ranga uživaju mogućnost dobivanja takovog kredita, a nakon apliciranja kod posebne stambene komisije Ministarstva obrane.⁸⁹ Najveći dio ostalih demobiliziranih časnika nema takovu reintegracijsku potporu. Pored zakonskih odredbi, pretpostavka je Ministarstva obrane da se većina umirovljenih časnika već integrirala u civilni život.⁹⁰

Ipak, svega 1862 umirovljenih vojnih osoba pronašlo je posao sa ili bez pomoći Ministarstva obrane. Veliki dio ovih pojedinaca je *reintegriran* u albanski sigurnosni sektor, od kojih 270 na civilne pozicije u okviru oružanih snaga, 103 u obavještajnu službu, 563 u policijske postrojbe *Ministarstva javnog reda* (MJR, Ministarstvo unutrašnjih poslova) i te 97 u pravosuđu. Preostalih 839 pojedinaca zaposlilo se u tijelima lokalne uprave te u financijskom, obrazovnom i privatnom sektoru.⁹¹

Tablica 2: Statistika zapošljavanja bivšeg vojnog osoblja (1992.-2005.)

Agencija	Broj osoblja
Civilne pozicije oružanih snaga i Ministarstva obrane	270
Ministarstvo unutarnjih poslova	563
Nacionalna obavještajna služba	103
Sektor državni zatvora	80
Sudske institucije	10
Graditeljska policija (?)	7
Ostalo	839
Ukupno	1872

Izvor: Ministarstvo obrane i proračuni autora, ožujak 2005.

Načrt programa integracije prekobrojnog vojnog osoblja

Više od 17000 časnika i dočasnika bilo je otpušteno iz vojne službe tijekom perioda od 1992. do 2004., međutim donedavno nije bilo pokušaja Ministarstva obrane napraviti bilo kakav program u svezi s njihovom reintegracijom. Prvi napor u ovom pravcu bio je napravljen od strane jedne nevladine organizacije, Atlantskog vijeća Albanije (AAA). Cilj programa AAA (2003.) bio je i ostao pomoći naporima države u stvaranju sustava društvene integracije prekobrojnog vojnog osoblja.

Bilo je predviđeno da osnova ovog programa bude stvaranje takozvanih *Centara integracije*, čiji je cilj bio organizirati tečajeve profesionalne orijentacije u pet različitih regija odnosno Tirani, Skadru, Korči i Vlora.⁹² Očekivalo se da će financiranje programa (procijenjene vrijednosti od 2,8 milijuna eura u periodu od četiri godine), biti osigurano iz vanjskih, inozemnih izvora. Bilo je planirano da program krene jednim pilot projektom 2004. godine, međutim cijeli je projekt jednostavno odložen i naposljetku otkazan zbog nesuglasja AAA sa Ministarstvom obrane.⁹³

Prema obrazloženju Ministarstva obrane, visoka stopa troškova upravljačkog osoblja bila je jedini razlog nesuglasja ali kao drugi razlog spominje se i mali broj bivših časnika u okviru organizacije AAA, što ih automatski čini manje kredibilnim u predstavljanju interesa otpuštenih vojnika od samog Ministarstva obrane, koje je zastupalo sve ostale časnike van AAA. Premda je

nacrt programa integracije bio više fokusiran na postvojnu orijentaciju i tražio dopunu njegovim reintegracijskim komponentama, to je bio jedini plan koji je uživao pažnju Ekonomskog direktorata NATO-a.⁹⁴

Prema predsjedniku AAA, najmanje 40% financija Ministarstva obrane bilo je neophodno u cilju privlačenja vanjskih donatora u svezi s ovim programom, no u stvarnosti nije bilo pojedinačnog donatora koji je bio voljan osigurati takav način financiranja. Iako je NATO dao potporu projektu, njegove financijske namjere bile su minimalne. Pored navedenoga AAA je u to vrijeme bilo politički blisko opozicijskoj Demokratskoj stranci, tako da je bilo malo razloga da vladajuća Socijalistička stranka podrži program.⁹⁵

Prekid suradnje Ministarstva obrane i AAA imao je zapravo male posljedice na cijeli proces reformi i skrbi o bivšem vojnom osoblju. U vrijeme pisanja ovog uradka aktivnosti Ministarstva obrane na terenu bile su sasvim skromne. Nedavni nacrt *Programa obuke i integracije vojnog osoblja u civilni život* bio je planiran kao zajednički projekt Ministarstva obrane i Ministarstva rada te je zapravo pokušaj popune praznine neostvarenog programa integracije.⁹⁶

Pristup je tada bio promijenjen: suradnja između Ministarstva obrane i Ministarstva rada je predviđala daljnji razvoj i održavanje 36 postojećih regionalnih ureda za zapošljavanje, koji su na sebe preuzeli i zadaću zapošljavanja bivših vojnih osoba. Nacrt programa dao određena poboljšanja u usporedbi s prijašnjim programima jer je on otvoreno priznao i predložio da mjere obuke i doknadne izobrazbe trebaju uzeti u obzir trenutne potrebe i zahtjeve tržišta rada.

Međutim, suštinski program je trebao kreirati dugoročnu strategiju u vezi s borbom protiv nezaposlenosti, čiji je značajan dio postao i program reintegracije bivšeg vojnog osoblja. Namjera je nacrtu bila promocija samozapošljavanja demobiliziranih vojnika kroz tečajeve malog *biznisa* koji su im trebali objasniti kako doći do kredita te kako otvoriti vlastiti posao.

Prema nacrtu istog, upravno i rukovodeće osoblje svih državnih institucija dijeliti će posao i odgovornost sa nevladinim organizacijama i inozemnim ekspertima u dizajniranju i stvaranju reintegracijskih programa. Približni financijski zahtjevi iznose oko 100.000 eura, što je zapravo skromno u usporedbi sa tri milijuna eura iskazanih kao neophodnih za realizaciju spomenutog programa AAA. Praktični koraci projekta sastoje se od dve faze. Prema Ministarstvu obrane,

prva faza je u tijeku i ista uključuje kratkoročne tečajeve koji su ekskluzivo organizirani od Ministarstva obrane za bivše vojno osoblje, kako je to prikazano u tablici 3:

Tablica 3: Prva faza projekta MO i MR

Tečaj	Broj polaznika	Termin (2005.)
Tečaj engleskog jezika (2)	30 (15 + 15)	ožujak-svibanj
Informatički tečaj (2)	20 (10+10)	travanj – lipanj
Tečaj laboratorijskih pomoćnika	15	svibanj-lipanj
Vozački tečaj	8	ožujak- svibanj
Mehaničarski tečaj	12	rujanj-listopad
Tečaj kontrole zračnog prometa	10	travanj-svibanj
Tečaj meteorologije	10	travanj-svibanj

Izvor: Ministarstvo obrane⁹⁷

Očekuje se da će broj ljudi koji su obučavani na ovaj način dostići brojku od 130. To će stajati 1,975000 leka (oko 20000 US \$). Predviđeno je da druga faza projekta ponudi tečajeve upravljanja *biznisom*, talijanskog jezika, topografije, financiranja malog *biznisa*, elektro servisa, auto servisa, vodovodnih usluga, krojenja, informatike te tajničkih i kozmetičkih vještina. Druga je faza planirana u organizaciji Ministarstva rada i socijalnih poslova te zahtijeva dodatno financiranje od strane Vlade i drugih donatora. No, realno gledajući, malo je izgleda da se svi polaznici zaposle.⁹⁸ Zbog toga se ove dvije faze mogu smatrati tek malim doprinosom Ministarstva obrane kako bi se privukli inozemni donatori u ulagači u kasnijim fazama.

Nacrt ne sadrži opis troškova planiranih aktivnosti i proizvoda; u stvari mnoge su aktivnosti planirane bez konkretnog opisa termina. Nadalje, nema podataka o tome koliko će dugo trajati faza priprema i koliko će vremena biti potrebno za obuku osoblja kao niti jasnih indikatora dostignuća. U cilju rješavanja uočenoga, tijekom lipnja 2005. godine bila je formirana zajednička radna grupa Ministarstva obrane, Ministarstva rada i socijalnih poslova te *Nacionalne udruge vojnih pričuvnika* (NUVR) u cilju *identificiranja pravih kvalifikacija sukladno kategorijama vojnog osoblja koje treba biti smanjeno te procjene troškova za svaki tečaj po osobi.*⁹⁹

Aktivnosti nevladinih organizacija

Aktivnosti nevladinog sektora u vezi reintegracije bivšeg vojnog osoblja su više no skromne ali ponekad više fokusirane na praktične i pojedinačne probleme nego što to čini Ministarstvo obrane.¹⁰⁰ Primjera radi, *Nacionalni centar za demilitarizaciju* (NCD) specijalizirao se za pitanja kratkog oružja i lakog naoružanja (SALW), odlaganje municije te doknadne izobrazbe. Ova nevladina organizacija uživa pozornost financijsku potporu Veleposlanstva SAD u Tirani. Ministarstvo obrane smatra NCD *legitimnim i pravim* predstavnikom interesa bivših vojnih osoba; to je najveća udruga bivših vojnih osoba, sa 250 bivših časnika i dočasnika, redovito aktivnih u njezinu radu.¹⁰¹

Druga je udruga, koja je neformalno uključena u potpori bivšim vojnim osobama, *Nacionalna udruga vojnih pričuvnika* (NUVR).¹⁰² Ona nije samo periferni partner Ministarstva obrane nego čak ima i svoj ured u sjedištu Ministarstva obrane te vlastitu mrežu od 70 do 80 pričuvnih časnika.¹⁰³ NUVR pokušava lobirati za bivše vojne osobe nudeći im pravne savjete u svezi s mirovinskim pitanjima. U nedostatku državne potpore NUVR nudi pomoć pri zapošljavanju pričuvnika u sektorima sigurnosti i carine, u čemu je postignut određeni uspjeh.

Glavni je cilj reforme u vremenu od 1995. do 2000. bio ponuditi novim časnicima mogućnost stjecanja sveučilišne diplome. Bilo je predviđeno da časnici mogu nastaviti civilnu sveučilišnu izobrazbu odmah nakon završene vojne akademije *Skenderbeg*, kao redoviti ili izvanredni studenti. Međutim, zbog velikih troškova i čestog prekidanja programa izvanrednih studija, ovaj je cilj uskoro postao neostvarljiv.¹⁰⁴

Ipak, mogućnost stjecanja civilne visoke izobrazbe i dalje ostaje kao mogućnost, jer postoje mogućnosti studiranja kroz vikend tečajeve na sveučilištima u Tirani, Skadru, Vlora i Elbasanu. Aktivni i umirovljeni odnosno pričuvni časnici tako mogu doći do diplome iz ekonomije, novinarstva ili prava kroz vikend tečajeve tijekom četiri godine.¹⁰⁵ Nažalost, trošak ove izobrazbe iznosi 700 US \$ na godinu, što je veoma veliki iznos za aktivne a posebno umirovljene časnike. Čak štoviše, visoka razina nezaposlenosti u Albaniji ne jamči posao čak ni onima sa sveučilišnom diplomom. U takovoj situaciji, teško je dobiti široku javnu potporu specijalnog tretmana bivših časnika u tako siromašnoj zemlji sa stopom nezaposlenosti od 17%.¹⁰⁶ Kao rezultat svega pobrojanoga postoji vidno razočaranje bivšeg vojnog osoblja, ponajviše nedostatkom vladine reintegracijske potpore i jasne politike usmjerene ka konačnoj soluciji navedenog problema.

Albanska je vojska preživjela i prilagodila se raspadu komunizma, za razliku od ostatka državnog aparata bivše države. Odmah po padu komunističkog sustava vojska se okrenula simbolima državnosti, nacionalnoj neovisnosti i nacionalnoj moći te se na taj način stavila na stranu naroda, preko noći postavši narodna vojska sa jasnim nacionalnim predznakom. Sa ove točke gledanja, demobilizacija i reintegracija umirovljenih časnika treba uključivati i stvaranje novih socijalnih pravila, mreže profesionalnih identiteta kao i stalnu pomoć časnicima u prevazilaženju nakupljenog stresa zbog gubitka stečenih pozicija. Ipak, reintegracija prije svega traži rekonceptualizaciju vojnih institucija, što ponovo zahtijeva javni dijalog i sudjelovanje svih političkih stranaka i medija.

Nacionalna strategija u vezi sa reintegracijom bivših vojnih osoba u Albaniji trebala bi biti izrađena postavljajući pitanja i odgovarajući na sljedeće: trebaju li bivše vojne osobe biti integrirane u civilni život i poduprijeti državni sustav socijalne sigurnosti plaćanjem poreza poput svih ostalih građana odnosno trebaju li te iste osobe biti više socijalno zaštićeni negoli ostale osobe iz drugih javnih sektora? Izgleda da albansko Ministarstvo obrane preferira odgovor NE jer je odabralo opciju koja se bavi nadgradnjom mirovinskog zakona u koji bi se nadogradili dijelovi koji bi se odnosili na bivše vojne osobe.

Do daljnjeg sve ovo ostaje u fazi pripreme i fokusira se jedino na *postvojni* orijentaciju bez uvjerljivih reintegracijskih komponenti. U cilju uspješnosti, a ukoliko postoji takovo raspoloženje među vladajućom političkom elitom, preporučuje se proučiti matrice prilagođavanja na tržištu rada onih bivših vojnih osoba otpuštenih od 1993. te nakon toga na odgovarajući način dopuniti konačni nacrt.

Ciljevi bilo kakvog potencijalnog programa moraju biti jasno formulirani, posebno u pogledu pojedinačnih prava i obećanja, koja moraju biti ispunjena. To je osim kredibiliteta programa važno i iz razloga privlačenja inozemnih partnera.

Konverzija vojnih objekata: ponovna uporaba i modernizacija

Albanija još uvijek ima decentralizirani sustav obrane. Prije promjene režima, zemlja je imala oko 2000 vojnih lokacija koje su bile namijenjene teritorijalnoj obrani kojih je najveći dio pripadao tadašnjoj vojsci Albanije.¹⁰⁷ Trenutni broj vojnih lokacija, točaka zaustavljanja i

instalacija ukupno iznosi 1117. Planirano je napuštanje između 586 do 600 lokacija kako bi se izvršila konverzija istih u što skorijoj budućnosti, a nakon odluke što sa istima učiniti, odnosno konkretnog planiranja konverzije kao procesa.¹⁰⁸

Planiranje konverzije vojne imovine krenulo je 1992. godine, sa svega nekoliko konkretno učinjenih koraka do današnjeg dana. Tijekom posljednje tri godine Ministarstvo obrane nalazi se u procesu registracije cjelokupne vojne imovine i priprema razne studije izvodljivosti s izgledima uspješne konverzije vojnih objekata. Prema dužnosnicima Ministarstva obrane, *Nacrt plana konverzije* uključuje *Program konverzije vojne imovine do 2010.* do kojega nisam mogao doći u vrijeme pisanja ove studije.¹⁰⁹

Bilo je planirano da se nacrt plana konverzije usvoji u Parlamentu koncem 2005. godine, međutim u vrijeme pisanja ove studije (travanj 2006.) to se nije dogodilo. Isto tako, nema mnogo nade i u svezi s transparentnošću jer je bilo rečeno da je plan djelomično klasificiranog karaktera.¹¹⁰ Prema Ministarstvu obrane sve vrste vojnih objekata trebaju biti podvrgnute prenamjeni: zračne baze, mornaričke baze i lokacije kopnene vojske.¹¹¹ Ministarstvo obrane procenjuje da će oko 2100 hektara sa pripadajućim vojnim instalacijama biti prenamijenjeno u svrhe različite od vojnih.¹¹²

Identično situaciji u mnogim zemljama u tranziciji, Ministarstvo obrane je i u Albaniji vodeća agencija. Ono je radilo *visibility* studije, pripremalo planove te je preuzelo odgovornost za njihovu provedbu. Primarno, Ministarstvo obrane je odgovorno za ponovnu uporabu i modifikaciju vojnih lokacija.¹¹³ Međutim, kada ministar obrane jednom donese odgovarajuću odluku o otpisu vojnog objekta, isti se prebacuje *Nacionalnoj agenciji za privatizaciju* koja ima pravo organizirati licitaciju te prodati predani objekt.¹¹⁴

Konverzija uključuje sljedeće vrste pretvorbe namjene vojnih objekata: njihovu ponovnu vojnu uporabu; stanove za djelatno vojno osoblje; ustupanje objekata lokalnim vlastima; prijenos objekata drugim dijelovima i sektorima državne vlasti i uprave; prodaju ili privatizaciju pojedinih objekata te naposljetku njihovo iznajmljivanje odnosno zatvaranje ili uništenje.¹¹⁵

Ulaganje dobivenog novca u modernizaciju perspektivnih objekata odnosno smanjenje troškova održavanja objekata koji su postali previsoki a sami objekti nepotrebni albanskim oružanim snagama deklarirani je krajnji cilj prodaje ili transfera opisane vojne imovine. U

Albaniji se cjelokupni proces prenamjene vojnih baza, koji uključuje novu uporabu objekata u vojne i civilne ciljeve, naziva pravom konverzijom, na taj način koristeći mogućnost širokog značenja ovoga termina. Neke su vojne baze samo promijenile status iz aktivnih u pričuvne. Među njima se nalaze mornaričke baze u Seninu, Srandi i Porto Romanu te zračne baze u Legu i Kučovi.¹¹⁶

Tablica 4: Model ponovne vojne uporabe

Vrsta baze i lokacija	Promjena statusa	Promjena funkcije
Mornaričke baze Senin, Saranda, Porto Romano	iz aktivnog u pričuvni	
Zračne baze Legu, Kučova	iz aktivnog u pričuvni	
Zračna baza pored Tirane		baza snaga brze intervencije
Baza kopnenih snaga- Bunavia		bazični centar za obuku

Izvor: Ministarstvo obrane, ožujak 2005.

Prema podacima dobivenim u Ministarstvu obrane sve vojne lokacije u Albaniji imaju zajedno oko 6000 različitih prostorija (uglavnom zgrada).¹¹⁷ Podaci o različitim vrstama prostora nisu javno dostupni, mada je najveći broj koji treba biti transferiran u civilnu uporabu lociran u ruralnim zonama. Budući da su oni daleko od urbanih zona, zanimanje privatnih investitora je relativno malo.¹¹⁸

Ministarstvo obrane predalo je dio vojnih objekata s prostorijama pogodnim za stambenu prenamjenu, a koje su locirane u urbanim zonama, za ponovnu vojnu uporabu; ovaj puta će biti korištene za stanovanje aktivnog vojnog osoblja. Međutim, u vrijeme pisanja ove studije, samo je manji dio deklariranih objekata (u 25 zgrada) bio promijenjen u svezi s tom namjenom. Ministarstvo obrane posjeduje i zemljišta koja su pogodna za izgradnju smještajnih kapaciteta. Direkcija Ministarstva obrane odgovorna za ekonomiju i privatizaciju planira iskoristiti ove zone za izgradnju stanova. Neki od objekata bit će predani lokalnim vlastima koji će biti krajnji korisnici bivše vojne imovine, iako taj transfer tek treba biti odobren od strane albanske Vlade.¹¹⁹ Manji broj vojnih objekata (31) je već prepušten općinama a jedan dio objekata biti će predan novoustavnoljennom Ministarstvu urgentnih situacija.

Tablica 5: Konverzija vojnih objekata u civilne namjene

Primenjeni model	Broj objekata
Pretvorba u objekte za stanovanje	25 objekata
Prijenos lokalnim vlastima	31 objekt

Izvor: Ministarstvo obrane, ožujak 2005.

Jedan dio vojne imovine biti će privatiziran ili iznajmljen.¹²⁰ Nepoznati će broj, također, biti zatvoren ili uništen, uključujući određena vojna skladišta i prostore za skladištenje streljiva.¹²¹ Objekti koji su locirani na Jadranskom i Jonskom moru teoretski bi mogli privući komercijalni interes tuzemnih i inozemnih kompanija, iako je politika Ministarstva obrane neke od tih vojnih zona pretvoriti u rekreacijske zone za potrebe vojnog osoblja i njihovih obitelji.¹²²

Iako je albanska vlada otvorena za vanjske prijedloge u svezi sa konverzijom, Ministarstvo obrane nije uspjelo privući pažnju donatora ili investitora za civilno usmjerene konverzije. Postoje očekivanja da bi privatizacija i iznajmljivanje objekata moglo osigurati dodatna sredstva vojnom proračunu a sama prodaja vojne imovine privatnim osobama i dalje se smatra procesom usmjerenog ka prikupljanju sredstava, iako osobno tvrdim suprotno.

Činjenica i određeni problem u cijelom procesu je taj da inozemni investitori nisu previše zainteresirani za vojnu imovinu u Albaniji.¹²⁵ Vanjska je potpora iz Sjedinjenih Američkih Država, Grčke, Turske i Italije dostupna jedino za prenamjenu vojnih baza.¹²⁶ Primjeri takve potpore su mornaričke baze u blizini Vlore (Italija) i Durres (Grčka) te zračna baza u Kučovi (Turska). Talijanske su oružane snage spremne podržati transformaciju zračne luke u blizini Tirane kako bi je koristile njezine postrojbe u sastavu Snaga za brze intervencije NATO-a, dok su neke od već transformiranih pričuvnih baza planirane u potpori tih i takovih snaga.¹²⁷

Tablica 6: Inozemna potpora prenamjeni baza

Vrsta baze	Lokacija	Potpora
Zračna baza	Kučove	Turske OS
Mornarička baza	Vlora	Talijanske OS
Mornarička baza	Durres	Grčke OS
Zračna/Baza brzih intervencija	Rinas/Tirana	Talijanske OS

Izvor: Ministarstvo obrane, ožujak 2005.

Iznenadujuća je činjenica da Ministarstvo obrane smatra da nema ekoloških problema u pogledu konverzije vojne imovine.¹²⁸ To je diskutabilno jer su iskustva sa vojnim lokacijama u istočnoeuropskim zemljama potvrdila da su mnoge od njih teško zagađene zone.¹²⁹ Štoviše, neke se vojne lokacije nalaze u blizini zona sa ozbiljnim ekološkim problemima. Jedan od primjera je mornarička baza u Porto Romanu na periferiji luke Durres. Zona je tako toksična tako da ju je 2001. godine nadležna agencija Ujedinjenih naroda proglasila *zonom katastrofe*.¹³⁰

Nemam osobnih iskustava a nisam upoznat da je Ministarstvo obrane pokušalo kombinirati konverziju baza sa reintegracijom prekobrojnog vojnog osoblja. Neke udruge bivših vojnih osoba, kao što je *NAMIRA*, pokušale su locirati prazne zgrade Ministarstva obrane na područje cijele zemlje te ih unajmiti za simboličnu najamninu u cilju stvaranja poslovnih ili zabavnih zona (casina i noćnih klubova) u kojima bi radili otpušteni časnici i dočasnici. Ministarstvo obrane je skeptično reagiralo u vezi s tim prijedlozima usprkos činjenici da su ih iz *NAMIRE* otvoreno optužili kako je stotine zgrada predano drugim korisnicima isključivo temeljem političkih preporuka i veza.¹³¹

Ministarstvo obrane i dalje inzistira na činjenici da je konverzija baza proces u tijeku i da je oko 20% objekata već prenamijenjeno.¹³² Nema neovisnog načina potvrditi ove tvrdnje jer nema pristupa statistici o tome što, kada i koliko je vojnih baza zapravo prenamijenjeno tijekom posljednjih nekoliko godina. Premda Ministarstvo obrane inzistira da je proces konverzije transparentan te da je civilno društvo obavješteno o njegovim aktivnostima, plan konverzije još uvijek nije dostupan i očekuje se da će pristup njemu biti ograničen i u bližoj budućnosti.¹³³

Nema informacija o novim vlasnicima vojne imovine ili prihodima Ministarstva obrane od privatizacije vojnih lokacija. Prenamjena vojnih baza u Albaniji definitivno nije dovoljno transparentan proces, slično procesima smanjenja i integracije; štoviše, on jako zbunjuje jer su

predstavnicima Ministarstva obrane konverziju baza definirali prvenstveno kao proces modificiranja ili reformiranja vojnih lokacija u cilju daljnje vojne uporabe. Transformacija vojnih instalacija za civilne namjene također je sastavnica ovog procesa iako nisam mogao dobiti detaljne informacije o navedenom zbog visoke razine tajnosti svih podataka vezanih za proces. Zbog toga bilo bi preporučljivo odvojiti dva procesa konverzije, vojne i civilne, jedan od drugog te ih promatrati neovisno o podacima koje Ministarstvo obrane daje na uvid a koji su u pravilu ograničene prirode. Kako je Ministarstvo obrane institucija odgovorna za implementiranje i nadzor nad konverzijom vojne imovine ono je svakako zainteresirano privatizirati ili iznajmiti tu svoju imovinu za određenu financijsku dobit. Na taj način Ministarstvo obrane ne može biti pravedan ili *častan broker* u ovom procesu.

ZAKLJUČAK

U mjerenu postignuća i nedostataka reforme obrane u Albaniji, jasno je da je prva faza ove reforme gotovo završena s obzirom na to da su usvajanje strategijskih dokumenata, zakonski okvir i proces definiranja prava već u njihovim završnim fazama. *Nacionalna strategija sigurnosti*, usuglašena obrambena politika i donešena *Vojna strategija* planiraju proces reforme na jedan realniji način.

Prema gledištu NATO-a jedino je prvu godinu bilo teško jer je bilo potrebno pritiskati Albaniju u cilju forsiranja provedbe zacrtane vojne reforme.¹³⁴ Međutim i pored činjenice da je utvrđen nacionalni zakonski i strategijski okvir, vojna je reforma bila vođena u prvom redu od strane i uz nadzor vanjskih aktera, ponajviše kroz mehanizme Akcijskog plana za članstvo. Zbog navedenoga cijeli je proces zapravo više međunarodni nego nacionalni, ne samo u Albaniji nego i u svim državama regije.

Postoji izvjesna opravdana kritika od strane sigurnosnih eksperata u Albaniji da je cilj dosizanja NATO vojnih standarda zapravo jedina pokretačka snaga reforme obrane u Albaniji iako bi to trebalo biti albansko sigurnosno okruženje, zahtjevi nacionalne obrane ili trenutno stanje u ekonomiji i gospodarstvu. Irončno, ovi eksperti čak ne nude bilo kakvu alternativu euroatlantskoj integraciji ili primjeni NATO standarda u reformi obrane. U stvari, zahtjevi NATO-a nisu kontradiktorni potrebama albanske nacionalne sigurnosti te razmatraju sposobnosti albanske nacionalne ekonomije. Ipak, NATO standardi pozitivno djeluju na sustav upravljanja nacionalnom obranom i poboljšavaju profesionalizam albanskih oružanih snaga.

No, očekivanja da će smanjenje oružanih snaga povećati plaće i dozvoliti modernizaciju albanskih oružanih snaga nisu zasnovana na realnosti. I na kraju, postoji jedino verbalna uvjerenost NATO predstavnika da je proces reforme obrane dovoljno napredovao, bez bilo kakvih daljnjih komentara ili indikatora uspjeha odnosno neuspjeha.

Međutim, ispunjenje kriterija standarda obrambene sposobnosti NATO-a obvezuje Albaniju prihvatiti NATO kulturu u upravljanju nacionalnim institucijama, u civilno vojnim odnosima i preduvjetima vojne karijere. U tom pogledu u albanskoj vojsci postoji osnovano strahovanje da promjena vlasti znači kraj profesionalne karijere mnogih visokorangiranih i onih časnika koji su bili lojalni prethodno vladajućoj stranci. Usprkos uvjerenosti predsjednika *Alfreda Mojsiua* i NATO angažmana, mnogi su časnici mišljenja da će ova politika biti nastavljena svakom sljedećom vladom. Druga je kritična točka nedostatak transparentnosti u u sektoru obrane, što je bilo dokazano tijekom prikupljanja podataka u svezi s ovim tekstom. Podaci o restrukturiranju obrane navedeni u vladinim dokumentima u usporedbi s onima dobivenim od NATO-a i koje sam dobio kroz intervju, nisu uvijek identični. Jasno je da se nasljeđe komunističke prošlosti odražava prakticiranjem kulture tajnosti i u velikoj mjeri utječe na civilno vojne odnose u Albaniji.

Teorijski, reforma obrane treba pružiti pomoć nacionalnim institucijama u prilagodbi standardima NATO-a u civilno vojnim odnosima. Na žalost, uloga albanskih institucija u vođenju reformi ostaje podređena i slaba. Odnosi između glavnih sigurnosnih igrača, kao što su Parlament, Predsjednik i Vlada, odnosno premijer, pokazuju kontradiktornost između zakona i svakodnevne prakse. Sa gledišta NATO-a, u Albaniji postoje odgovarajući instrumenti planiranja i financiranja reforme obrane ali isto tako postoje i dvije različite realnosti: prva, službena, za Brisel i druga za javnost u Albaniji. Budući da je vrlo malo nevladinih organizacije uključeno u pitanja sigurnosti i obrane, mnogi jednostavno ponavljaju stereotipni cilj NATO integracije. Mediji su posebno žrtve netransparentnog okruženja i nezainteresiranosti stanovništva u svezi s pitanjima sektora obrane.

U pobrojanim okolnostima teško je procijeniti sposobnost albanskih institucija da samostalno upravljaju vlastitim reformama i u prilog tome stvore javnu potporu. Čak i tako netransparentan, Akcijski plana za članstvo navodi ciljeve usmjerene na shvaćanje i tumačenje reforme obrane u Albaniji koji su usmjereni usvajanju nekih temeljnih zahtjeva NATO-a kao što

su interoperativnost, regionalna stabilnost i suradnja te sudjelovanje u određenim zajedničkim operacijama.

Demobilizacija prekobrojnog vojnog osoblja također mora biti dio cjelokupnog procesa restrukturiranja. Međutim, reintegracija bivših vojnih osoba u civilni život ostaje jedino *žalosna* posljedica, a ne dio reforme albanskog sustava obrane. Dojam je da ovo pitanje nije prioritet NATO-a, radije ostavljajući da se njim bave nacionalne institucije.¹³⁵ Ostaje dojam da i pored dostignuća u pogledu reforme obrane, glavni akteri sigurnosti u Albaniji nisu sposobni učinkovito se suočiti sa posljedicama restrukturiranja oružanih snaga, kao što je reintegracija prekobrojnog vojnog osoblja i konverzija odnosno prenamjena vojnih objekata i postrojenja. Nedostatak dostupnih financija i kvalitetne ekspertize u cilju pripreme i implementiranja programa reintegracije onemogućuje i sam početak jednog takvog procesa a posebno njegovu potpunu implementaciju.

Stručna potpora međunarodnih organizacija ne može riješiti problem, a donatori još uvijek nisu uvjereni u činjenicu potrebe pružanja potpore potencijalnom programu reintegracije u Albaniji. Nemogućnost izrade i ponude kvalitetnih i realnih reintegracijskih programa prisiljava Ministarstvo obrane raditi u pravcu poboljšanja mirovinskih benefita bivših vojnih osoba, usprkos činjenici da su financijske mogućnosti u implementaciji predloženih izmjena mirovinskih zakona u korist bivših vojnih osoba više nego minimalne.

Svakako je poželjno angažiranje vladinih agencija za zapošljavanje, poslovnih asocijacija, privatnih agencija za posredovanje u zapošljavanju i različitih nevladinih organizacija. Međutim, iskazana nespремnost Ministarstva obrane da surađuje sa određenim nevladinim organizacijama, kao rezultat njihovih političkih afilijacija i preferenci, svakako ne pomaže niti pridonosi ujedinjenju napora za uspješnu reintegraciju bivših vojnih osoba.

Bez inozemne potpore Ministarstvo obrane ne može se fokusirati na tečajeve u vezi poslovno orijentiranih programa vezanih za samozapošljavanje bivšeg vojnog osoblja. Iz toga su razloga poslovni ljudi s *backgroundom* bivših vojnih časnika jako rijetka pojava. Pored navedenoga, žalosno je što nevladine organizacije sastavljene od bivših časnika nemaju gotovo nikakvog utjecaja na Ministarstvo obrane i njegovu politiku reintegracije; mogu se jedino nadati ali ne i očekivati širu javnu potporu posebnom tretmanu bivših vojnih osoba. Nedostatak

dovoljnog koncepcijskog i zakonskog okvira može negativno utjecati na razumijevanje javnosti o cjelokupnom procesu reforme.

Registrirano je svega nekoliko konkretnih dostignuća u konverziji vojnih lokacija u Albaniji. Nacrt Plana konverzije do 2010., iako nije javno dostupan, očigledno definira što treba transformirati.

3. MAKEDONIJA

Reforma obrane

Želja da se obrambeni sustav uredi sukladno euroatlantskim trendovima te da se postane dio procesa europske integracije bila je općenito isticana još od samog početka makedonske države.¹³⁷ Cilj je bio izgraditi vlastiti obrambeni sustav i strategiju Makedonije te je inkorporirati u *sustav kolektivne obrane i sigurnosti*, kako su to analitičari voljeli nazivati.¹³⁸ Proces reforme u Makedoniji počeo je prilično rano i tijekom prvog desetljeća bio dosta spor. Makedonija nije bila dio *postjugoslavenskih* ratova iz devedesetih, iako se i ona sama našla na rubu pravog građanskog rata tijekom 2001. godine.

Tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća Makedonija je bila smatrana oazom mirnog suživota u regiji. Međutim, mir je bio građen na podjeli dvije glavne etničke zajednice u državi, Makedonaca i Albanaca, koji su živjeli u manje ili više izoliranim i paralelnim društvima, sa visokim stupnjem međusobnog nepovjerenja.

U veljači 2001. godine u sjeverozapadnoj Makedoniji izbio je oružani konflikt između naoružanih albanskih pobunjenika i makedonskih sigurnosnih snaga. Albanska *Nacionalna oslobodilačka armija* (ONA), regrutirajući pobunjenike sa Kosova i iz makedonske zajednice Albanaca, počela je koristiti gerilsko ratovanje i terorističku taktiku kao protest protiv diskriminacije Albanaca u Makedoniji. Ovaj ograničeni konflikt trajao je šest mjeseci i eskalirao visokim etničkim tenzijama, s nekoliko kritičnih perioda, da bi se u kolovozu 2001. tzv. *Ohridskim ugovorom*, potpisanim pod patronatom i određenom prisilom međunarodne zajednice. Ugovor je omogućio veća prava i zastupljenost Albanaca kao i amnestiju boraca ONA u zamjenu za razoružanje i raspuštanje iste.¹³⁹ Kriza 2001. stvorila je konfuziju i suzdržanost u

implementaciji zakonske vlasti ključnih državnih sigurnosnih institucija. Bile su formirane i albanske i makedonske *milicije* kao i radikalni elementi nacionalnih policijskih snaga.

Tijekom posljednjih nekoliko godina, program Partnerstva za mir (PfP), *Akcijski plan za članstvo* (MAP) i *Strategijski pregled obrane* (SDR) bili su katalizatori transformacije i reforme. SDR je usvojen u makedonskom Parlamentu u proljeće 2004. godine i vjerno odražava godinu dana ranije donešen *Nacionalni koncept sigurnosti i obrane* (2003.).¹⁴⁰ SDR se trenutno preispituje kako bi u konačnici postao jedini relevantan i ostvarljiv dokument. Makedonski Parlament do sada je usvojio *Zakon o službi u OS* (2002.) i *Zakon o obrani* (2005.). Glavni je cilj *Zakona o službi u OS* bio osigurati potporu novačenju i zadržavanju vojnika stvaranjem sustava upravljanja osobljem na osnovi racionalne strukture činova, razvijajući dočasnički kor i sistematsku vojnu izobrazbu. *Zakon o obrani* osigurava bazu sudjelovanja makedonskih oružanih snaga u operacijama van Makedonije, daje nacionalnu potporu operacijama u okviru granica Makedonije i zabranjuje političku aktivnost svih pripadnika oružanih snaga.¹⁴¹

Sam se sustav nacionalne obrane transformirao od prijašnjega, koji je bio zasnovan na obvezi služenja vojnog roka i teritorijalnoj obrani u potpuno novi koncept koji će biti kompatibilan euroatlantskim sigurnosnim strukturama. On predviđa kompletnu profesionalizaciju OS do kraja 2008., uz odgovarajuću zastupljenost svih etničkih zajednica, adekvantno smanjenje i modernizaciju opreme.¹⁴² *Makedonske oružane snage* (ARM) biti će restrukturirane u cilju stvaranja jedne male, učinkovite i suvremene vojske kompatibilne sa snagama NATO i EU. SDR također redefinira ulogu ARM, koja je već krajem 2005. godine završila prijenos ovlasti u svezi čuvanja i zaštite granice u korist *Granične policije*. Ograničena sposobnost ARM u okršajima sa pobunjenicima također će biti posebno razvijana, budući da opozicija etničkih Albanaca odobrava ograničenu potporu policiji tijekom tuzemnih sigurnosnih operacija.¹⁴³

Uspješnim ishodom EU vodene operacije *Concordia* krajem 2003. godine proces reforme obrane pokreće politika NATO-a *Otvorena vrata* koja je ponovno bila potvrđena na *summitu* Saveza ljeta 2004. godine.¹⁴⁴ Strategijski cilj *postati članicom NATO-a do kraja 2008 godine* zapravo pokreće mnoge od promjena u okviru ARM i sustava obrane u Makedoniji u cijelini.¹⁴⁵ Makedonski koncept nacionalne sigurnosti i obrane kaže da *...sustav obrane treba osigurati i*

*pripremiti posebne upute i planove u cilju uvođenja sustava planiranja, financiranja, programiranja i budžetiranja sukladno standardima NATO-a...*¹⁴⁶

Jedan od zahtjeva NATO članstva bila je depolitizacija makedonskih oružanih snaga. Međutim, formalni proces depolitiziranja nije uklonio sve političke linkove i sklonosti političke elite. Promjena političke vlasti nakon izbora općenito znači mijenjanje visoko pozicioniranih časnika u Ministarstvu obrane, Glavnom stožeru i ARM.¹⁴⁷ Dok makedonski *Ustav* ne zabranjuje pripadnicima vojske da budu članovi političkih stranaka, članak 47. Zakona o obrani razjašnjava da ... *članstvo u političkim strankama ne smije utjecati na naznačenja, promoviranja, evaluaciju, izobrazbu, nagrađivanje i ostala prava vojnog osoblja i civila koji su zaposleni u ARM...*¹⁴⁸ U okviru ARM zabranjuje se rad političkih stranaka ili udruga građana. Vojno osoblje prilikom izvršavanja službe ne može se povoditi političkom odnosno stranačkom pripadnošću, niti istu izražavati ili prezentirati tijekom obnašanja dužnosti. Vojno osoblje ne smije biti nazočno i sudjelovati na političkim skupovima noseći odore ili simbole političkih stranaka.

Slično ostalim zemljama zapadnog Balkana, restrukturiranje i smanjenje su jedna od ključnih karakteristika reforme obrane u Makedoniji. Aktivna mirnodopska komponenta ARM bila je smanjena sa 16000 tijekom 2002. godine na 12585 (uključujući 70% profesionalaca i 30% vojnih obveznika) 2003. godine.¹⁴⁹ Ožujka 2005. godine ukupna jačina ARM, uključujući zaposlene u Ministarstvu obrane, bila je 8869 ljudi civilnog i vojnog osoblja od kojih 1556 časnika, 2120 dočasnika, 2679 vojnika pod ugovorom i 1365 civila.¹⁵⁰ Svibnja 2005. godine, broj obveznika je bio procijenjen na oko 10000.¹⁵¹ Ciljana veličina, koja se planira dostići do kraja 2007. godine, iznosi 8460 pripadnika, uključujući 919 časnika, 1930 dočasnika i 817 civila. Broj vojnika pod ugovorom povećati će se na 4794, dok će obveza služenja vojnog roka biti ukinuta do kraja 2006. godine.

Tablica 7: Trenutna i planirana veličina ARM¹⁵²

	CIVILI MO	CIVILI ARM	ČASNICI ARM	DOČASNICI ARM	VOJNICI POD UGOVOROM	UKUPNO
2005.	1149	1365	1556	2120	2679	8869
2007.	453	364	919	1.930	4.794	8.460
RAZLIKA	696	1001	637	190	+2.115	409

Izvor: Ministarstvo obrane , ožujak 2005.

Postoji nada da će smanjenje oružanih snaga popraviti disproporciju broja časnika svih činova u okviru postojeće hijerarhije časničke populacije. Sukladno donešenom Strategijskom pregledu obrane (SRO), idelani je prikaz činova unutar Ministarstva obrane i ARM prikazan u sljedećoj tablici:

Tablica 8: Klasifikacija činova časnika ARM

ČIN	PLAN 2007.	% UKUPNOG BROJA	TREKUTNO	% UKUPNOG BROJA	RAZLIKA
GENERALI	7	0.9	8	0.49	1
BRIGADIRI	58	6.3	92	5.59	34
PUKOVNICI	127	14	250	15.19	123
BOJNICI	205	22	284	17.25	79
(kap.1.kl.)	0	0,00	94	5.71	94
SATNICI	223	24	451	27.40	228
NATPORUČNICI	243	26	356	21.63	113
PORUČNICI	56	6.1	111	6.74	55
UKUPNO	919	100.00	1.646	100.00	727

Izvor: Strategijski pregled obrane , Skopje 2004.

Planirano je da se promjena sastavnica, od vojske vojnih obveznika u profesionalnu vojsku, završi do kraja 2007. godine. U tom kontekstu je predviđena i promjena sustava izobrazbe makedonske vojske, koji je kritična točka procesa reforme obrane ne samo u Makedoniji. Jedina vojno obrazovna institucija bila je *Vojna akademija* utemeljena 1995. godine a njezin je glavni zadatak bio educirati, obučiti te osigurati profesionalni razvoj osoblja ARM.¹⁵³ Međutim, najveći

dio usluga akademije nalazi se u stanju mirovanja zbog viška časnika svih činova. Absurdno, posljednja generacija završenih kadeta bila je proglašena prekobrojnomo. Ostaje još jedna generacija koja bi trebala diplomirati sljedeće godine, a očekuje se da će i ona biti proglašena prekobrojnomo.¹⁵⁴

Postoje različiti modeli koji bi akademiju uspješno uključili u profesionalni razvoj i obuku i izobrazbu časnika. Ipak, kao da nedostaje želja transformirati ovu instituciju u željenom smjeru. Ukoliko akademija bude *preživjela* kao institucija, ona se svakako mora transformirati kako bi mogla ispuniti NATO standarde vojne obuke. Trenutno akademija nudi tek šestomjesečne tečajeve za obuku dočasnika. Najnovije smjernice razvoja makedonskih oružanih snaga govore u prilog tome da će se na početku karijere časnici regrutirati direktno sa sveučilišta, bez dugotrajnog časničkog školovanja na ovakovoj vrsti institucije. Međutim, radna grupa za dočasnike predviđa da će obuka za dočasnike uspješno funkcionirati jedino u okviru *Zapovjedništva za obuku* GS ARM. Ona trenutno nudi osnovne i napredne tečajeve za dočasnike.

Pored nacionalnih institucija za obuku, američka tvrtka *Booz, Allen & Hamilton* (BAH) i poseban *savjetnički tim NATO-a* (NAT) osiguravaju redovite konzultacije Ministarstvu obrane i ARM. Oba entiteta su smještena u prostorima ministarstva obrane . BAH savjetuje ministra, državnog tajnika i državne savjetnike u okviru Ministarstva obrane na polju planiranja, proračuna, logistike, ljudskih resursa i jezika. BAH istovremeno radi i sa Glavnim stožerom, u prvom redu sa odjelima G1 (osoblje), G3 (obuka) i G4 (logistika). Njegovi su ugovorni ciljevi zacrtani planom godišnje pomoći američkog europskog zapovjedništva (US EUCOM) čiji je glavni cilj transformacija Ministarstva obrane RM i ARM. Cilj NAT-a je pomoć Ministarstvu obrane i ARM u dosizanju NATO standarda te verifikacija da se ti standardi provode u naznačenim postrojbama. U tom smislu, NAT tijesno surađuje sa GS i vrši česte nadzore postrojbi ARM diljem Makedonije. Restruktuiranje Ministarstva obrane i ARM je dio procesa povećanja broja pripadnika etničkih manjina u makedonskim obrambenim institucijama. Zahtjeva se da 25% svih pozicija u okviru ARM bude popunjeno Albancima. Trenutno 2,54% ukupnog broja osoblja oružanih snaga čine Albanci nasuprot 92,79% Makedonaca.¹⁵⁶ Također se planira i povećanja broja ostalih manjinskih zajednica (Bošnjaka, Roma, Srba, Turaka i Vlaha), koje su zastupljene u ARM. Po pitanju časničkih činova čak 1227 su Makedonci dok je svega 68 Albanaca. Etnički koeficijent treba biti promijenjen do kraja 2013. godine u omjeru 591 naspram 232. U trenutnoj strukturi osoblja Ministarstva obrane, 415 su Makedonci i svega 16 Albanaci.

Međutim, u okviru ministarstva neka od ključnih mjesta popunjavaju Albanci; kao primjer načelnik personalnog sektora i zamjenik ministra obrane su Albanci.

Tablica 9: Etnički sastav osoblja Ministarstva obrane

	TRENUTNO	PROJEKCIJA 2013.	RAZLIKA
Makedonci	415	205	-210
Albanci	16	81	+65
Turci	-	12	+12
Romi	-	8	+8
Srbi	10	6	-4
Bošnjaci	2	3	+1
Vlasi	9	1	-8

Izvor: Ministarstvo obrane , ožujak 2005.

Dva su programa u svezi s integracijom u ARM i MO bila odobrena od strane Ministarstva obrane ožujka mjeseca 2005. godine.¹⁵⁷ Cilj jednog programa su kandidati sa sveučilišnom diplomom, dok su cilj drugog kandidati sa srednjom školom koji će zauzeti časničke i dočasničke pozicije u ARM i Ministarstvu obrane . Program integracije manjina sa sveučilišnom izobrazbom mora biti završen do 2013. sukladno *Ohridskom okvirnom ugovoru* (OFA) kojim se zahtjeva proporcionalna zastupljenost svih etničkih zajednica u državnim službama.

Tablica 10: Integracija Albanaca sa sveučilišnom izobrazbom u ARM 2005.

CJELINA	TRENUTNO	PROJEKCIJA	RAZLIKA
Ministarstvo obrane	16	81	+65
Vojna akademija	0	4	+4
(?)	4	17	+13
ARM	0	11	+11
Ukupno	20	113	+93

Izvor: Ministarstvo obrane , ožujak 2005.

Od 2006. pa nadalje, broj časnika iz redova Albanaca u ARM povećavati će se svake godine do ukupnog broja od 136 2013.

Tabela 11: Projekcija integracije Albanaca sa sveučilišnom izobrazbom u ARM u vremenu 2006.-2013.

2006.	+50
2007.	+52
2008.	+6
2009.	+6
2010.	+6
2011.	+6
2012.	+5
2013.	+5
UKUPNO	+136

Izvor: Ministarstvo obrane , ožujak 2005.

Sukladno planu reintegracije, konačni program integracije pripadnika sa srednjom stručnom spremom treba biti završen krajem 2007., uz malo povećanje broja Albanaca (na 77).

Općenito, integracija manjina u ARM u Makedoniji je veoma kontroverzno pitanje uglavnom zbog toga što implicira smanjenje zastupljenosti Makedonaca. *Tradicionalisti* u krugu Makedonaca suprotstavljaju se integraciji Albanaca tvrdeći da oni nisu *patriotski* povezani sa Makedonijom. Vođe opozicijskih stranaka isto tako smatraju da razlog integracije manjina u postojeće strukture trebaju biti isključivo njihove profesionalne kvalifikacije i vještine, a ne njihova etnička pripadnost.¹⁵⁸

Isto tako, postoje i druga problematična pitanja. Naprimjer, dva tečaja za dočasničke aspirante iz manjinskih zajednica bila su završena tijekom 2005. i početkom 2006. Iz operativnih razloga (čitaj *problema u financiranju*) oba su tečaja organizirana kao standardni tečajevi dočasničkih aspiranata bez vježbovnog stupnjevanja. Rezultati su oba tečaja bili mješoviti, sa značajnim dijelom kandidata koji nisu bili sposobni diplomirati. Očigledno je da ARM pokušava ispuniti zahtjeve OFA što rezultira manjim brojem diplomiranih *manjinskih* kandidata ili diplomiranjem nekvalificiranih pojedinaca dočasničkih činova.

Između etničkih grupa postoje i kulturne razlike koje mogu onemogućiti postizanje nekih od ciljeva OFA-a. Naprimjer, važeći Zakon o službi traži srednju stručnu spremu kao minimum u pogledu prvog prijema u ARM. Međutim, neke etničke grupe još uvijek nemaju pristupa visokoj

izobrazbi ili ne vjeruju da je visoka izobrazba potrebna. To je problem koji treba postaviti na nacionalnoj razini jer je to van granica tradicionalnih zahtjeva obrane . Ipak, integracija manjina u ARM smatra se glavnim uvjetom pristupanja zemlje NATO-u, a Savez očekuje njeno puno i bezuvjetno implementiranje od strane makedonskih vlasti.

Modernizacija i nabava nove opreme trebaju biti u skladu s projektiranim sposobnostima i kapacitetima ARM a istovremeno biti kompatibilne sa zahtjevima NATO-a i projekcijama proračuna, što nije zanemarivo. Postrojbe posebne namjene (*specijalne snage*) svakako imaju prioritet u nabavi nove opreme.¹⁵⁹ Istovremeno s planovima o nabavci nove, Makedonija se mora *osloboditi* zastarjele i viška vojne opreme.¹⁶⁰ Proces devastiranja takovih materijala i sredstava odlukom Vlade počeo je u siječnja 2004. godine uništavanjem tenkova T-55. Sukladno *Planu modernizacije* 61 tenk je uništen do sada a preostalih 30 tenkova uništiti će se u skoro vrijeme. Četiri zrakoplova SU-25 su povučena iz uporabe, a ministarstvo obrane se nada da će naći sigurnog partnera za razmjenu ovih letjelica za druga sredstva ili usluge održavanja zrakoplovne ili neke druge opreme i sredstava. Prodaja oružja sovjetskog podrijetla je vrlo kontroverzno pitanje, iako se isto smatra dijelom ukupnog procesa modernizacije ARM koja je kompatibilna sa standardima NATO-a. No, s NATO gledišta to nije u svezi sa kompatibilnošću nego više zbog činjenice da Makedonija ima malo novaca održavati sovjetske tenkove i ljetilice.¹⁶¹

Odlučivši reformirati vlastite oružane snage koristeći uglavnom sredstva domaćeg proračuna, Makedonija je utvrdila svoj vojni proračun za 2004. na 6108 milijuna MKD (122 milijuna US\$), što je bilo čak 2,3 postotka predviđenoga GDP.¹⁶² Proračun obrane za 2005 godinu iznosi 6413 milijuna MKD (nešto više od 124 milijuna US\$) što je oko 2,4% GDP.¹⁶³ Ipak, vanjska pomoć ostaje glavnim izvorom vojnog razvoja Makedonije. Kao primjer, samo tijekom 2003. godine SAD su Makedoniji odobrile čak 12 milijuna US\$, uključujući potporu specijalnim postrojbama u cilju poboljšanja mobilnosti istih, utemeljenje IT sustava kompatibilnog sa standardima NATO-a uz razvoj vojnog poligona Krivolak kao regionalnog poligona za obuku za zemlje potpisnice *Jadranske povelje*.

Mnogi indikatori pokazuju napredak u reformi makedonske obrane . Međutim, Makedonija je i dalje deficitarna u pogledu ispunjenja pojedinih NATO standarda. Vojni proračun zemlje još uvijek nije u mogućnosti ispuniti zahtjeve NATO-a. Nedavno je NATO tražio ustrojavanje posebnih postrojbi deficitarnih sposobnosti te uspostavu *Centra za zračni nadzor (ASOC)*. Čini

se da isto nije moguće na temelju sadašnjeg vojnog proračuna. Minimalni projicirani trošak nacionalnog ASOC iznosi 23 milijuna US\$, što je gotovo jedna sedmina sadašnjeg proračuna, po mnogima previše za ulaganje u jedan projekt, ma kako se on zvao i što on predstavljao za oružane snage.

Euroatlantska integracija

Godine 1993. makedonski je Parlament zatražio, a tijekom 1995. godine Makedonija je i službeno postala članica programa *Partnerstva za mir* (PfP). Savjetnički tim NATO-a (NAT), sastavljen od vojnih savjetnika iz različitih zemalja članica NATO-a, stigao je u Makedoniju te angažiran na vremenski period od 3 do 6 mjeseci, ovisno o području. No, tako kratak period angažiranja časnika NAT-a u velikoj mjeri otežava izgradnju trajnih odnosa i odnosa povjerenja sa svojim partnerima u Ministarstvu obrane i ARM. Nedavno je Francuska imenovala časnika, svog predstavnika u NAT-u (u svezi s pitanjima osoblja i upravljanja ljudskim resursima) na period od dvije godine. To će svakako osigurati kontinuitet bar u ovom osjetljivom području reformi. Glavni je cilj NAT-a osigurati potporu i pomoć ARM i GS u ispunjenju standarda NATO-a. Dogovoreni su razni postupci i prilagodbe u okviru *Akcijskog plana za članstvo* (MAP) i PfP, a sve u svrhu konačnog cilja: da Makedonija ispuni sve zahtjeve prije punopravnog NATO članstva.¹⁶⁴

NATO i PMC

Makedonski *Individualni partnerski program* (IPP) sadrži četiri poglavlja, pokrivajući političke i ekonomske preduvjete članstva, obranu i vojna pitanja, pitanja resursa, status obrane i pravna pitanja. Pored navedenoga, *Proces planiranja i revizije* (PARP) osigurava alat za uspostavu i održavanje interoperativnosti između Makedonije i NATO-a na području mirovnih i humanitarnih misija kao i u operacijama potrage i spašavanja. Istovremeno, to doprinosi transparentnosti u planiranju obrane. MAP, aktiviran u travnju 1999. godine, usmjerava reformu obrane u Makedoniji. Kao i ostali NATO aspiranti, Makedonija je dostavila *Nacionalni godišnji program* (ANP) priprema i prilagodbi sustava za punopravno članstvo u Savezu. Taj program i ciljevi te shodni planovi i programi implementacije istih ažuriraju se svake godine.

Dnevni pritisak u dostizanju ciljeva transformacije i NATO standarda provodi se od strane američke tvrtke Booz, Allen & Hamilton (BAH). I BAH i NAT bore se sa birokracijom i

postsocijalističkim mentalitetom u Makedoniji.¹⁶⁵ Upitani oko odnosa između NAT-a i BAH-a u Skoplju, predstavnici NATO-a su izjavili da njihov savjetodavni tim igra glavnu ulogu u procesu restrukturiranja ARM i koristi koordinirani pristup sa BAH, koji želi postići iste ciljeve.¹⁶⁶ No, na isto pitanje i predstavnici BAH daju isti odgovor, s tim da po njihovom odgovoru *oni igraju glavnu ulogu* u Ministarstvu obrane i transformaciji ARM a NAT je samo *glavni partner* te zaključuju da je NATO članstvo glavni putokaz u tom procesu te da ih veže u cilju posla u Makedoniji. Očigledno je da postoji određeni rivalitet profesionalne razine no krajnji je cilj obje institucije da da makedonsko Ministarstvo obrane i ARM kvalitetno idu naprijed ka jednoj modernoj strukturi koja bi objedinila obje entiteta, i makedonski i albanski, te Makedoniju učinila sastavnim dijelom eurointegracija.

Kao rezultat ograničenog karaktera većine stratejskih dokumenata, nije moguće definirati aktualni utjecaj strategije NATO integracije na trenutnu transformaciju ARM. Jedino što je moguće zaključiti je činjenica da ANP služi kako glavni izvor informacija u svezi sa restrukturiranjem oružanih snaga Republike Makedonije.¹⁶⁷ Koncept inoperativnosti, stabilnost, suradnja i sudjelovanje u mirovnim operacijama ponavljaju se konzistentno u cilju opisivanja ovog procesa transformacije i njenih ciljeva.¹⁶⁸ Ponekad izgleda da se ideja o NATO članstvu u Makedoniji pretvorila u jednu vrstu dogme, bez bilo kakve druge alternative.¹⁶⁹ Posljednja anketa *Instituta za demokraciju, solidarnost i civilno društvo* pokazuje javnu potporu NATO članstvu od čak 68,89 % dok je tek 13,49% bilo protiv, a preostalih 13,49 % nije imalo određeno mišljenje ili nije htjelo odgovoriti (2,67%).¹⁷⁰

Europska unija

Zajednički je interes NATO-a i EU na zapadnom Balkanu vidjeti razvoj stabilne, prosperitetne i mirne demokracije. Kako bi ovo bilo postignuto, i Savez i Unija koriste različite alate. U okviru EU glavni je alat takozvani *Proces stabilizacije i pridruživanja* (SAP) dok su kod NATO-a glavni alati upravo PfP i MAP. *Ugovor o stabilizaciji i pridruživanju* (SAA) Makedonija je potpisala travnja 2005. godine, dok je 09. studenoga 2005. godine Makedoniji bio dodijeljen status kandidata za EU.¹⁷¹ Međutim kandidatski status je bio dodijeljen bez čvrstih izgleda ili krajnjeg roka završetka pristupnih pregovora.¹⁷⁷ Trenutno je EU fokusirana na četiri temeljna područja potpore Makedoniji: na demokraciju i vladavinu prava, ekonomski i socijalni razvoj, pravosudni sustav i unutrašnje poslove te ekološku regulativu.¹⁷³

Ukoliko se Makedoniji dozvoli početak pregovora o priključenju u punopravno članstvo, ona će biti u mogućnosti tražiti financiranje insitucionalnih i ostalih reformi u daleko većem iznosu od onog koji dozvoljava sadašnji ugovor o financiranju, koji je poznat kako *Program pomoći za rekonstrukciju, razvoj i stabilizaciju (CARDS program)*.¹⁷⁴ Prema posljednjim anketama, Makedonci snažno podržavaju priključenje EU i vjeruju da je zemlja na putu ka članstvu. Podaci iz mjeseca svibnja 2004. godine otkrivaju da je 91,4% Makedonaca pozitivno odgovorilo na pitanje u svezi s EU članstvom.¹⁷⁵ Zbog toga su NATO i EU članstvo prioriteta apsolutno svih političkih stranaka u Makedoniji.¹⁷⁶

Kao i u ostalim zemljama regije, mogućnost priključenja NATO savezu privukla je posebno veliko zanimanje Makedonije tijekom 2002. i 2003. godine, djelomično iz razloga što je priključenje NATO svezu smatrano lakšim od daleko složenijih zahtjeva i uvjeta koje je postavila EU, ali djelomično i zbog simbolike kod lokalnih zemalja, koje se transformiraju od *potrošačkih* u *proizvođačka* društva. Mnogi indikatori potvrđuju napredak Makedonije u odnosima sa EU. Međutim, Makedoniji nedostaje još mnogo toga u pogledu ispunjenja postavljenih EU standarda.¹⁷⁷

Ugroze i prijetnje; regionalna suradnja

Svi strategijski dokumenti ističu da Makedoniji ne prijete nikakve ugroze od konvencionalnog rata.¹⁷⁸ Međutim, Makedonci neovisan status susjednog Kosova smatraju općom prijetnjom. Mnogi su Makedonci mišljenja da Kosovo nikada neće dobiti neovisnost, jer bi to ugrozilo razvoj multietničkog društva u Makedoniji.¹⁷⁹ Za razliku od toga, Vlada i predsjednik su dali diplomatske izjave da će podržati odluku međunarodne zajednice o statusu Kosova. Neki makedonski političari snažno podržavaju neovisnost Kosova. Između ostalih, to su zamjenik ministra obrane *Taljat Džaferi*, koji je izjavio da je to njegovo osobno gledište i stav.¹⁸⁰ No albanska zajednica u zemlji ne vidi bilo kakvu opasnost ukoliko Kosovu bude dobilo potpunu neovisnost.

Jadranska povelja, koja uključuje Albaniju, Hrvatsku i Makedoniju, smatra se regionalnim *kotačem* koji će ove zemlje kroz MAP proces dovesti do krajnjeg cilja - NATO članstva.¹⁸¹ Postoje mnogobrojne aktivnosti na različitim ekspertnim razinama, kao što su aktivnosti vezane za obuku, poboljšanje operativnih kapaciteta, spremnosti, učinkovitosti i uporabe postrojbi zemalja sudionika. Ministarstvo obrane Republike Makedonije ponudilo je vojni poligon Krivolak kao

regionalni obučni centar namijenjen oružanim snagama zemalja potpisnica Jadranske povelje.¹⁸²

Političke smjernice reforme obrane

Ispunjenje NATO kriterija i standarda obrambene sposobnosti može biti pokretačka snaga vojne reforme i demokratske transformacije, no istovremeno obvezuje Republiku Makedoniju prihvatiti političku kulturu i razinu civilno vojnih odnosa NATO zemalja.

Parlament Makedonije vrši nadzor nad Vladom u poslovima obrane i sigurnosti te usvaja *Nacionalnu strategiju sigurnosti i obrane*.¹⁸³ Parlamentarna *Komisija za obranu i sigurnost* je odgovorna za pitanja sigurnosti i obrane. Pored toga, Komisija mora biti redovito izvještavana o obavještajnim i sigurnosnim operacijama u koje se planiraju uključiti ili su uključene makedonske snage.¹⁸⁴

Dok je proračun obrane do sada Komisiji prezentiran isključivo u završnoj i konačnoj formi, koju je Komisija mogla odobriti ili ne, nedavno je ista dobila mogućnost utjecati na izvršenje proračuna tražeći tromjesečna izvješća o potrošnji. Međutim, imajući u vidu široku lepezu funkcija i pitanja koja trebaju biti kontrolirana od strane Komisije, neki makedonski eksperti sumnjaju da je Komisija u mogućnosti učinkovito izvršavati svoje funkcije. Teorijski, Parlament ima utjecaja na proračun obrane, ali to nužno nije slučaj u praksi. Proračun obrane dolazi u Parlament kao konačna verzija, bez prethodnih konzultacija i diskusija.¹⁸⁵ Na taj način Parlament ostaje na marginama političkih događaja igrajući ulogu *glasačke mašine* kod već donešenih odluka, bilo da se radi o odlukama donešenim od strane predsjednika ili od Vlade i premijera.¹⁸⁶

Gledišta lokalnih eksperata o kritičnoj ulozi Parlamenta u Makedoniji gotovo se ne razlikuju. Neki drže da stanje nije realno poboljšano godinama te da Parlament nikad nije bio nemoćniji i bez stvarnog nadzora nad obrambenim pitanjima.¹⁸⁷ Drugi vide blagi napredak, posebno u pogledu Ministarstva obrane i pitanju proračuna. No, utjecaj Parlamenta na Vladu u pogledu istog realno ostaje na niskoj razini. Ovo pokazuje razliku između ustavnih odredbi i realnosti marginalne uloge Parlamenta u Makedoniji.¹⁸⁸

Druga značajna institucija u civilnom nadzoru oružanih snaga je svakako predsjednik države, koji je izabran izravno od strane građana te tako nije odgovoran Parlamentu. Povrh toga, predsjednik ima *pravo veta* kod usvajanja određenih obrambenih zakona. On je vrhovni zapovjednik ARM i odobrava glavne strategijske dokumente kao što su *Strategija i Plan obrane*. Glavni dio dužnosti predsjednika obavlja se kroz ukaze koji postaju operativnim preko Ministarstva obrane i GS. Sukladno Ustavu, predsjednik je čelnik *Nacionalnog vijeća obrane* (NSC).¹⁸⁹ NSC treba razmatrati pitanja od značaja za nacionalnu sigurnost te daje savjete predsjedniku i preporuke premijeru i Parlamentu. Čini se da je on više *institucija u sjeni* koja djeluje na jedan netransparentan način.¹⁹⁰ Kompetencije Vlade u svezi s pitanjima obrane prepuštene su Ministarstvu obrane, no nedostaje pravna jasnoća u pogledu precizne pozicije i odgovornosti ministra obrane. Najznačajnije pitanje koje se neminovno nameće kao prioritetno je *da li je isti izravno odgovoran premijeru ili predsjedniku?* Mada nekonzistentnost Zakona o obrani implicira bližu suradnju s predsjednikom, to nije slučaj u praksi. Odluke NSC mogu biti blokirane od strane Vlade, dok predsjednik može blokirati inicijative Vlade u sferi sigurnosti i obrane.¹⁹¹

Podjela vlasti nije jasno definira Ustavom tako da ona ovisi više o samouvjerenju pojedinaca koji su na funkcijama negoli od samog predsjednika i premijera. Sukladno Ustavu, ministar obrane je odgovoran jedino vladi. Dok je odgovornost GS i načelnika GS ARM nejasna, predsjednik imenuje i smjenjuje načelnika GS bez posebnog odobrenja Parlamenta, no zakon govori da je načelnik GS odgovoran i predsjedniku i ministru obrane.¹⁹² Nedostatak koordinacije između predsjednika, premijera i ministra obrane bio je problematičan tijekom etničkog konflikta 2001. godine jer su kontradiktorne zapovijedi dolazile sa sve tri strane.¹⁹³ Takove dvojbene i napete odnose između predsjednika i premijera NATO smatra tipičnim za ovu regiju.¹⁹⁴

Isto tako postoji opći nedostatak suradnje između izvršne i zakonodavne vlasti, tek djelomično kao rezultat socijalističkog nasljeđa izvršne vlasti.¹⁹⁵ Međuetnički faktor, koji se mora uzeti u obzir u procesu odlučivanja, ne čini tu suradnju jednostavnijom. Tri su političke stranke albanske zajednice nazočne u Parlamentu, od kojih je jedna i u vladajućoj kolaciji.¹⁹⁶

Uključene nevladine organizacije i ekspertni timovi

U Makedoniji postoji veliki broj nevladinih organizacija (NGO), no relativno mali broj od njih je uključen u područje sigurnosti i obrane. Ekspertiza je ograničena na vladine i međunarodne aktere ili privatne konzalting kompanije kao što su NAT, DCAF, Pakt o stabilnosti ili BAH.¹⁹⁷ Vojni mediji u Makedoniji pokrivaju vojna pitanja u prvom redu temama čiji je cilj stvoriti javnu potporu NATO članstvu.¹⁹⁸ Ipak, pokrivanje navedenog sektora od strane civilnih medija je kritično, a istovremeno su, kao i u ostalim promatranim zemljama, novinari optuženi da su *nekvalificirani pokrivati poslove sigurnosti i obrane*.¹⁹⁹ Okrivljuju se da nisu sposobni pitanja sigurnosti običnim ljudima napraviti razumljivijim.²⁰⁰ Općenito, vojna pitanja nisu široko raspravljana, a novinari tvrde da su informacije koje su prikupljene tijekom press konferencija Ministarstva obrane nedovoljne da bi bilo drugačije.²⁰¹

Trenutno se percepcija vojnog poziva i moralnosti vojnih osoba u Makedonije proteže od neutralne do općenito pozitivne (ako je suditi po ispitivanjima javnog mnijenja). ARM još uvijek uživa pozitivnu percepciju, kao nasljednica bivše *Jugoslavenske narodne armije (JNA)*?! Kao što je poznato, vojska i vojna profesija su u bivšoj Jugoslaviji uživale respektabilnu poziciju. To je bilo zasnovano na zajedničkom iskustvu tadašnjih federalnih jedinica (republika) tijekom Prvog i partizanskog iskustvu tijekom Drugog svjetskog rata. Generalno gledajući, biti časnik u zemlji sa 37.5% stopom nezaposlenosti smatra se ne samo sigurnim poslom koje nosi riješeno stambeno pitanje i besplatan godišnji odmor u vojnim odmaralištima, nego i izvorom stabilnog prihoda. Zbog toga su veoma rijetki primjeri časnika koji dragovoljno napuštaju aktivnu službu.

Slično Albaniji, Ministarstvu obrane u Makedoniji nedostaje *Strategija komunikacija i PR* u vezi s reformom obrane. Ministarstvo obrane Makedonije ima brojne priče o uspjehu koje nisu prezentirane na odgovarajući način (ako su uopće!), a tu su i izazovi koji moraju biti objašnjeni javnosti kako bi se u potpunosti shvatila činjenica zašto su euroatlantske asocijacije tako bitne za Makedoniju. Nova informacijska kampanja Ministarstva obrane treba ciljati ne samo na stvaranje javne potpore pridruživanju dvjema asocijacijama, već istovremeno služiti i kao izvor informacija u pojašnjenju temeljnih razloga reforme: zašto ona mora biti provedena, kakovu korist ona donosi Makedoniji te na koji način doprinosi regionalnoj suradnji i stabilnosti regije u cijelini? Kao i u Albaniji, postoje određeni vojni mediji koji mogu biti alat navedene namjere no i njima kao i cijelom sustavu nedostaje reforma koji bi im tu ulogu osigurala te ih za isto odgovarajuće pripremila.

Uspostava jedinstvenog sustava upravljanja obranom te svrsishodni obrambeni upravljački mehanizam sličan ostalim zemljama NATO-a i dalje ostaje strateški izazov za Republiku Makedoniju. Ovi aspekti trebaju privući veću pozornost i potporu međunarodnih aktera koje usmjeravaju proces reforme. Međutim, nacionalne institucije trebaju biti pažljive oko izazova budućeg vlasništva vojnih objekata i instalacija (do sada u vlasništvu Ministarstva obrane) te se upitati kako samostalno uspješno odigrati tu i takovu pretvorbu poštivajući nacionalni interes a opet respektirajući mišljenje inozemnih aktera koje u regiji *igraju* glavnu ulogu? Negativne konsekvence reforme obrane u Makedoniji, kao što je zatvaranje baza i gubljenje radnih mjesta, su isto tako jako osjetljive naravi. Iz ove perspektive institucije odgovorne za pitanja obrane i sigurnosti trebaju novu strategiju odnosa s javnošću, u cilju boljeg objašnjenja i promidžbe cjelokupnog procesa reforme obrane.

Konverzija obrane

Restruktuiranje u Makedoniji: vojne mirovine i individualna odgovornost

Ministarstvo obrane koristi različite mjere smanjenja²⁰² ARM, uključujući i raskide ugovora o radu, vanjsko angažiranje za obnašanje pojedinih dužnosti te stimulirajući raniji odlazak u mirovinu. Od 2003. do ožujka 2005. godine, ukupan odljev vojnog osoblja dostigao je brojku od 1971. Od toga broja njih 222 bilo je zaposleno u Ministarstvu obrane, dok je 1749 odoša bilo otpušteno iz ARM.²⁰³

Tablica 12: Odljev vojnog osoblja (2003.-03/2005.)

	MIROVIN A	OSOBN I ZAHTJE V	STEGOVNE MJERE	SMR T	?	UGOVOR NI TRANSFE R	UKUPNO
ČASNICI	167	16	1	4	0	152	340
DOČASNICI	89	14	6	1	0	367	477
PROFESIONALNI VOJNICI	0	113	37	2	167	219	538
CIVILI	278	23	4	4	0	85	394
UKUPNO	534	166	48	11	167	823	

Izvor: Ministarstvo obrane, ožujak 2005.

Ovo ranije umirovljenje biti će glavna opcija implementacije planiranog smanjenja. Ukupni broj vojnika koji traži raniji odlazak u mirovinu će doseći broj od 892 krajem 2007. (255 časnika, 172 dočasnika i 465 civila).

Tablica 13: Ranije umirovljeno vojno osoblje

GODINA	ČASNICI	DOČASNICI	CIVILI	UKUPNO
2003.	107	54	195	356
2004.	31	24	67	122
2005.	48	31	50	129
2006.	35	33	77	145
2007.	34	30	76	140
UKUPNO	255	172	465	892

Izvor: Ministarstvo obrane, ožujak 2005.

Druga mjera koja treba omogućiti daljnje smanjenje je transfer pojedinih funkcija iz Ministarstva obrane u ostale državne agencije. Krajem 2005. približno 187 osoba trebalo je biti transferirano iz Ministarstva obrane u *Upravu za spašavanje i zaštitu*, dok će 270 osoba biti premješteno iz Ministarstva obrane u *Centar za upravljanje krizama*. Dvije stotine civila koje se bave proizvodnim uslugama u okviru ARM (ugostiteljstvo i održavanje) biti će preuzeto od strane državnih kompanija i agencija.²⁰⁴ Ukupno 823 časnika i dočasnika tijekom 2004. godine prekinulo je službu u ARM i prebačeno u *Graničnu policiju* Ministarstva unutarnjih poslova.

Tijekom 2005. godine oko 660 osoba bilo je raspoređeno u Graničnoj policiji.²⁰⁵ Tijekom 2004. i 2005. godine u ARM su bili organizirani tečajevi doknadne izobrazbe isključivo za osoblje ARM koje je trebalo biti prebačeno u Graničnu policiju Ministarstva unutarnjih poslova.²⁰⁶

Donedavno nije bilo posebnih mogućnosti dostupnih demobiliziranim časnicima i dočasniciima glede potpore za dopunsku izobrazbu i reintegraciju, osim općih mirovinskih benefita, sličnih u ostalim zemljama regije. No činjenica je da nema sve osoblje koje napušta ARM pravo na vojnu mirovinu.²⁰⁷

Mirovine i beneficije

Sukladno Zakonu o obrani i vojnoj službi, a u cilju kvalificiranja za starosnu mirovinu službenik mora imati 64 godine (62 za žene). Starosna mirovina je utvrđena na osnovi pojedinačnog trajanja službe. Vladin podzakonski akt predviđa još 30% dodatka iznosu normalne mirovine umirovljenih policajaca i bivših vojnih osoba.²⁰⁸ Krajem 2002. bilo je 275446 korisnika mirovinskog i invalidskog osiguranja. U to vrijeme ukupan broj umirovljenika u Makedoniji iznosio je 249421, od kojih su svega 3083 bili vojni umirovljenici.²⁰⁹ U cilju dobivanja vojne mirovine, vojne osobe moraju imati 35 godine službe u oružanim snagama (30 za osobe ženskog spola). *Zakon o ranijem umirovljenju* (s periodom trajanja od 2003. do 2007.) regulira pogodnosti časnika koji su prisiljeni napustiti oružane snage zbog brojčane redukcije. Vojni časnici koji su u navedenom vremenu morali otići u prijevremenu mirovinu primaju posebnu naknadu do pet godina nakon prisilnog prestanka službe. To je jedina mjera u svezi s potporom reintegraciji demobiliziranog osoblja u Republici Makedoniji.

Nedavno je makedonski Parlament usvojio amandmane na Zakon o službi u OS i Zakon o obrani na prijedlog Ministarstva obrane, kako bi ministru dali ovlast otpuštati vojne službenike na osnovi tehnološkog viška, a istovremeno je utvrđena starosna i stažna granica odlaska u vojnu mirovinu; na 55 godina života i 25 godina službe. Cilj amandmana je uskladiti starosna umirovljenja svih pripadnika Ministarstva obrane s onima u ARM. Početna prognoza u svezi s umirovljenjem vojnih osoba krajem 2005. Bila je 607 osoba. Od toga broja njih 186 su časnici, 109 dđčasnici i 312 civilni zaposlenici.

Planirano financiranje ranijeg umirovljenja iznosi 23 milijuna EUR (za period 2003.-2007.) i ova sredstva su već dislocirana iz državnog proračuna.²¹⁰ Imajući u vidu amandman 55/25 mnogi ključni pojedinci će biti u situaciji napustiti službu. Ta je mogućnost dovela u pitanje i sam proces transformacije, zbog vrste kadra koje bi moglo napustiti Ministarstvo obrane i ARM. Zbog navedenog razloga Ministarstvo obrane trenutno razvija sustav selektivnog zadržavanja pojedinačnog osoblja u cilju stvaranja mogućnosti da pojedinci ostanu u Ministarstvu obrane i ARM i nakon 25 godina službe.

Inicijalni koncept bio je podržati službenike koji su prisiljeni napustiti oružane snage kao dio procesa redukcije te im ponuditi nadoknadu koja ovisi o njihovom vojnom činu, plaći i radnom stažu u ARM (oni koji nemaju 35 godina staža u ARM nemaju prava na raniji odlazak u mirovinu ili na bilo kakav mirovinski benefit). Njihova nadoknada ne može biti veća od 8 mjesečnih plaća. Naprimjer, tridesetpetogodišnji satnik koji je 17 godina služio u ARM i zarađuje 300 EUR mjesečno ne bi dobio više od pet plaća (1.500 EUR) u vidu kompenzacije. Ukoliko vojna osoba napušta ARM dobrovoljno prije nego navrší minimalni broj godina, on nema prava na bilo kakovu nadonadu. Grupa ranije umirovljenih osoba bez 35 godina službe, čiji je broj nepoznat, nije dio statistike Ministarstva obrane. Ovi pojedinci nisu korisnici zakona o ranijem umirovljenju.

Pored onih bez mirovinskih benefita, postoji i druga kritična grupa kojoj treba obratiti pozornost: bivši *gerilci* takozvane *Oslobodilačke narodne armije* (ONA). Ovi su pojedinci sudjelovali u etničkom konfliktu 2001. godine i nisu bili uključeni u posebni *Zakon o nadoknadi* budući da se oni još smatraju neprijateljima države i pored toga što je i njima bila odobrena opća amnestija. Obitelji pripadnika ONA koji su poginuli u konfliktu nemaju prava na nadoknadu dok su svi etnički Makedonci dobili pravo na ovu potporu.²¹¹ Javna debata o ovom pitanju provocirala je negativan odgovor albanske zajednice. *Demkratska unija za integraciju*

(DUI) isto tako je izjavila da ukoliko su *makedonski domaći branitelji* nagrađeni od države sa svoju službu, onda treba razmotriti i pitanje socijalne nadoknade obitelji boraca ONA koji su poginuli ili su bili ranjeni tijekom konflikta.²¹²

Samo su neki sudionici civilnog rata 2001. sa albanske strane zapolseni u ARM i civilnoj administraciji.²¹³ Za razliku od toga, albanski političari koji su sudjelovali u etničkom konfliktu 2001. su dobro integrirani u civilnom životu. Postoje tri stranke Albanaca koje su zastupljene u Parlamentu. Već spomenuta DUI – poznata kao političko krilo ONA²¹⁴ – je dio vladajuće kolacije. Njen član Taljat Džaferi je bivši član OVK sa Kosova koji sada obavlja funkciju zamjenika ministra obrane. Načelnik stožera bivše ONA general Gazim Ostreni je potpredsjednik Parlamenta Makedonije. Međutim, pojedini eksperti cinično navode da su *iskusni borci postali i uspješni političari*,,. Zaista, jedino su ti *iskusni borci* mogli uspješno parirati civilnim političarima u Parlamentu, na taj način reintegrirajući se u civilni život na najbolji i najprofitabilniji način.

Makedonska SPECTRA: LEPEZA; pojedinačna odgovornost i sudjelovanje

Prvobitna perspektiva Ministarstva obrane bila je jednostavna u pogledu naknadne izobrazbe vojnog osoblja koje napušta službu: ona je bila smatrana neučinkovitim imajući u vidu gospodarsko i socijalno stanje u Republici Makedoniji. Prema podacima makedonskog *Zavoda za statistiku*, stopa nezaposlenosti u Makedoniji je 37,5%, uključujući sve izobrazne profile.²¹⁵ Zbog navedenoga Makedonija do skora nije imala nacrt programa prekvalifikacije osoblja. Iako su dva programa u svezi s integracijom etničkih manjina pogreškom bila prezentirana od Ministarstva obrane kao programi reintegracije, ovi programi u stvari nemaju nikakovu vezu sa prekvalifikacijom vojnog osoblja.

Početkom 2006. godine, Ministarstvo obrane i Veleposlanstvo Norveške u Skoplju sklopili su ugovor o projektu prekvalifikacije LEPEZA.²¹⁶ Cilj ovog projekta je naći alternativne karijere višku časnika, pružiti sudionicima vještine i znanja koja će ih učiniti konkurentnima na tržištu rada.²¹⁷ Projekt prekvalifikacije imati će kapacitet od 700 osoba godišnje. Nakon završetka perioda transaformacije ARM, godišnji priljev i istodobni odljev vojnog osoblja iz ARM biti će isto na razini od ukupno 700 osoba godišnje. LEPEZA je stvorena kao pomoć časnicima koji napuštaju oružane snage i Ministarstvo obrane u tranzicijskim savjetima i mogućnostima izobrazbe i promjene njihovih kvalifikacija kako bi se podigla razina njihove konkurentnosti na civilnom tržištu rada. Planirano je da će cilj biti postignut dvofaznim pristupom.

Prva faza je završena u cijelosti financirana sredstvima Ministarstva obrane a uključuje savjetovanje i tranzicijsku pomoć u pisanju CV, učenju taktika intervjuiranja, testiranju sklonosti i dr. Prvi je korak projekta bio otvaranje tranzicijskog centra u Skopju.²¹⁸ Centar će obučavati osoblje u pomoći prekobrojnim vojnim osobama kako bi nastavile sa drugom, civilnom karijerom. Druga faza, koja je u fazi planiranja, je zapravo sama izobrazba i može uključivati učenje stranih jezika, akademske programe i stručnu obuku. Pored Skopja, Ministarstvo obrane planira otvoriti dva regionalna centra u Štipu i Kičevu.

Norveška vlada donirala je 200.000 eura u opremanju projekta prekvalifikacije. Britanija, Švedska i Danska također su se obvezale osigurati financijsku potporu. Na primjer, biti će organizirana kampanja javnog informiranja o makedonskom programu prekvalifikacije koji će na početnoj razini biti financiran sa 25.000 eura osiguranih od Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske. Osnovni fokus kampanje biti će prezentiranje raznih informacija o prekvalifikaciji makedonskoj javnosti. Interni komunikacijski naponi biti će zaokruženi publikacijama Ministarstva obrane, a serije brifinga sa raznim korisnim informacijama će biti prezentirane svim postrojbama. Očekuje se da će to biti implementirano tijekom 2006. Planirano je da LEPEZA bude nastavljena i nakon perioda transformacije i smatra se kritičnim elementom novog sustava potpuno profesionalne vojske. Budući da su svi časnici pod ugovorom, biti će stalnog odljeva osoblja iz službe, a LEPEZA će i dalje pomagati ovim pojedincima u reintegraciji u civilni život. Planira se da će LEPEZA nakon 2007. biti financirana iz nacionalnih resursa.

Makedonsko ministarstvo obrane smatra da je potpora prekvalifikaciji i reintegraciji priznanje za vjerno odrađenu vojnu službu. Međutim, Ministarstvo obrane isto tako naglašava individualnu odgovornost svih sudionika LEPEZE jer oni često nisu dovoljno kvalificirani za civilni život te im nedostaju mnogi neophodni preduvjeti za uspješnu reintegraciju. Na primjer, završetkom njihove izobrazbe na Vojnoj akademiji, časnici stječu diplomu sveučilišne izobrazbe, međutim, ona nije ekvivalentna onoj koji dodeljuje civilni sektor. Drugi faktor koji ima utjecaja na reintegraciju vojnog osoblja je visoka stopa nezaposlenosti. Ovaj faktor je indikacija kritičnog nedostatka mogućnosti zapošljavanja u zemlji koji ponajviše otežava cjelokupnu reintegraciju.

Iako se makedonski program prekvalifikacije još uvijek nalazi u fazi stvaranja kontura, fokusirajući se trenutno na *postvojni* orijentaciju, učinci istog još uvijek se smatraju skromnim.

No, i pored te činjenice ipak ima mnoštvo dobrodošlih inicijativa koje slijede iz rada mnogih međunarodnih eksperata, a koji su olakšavali niz sastanaka i radnih grupa te kasnijih aktivnosti po ovome pitanju.

Konverzija vojnih objekata: prodaja i vanjsko ulaganje

Makedonija je naslijedila jugoslavensku obrambenu strukturu koja je bila zasnovana na teritorijalnoj obrani.²¹⁹ ARM ne posjeduje velike vojne baze, tako da se konverzija imovine fokusira isključivo na manje objekte. Ukupno 112 vojnih objekata treba biti transformirano.²²⁰ Ukupna površina zemljišta sa vojnom infrastrukturom iznosi oko 28562 hektara. ARM se mora osloboditi vlasništva one imovine koja nema izravnu vojnu funkciju, uključujući vojarne, zapovjedne objekte, skladišta, strelišta i poligone, domove i objekte OS u gradovima, vojne kantine, ugostiteljske objekte, vojna odmarališta, baze i vojne hotele.

Tablica 14: Konverzija objekata

VRSTA NEKRETNINE	TREKUTNI BROJ	I DALJE TREBAJU MO	ZA KONVERZIJU
Vojarne	26	13	13
Zapovjedni objekti	9	5	4
Zdravstveni objekti/održavanje	4	4	
Skladišta	43	24	19
Strelišta	16	13	3
Domovi OS	12	3	9
Vojne kantine	19		19
Ugostiteljski objekti	4		4
Bazeni	3	1	2
Vojna odmarališta	3	3	
Vojni hoteli	1	1	
Vojna polj. dobra	3		3
Zemljišna reforma	37	11	26
Poslovni objekti	21	1	20
Površina u m²	3.458.097	1.783.902	1.674.195

Izvor: Makedonsko Ministarstvo obrane, ožujak 2005.

Plan konverzije vojne imovine razvijen je od strane Ministarstva obrane Makedonije u suradnji sa ostalim državnim agencijama a cilj mu je kompletirati transfer i prodaju vojnih objekata do 2007. Transfer vojnih lokacija je reguliran *Zakonom o prometu i prodaji nekretnina* tako da poseban *Sektor nekretnina* Ministarstva obrane koordinira i nadzire implementaciju ovog transfera.²²¹ Međutim, Ministarstvo obrane nije isključivi donositelj odluka u procesu konverzije i mora surađivati sa ostalim državnim agencijama kao što je *Agencija za privatizaciju* je odgovorna za privatizaciju cjelokupne državne imovine, dok je *Javno poduzeće za upravljanje stambenim i poslovnim objektima* odgovorno za procjenu vrijednosti te imovine. Konačno, *Državni zavod za geodetske poslove* vrši registraciju imovine.²²² Koordinacija između ovih cjelina u pogledu procedura za privatizaciju vojne imovine i dalje ostaje nejasna.

Plan konverzije predviđa različite načine transformacije vojne imovine uključujući raspolaganje ili prodaju, zamjenu za stanove, koncesiju/iznajmljivanje, transfer prava korištenja imovine drugom organu državne vlasti te transfer prava korištenja lokalnoj vlasti.²²³

Ministarstvo obrane tvrdi da je proces privatizacije vojnih nekretnina u tijeku. Zaključno sa travnjom 2005. godine, tek je 57 objekata Ministarstva obrane bilo identificirano za transformaciju.

Tablica 15: Objekti identificirani od strane MO za konverziju

VRSTA NEKRETNINE	BROJ	PREDVIĐENA RADNJA
Domovi OS po gradovima	3	Prodaja
Skladišta	3	Koncesija
Vojne kantine	1	Prodaja
Vojna polj. dobra	7	Iznajmljivanje
Vojni ugostiteljski objekti	17	Koncesija
Vojarne	2	Koncesija
Karaule	8	Koncesija
Vojarne	6	Transfer Ministarstvu unutarnjih poslova
Karaule	10	Transfer unutar Ministarstva obrane
Ukupno	57	

Izvor: Makedonsko Ministarstvo obrane , travanj 2005.

Tijekom proljeća 2005. godine više je objekata na raznim lokacijama bilo transformirano različitim modelima²²⁴ uključujući 6 vojarni u Skopju, Krivoj Palanci, Kočanima, Delčevu, Berovu, Strumici; 6 domova u Tetovu, Velesu, Kičevu, Bitoli, Krivoj Palanci, Štipu; 17 vojnih kantina (5000 m²) u Kumanovu, Skopju, Tetovu, Petrovcu, Debru, Kičevu, Velesu, Štipu, Strumici, Krivolaku, Prilepu, Ohridu, Bitolju te 2 poljoprivredna dobra²²⁵ u Krivolaku i Petrovcu.

Kao dio bilateralne vojne suradnje sa Republikom Makedonijom, SAD su spremne uložiti određena financijska sredstva u infrastrukturu vojnog poligona na Krivolaku,²²⁶ no samo Ministarstvo obrane ne očekuje bilo kakovo drugo vanjsko financiranje glede konverzije, niti je apliciralo i pokušalo privući sredstva iz inozemstva u vezi s konverzijom baza i vojnih objekata.²²⁷ Treba napomenuti da ne postoje pravne smetnje glede prava stranaca da kupuju imovinu u Makedoniji.²²⁸ Ipak u Ministarstvu obrane postoji nada da će transfer vojne imovine generirati sredstva i donijeti socijalne i financijske benefite. Sredstva namaknuta od prodaje vojne imovine, a kako se trenutno planira, biti će iskorištena u korist djelatnog vojnog osoblja, u prvom redu za njihovo stambeno zbrinjavanje.²²⁹ Ovakav pristup nije neobičan za društvo gdje bivši časnici imaju pravo na stan i stambeno zbrinjavanje.

Pri zamjeni vojne imovine, Ministarstvo obrane je već osiguralo 22 stana za potrebe vojnih osoba (3 u Skopju, 4 u Kočanima, 13 u Kumanovu te 2 u Velesu) Između ostalog ta imovina obuhvaća: poslovni prostor "Kumanovo", (vrijednost 330 658,13 eura); poslovni prostor "11 Oktomvri" - Kumanovo, (119 605,89 eura); osnovno pomoćno područje Kocani, (vrijednost 76 213,60 eura); skladišta "Gorce Petrov" (objekti Ministarstava obrane) -)178 603,60 eura); skladišta "Biqanovce" Kumanovo, (69 956,00 eura); skloništa dvostruke namjene (Dom oružanih snaga) - Veles, (71 764,00 eura).²³⁰

Institucionalna postavljenoost

Javno poduzeće za upravljanje stambenim i poslovnim objektima je odgovorno za procjenu vrijednosti vojne imovine. Međutim, postoje neke sumnje u pogledu transparentnosti procesa privatizacije vojne imovine. Na primjer, proces privatizacije *Doma OS* u Velesu dugo je bio istraživan od strane makedonskih medija, koji su otkrili korupciju i klijentelizam. Mnogi su novinari i članovi opozicijskih stranaka bili uvjereni da je procijenjena vrijednost *Doma* bila umjetno smanjena do krajnjih granica te da je novi kupac prošao više no povoljno. Dobiveni

prihod od samo 71764 eura bio je dovoljan tek za kupnju dva manja stana, kao zamjena za zgradu od čije se prodaje trebalo kupiti i pribaviti mnogo više od navedena dva stana. Druga optužba u svezi s navedenim slučajem bila je zasnovana na obiteljskim vjezama novoga vlasnika navedene zgrade i predsjednika lokalnog ogranka tadašnje vladajuće stranke.²³¹ No, i pored čestih optužbi, Ministarstvo obrane tvrdi da se proces konverzije i privatizacije odvija sukladno zakonskim odredbama.

Jedan puta godišnje, Ministarstvo obrane dostavlja izvješće Parlamentu u svezi s postignutim napretkom u vezi transformacije i konverzije vojne imovine, sredstvima koja su prikupljena od prodaje iste i konsekvantnim ulaganjima tih sredstava, a sve u cilju transparentnosti cijelog procesa.²³²

Ministarstvo obrane nije nam dalo bilo kakovu informaciju o ekološkim problemima na vojnim lokacijama, navodeći jedino da vojne lokacije *ispunjavaju sve ekološke, geografske, hidrološke i klimatske zahtjeve koji su propisani postojećom legislativom.*²³³ Ipak, zajednički napor Ministarstva obrane i *Ministarstva zaštite okoliša i prostornog uređenja* rezultirao je da su određene mjere ekološke zaštite ipak poduzete.²³⁴ U samom procesu reintegracije, Ministarstvo obrane ne može ponuditi neke pozitivne primjere kombiniranja konverzije baza sa reintegracijom naknadnom izobrazbom prekobrojnog vojnog osoblja.²³⁵ Od 2003. godine gotovo svi tenderi i javni natječaji u svezi s koncesijom vojnih objekata podliježu preduvjetu da će novi vlasnik zadržati trenutno zaposleno osoblje na rok od najmanje 10 godina, što je za nove vlasnike izrazito nepovoljan preduvjet.²³⁶ Nažalost, ovaj propis djeluje demotivirajuće na potencijalne kupce.

U usporedbi sa Albanijom, konverzija vojnih lokacija u Makedoniji je relativno transparentan proces, sa dostignućima koja su javno prezentirana tijekom određenih seminara i radnih grupa. Slično kao i u Albaniji, Ministarstvo obrane je institucija odgovorna za implementaciju i nadzor privatizacije vojne imovine te se sredstva od prodaje ili iznajmljivanja takove imovine u prvom redu koriste kao sredstva generiranja prihoda za samo Ministarstvo obrane. Odvojena državna agencija, nevladin *igrač* ili čak posebna nevladina organizacija mogla bi biti alternativna institucija koja će nadzirati ovaj proces kako bi se prevazišao samointeres Ministarstva obrane te se na taj način smanjile česte optužbe o pristranosti i korupciji.

ZAKLJUČAK

Usvajanjem strategijskih dokumenata prva faza reforme obrane u Makedoniji je gotovo završena. Strategijski pregled obrane (SDR) odražava ciljeve procesa reforme; no ipak ovu reformu usmjeravaju prvenstveno vanjski akteri mehanizmom zvanim MAP! Na taj način reforma obrane u Makedoniji je više međunarodni nego li nacionalni projekat.

Do sada su NATO standardi pozitivno utjecali na sustav upravljanja nacionalnom obranom, korigirali su disproportionalnu etničku zastupljenost u okviru časničkih činova i stimulirali profesionalizaciju ARM. Uključenje etničkih manjina u okvire i brojeve tih činova smatra se prirodnim elementom vojne kulture zemalja članica NATO-a. Nasuprot svemu tome, još uvijek je teško procijeniti aktualno stanje procesa u sferi tranzicije i reforme jer u većini slučajeva postavlja se pitanje održivosti istog te se postavlja pitanje jesu li transformirane institucije obrane sposobne opstati funkcionirajući potpuno samostalno bez inozemnih savjeta i financijske i druge potpore?

Makedonsko Ministarstvo obrane bilo je pohvaljeno od strane NATO-a u svezi s uvođenjem instrumenata učinkovitog planiranja i budžetiranja. No prema nekim izvorima, koherentna uloga nacionalnih institucija u vođenju reforme nacionalne obrane ostaje samo na papiru. Makedonski Parlament nalazi se na marginama vojnih događaja ali polako preuzima svoju ulogu, kako demokracija u zemlji i njezini alati jačaju. Istovremeno, neki eksperti, koji su i inače kritičari trenutne strukture sektora sigurnosti i obrane, smatraju da povjerenje i odnos glavnih nacionalnih igrača u sektoru obrane, kao što su ministar obrane, premijer i predsjednik nisu jasno definirani Ustavom. Njihova uloga i odnos ovisi više o nametljivosti i osobnosti pojedinaca koji obavljaju ove funkcije negoli regulama koje su nametnute ustavnim rješenjima.

Iste institucionalne slabosti mogu biti pronađene i kroz promatranje cjelokupnog civilnog društva u cijelini. Postsocijalistički mentalitet u Makedoniji je još uvijek snažan te postoji znatna nostalgija za danima ujedinjene i nominalno prosperitetne Jugoslavije. Nevladine organizacije u Makedoniji nisu ozbiljno uključene u formuliranje politike sigurnosti i obrane. Mediji su žrtve općeg nedostatka interesa u svezi s obrambenim pitanjima kao i nedostatka njihove stručnosti na ovom polju. Malobrojne ali kompetentne kritike koje su se pojavile oko reforme nacionalne obrane čine Ministarstvo obrane vrlo nervoznim.²³⁷

Teško je procijeniti učinkovitost institucija nacionalne obrane . U biti su mnoge savjetodavne funkcije preuzete od strane vanjskih aktera kao što su NATO i BAH. Savjetodavni tim NATO-a (NAT) je lociran u okviru Ministarstva obrane Makedonije te i dalje nastavlja *pritiskati* Vladu u svezi s ispunjenjem zahtjeva NATO članstva. No, činjenica je da NAT (bar trenutno) nije sposoban iskorijeniti postsocijalistički mentalitet makedonske vojne birokracije. Zbog navedenoga je uloga *gurača i pokretača* reforme obrane prepuštena privatnoj američkoj kompaniji BAH. Njezini kombinirani političko-vojni naporu trebaju pomoći ARM približiti se NATO standardima. Uspjeh reintegracije ovisi o kvalifikacijama, starosti te orijentiranosti naknadne izobrazbe pojedinaca, ali u prvom redu o apsorpcijskom kapacitetu regionalnih kompanija i tržišta rada. Ograničeni apsorpcijski kapaciteti u Makedoniji su svakako glavna prepreka daljnjem i proširenom školovanju i izobrazbi bivšeg vojnog osoblja.

Demobilizacija i reintegracija još uvijek nisu stvorile nove socijalne uloge te novu profesionalnu orijentaciju bivših vojnih osoba. Zamjena *vojne profesije* civilnom karijerom često rezultira osjećajem gubitka osobne sigurnosti i društvenog prestiža, što djeluje na samopouzdanje i poziciju muškarca u svojstvu *glave obitelji*. Donedavna, u Makedoniji nije bilo mjera koje su dostupne bivšim vojnim osobama u pogledu potpore za naknadnu izobrazbu i reintegraciju, osim općih mirovinskih benefita. Naposljetku činjenica da sve otpuštene osobe nemaju prava na mirovinu govori sama za sebe o nekim propustima ovih procesa.

Reintegracija ranije otpuštenih vojnih osoba ostaje najslabijom točkom makedonskog procesa reforme sustava obrane . Makedonski planovi prekvalifikacije osoblja tek dobivaju konture programa, fokusirajući se trenutno na postvojnu orijentaciju, te se trenutno mogu ocijeniti skromnima.

Nedostatak konceptualnog, dugoročnog i stabilnog pravnog okvira reintegracije negativno utječe na potporu stanovništva. Javno mnijenje povezuje reformu obrane više sa zatvaranjem vojnih lokacija, gubitkom radnih mjesta i padom životnog standarda negoli sa potrebom koju nameće buduća eurointegracija. To je područje gdje bi ekspertiza međunarodnih nevladinih organizacija mogla biti najbolje primjenjena. Ne samo da one mogu pomoći makedonskom Parlamentu u stvaranju odgovarajuće legislative već one isto tako mogu pomoći u osiguranju početnog financiranja programa savjetovanja i naknadne izobrazbe bivših vojnih osoba.

Konverzija vojne imovine fokusirana je na male objekte bez bilo kakve izravne strategijske ili vojne vrijednosti. Postoji *Plan pretvorbe vojnih objekata* kao i zakonski okvir transformacije objekata i imovine. Ministarstvo obrane je institucija koja implementira i nadzire konverziju vojne imovine. Konsekventno, prodaja ili iznajmljivanje takove imovine koristi se kao sredstvo generiranja prihoda MO. Takav sustav stvaranja novca mogao bi objasniti česte navode o korupciji usmjerene protiv ministra te ga svakako treba mijenjati..

Jedan od najuspješnijih primjera konverzije bivših vojnih baza i njihovog integriranja u lokalne gospodarske i civilne strukture u Istočnoj Europi je njihova transformacija u stambene zone, u objekte za izobrazbu te u društvene i kulturne centre.

Autori ove studije nisu bili u stanju naći takove primjere u Makedoniji. S druge strane, bilo kojoj državnoj ili nevladinoj upravi ili agenciji koja bi dobila pravo uporabe, odnosno u slučaju izravnog transfera bivših baza i vojnih objekata lokalnoj upravi i samoupravi, biti će neophodne donacije za njihovu prilagodbu, jer kod samog Ministarstva obrane, koje upravlja procesom konverzije, takova sredstva nisu planirana niti dostupna a Vlada ih na posebnom kontu jednostavno nema. Istodobno, postoje nerealna očekivanja da će konverzija ili transfer vojnih baza preostalom vojnom osoblju donijeti više socijalnih i finansijskih benefita. Prodaja vojne imovine još nema utjecaja na životni standard djelatnih vojnih osoba a kamoli onih umirovljenih. Iz svega navedenoga očituje se velika greška makedonske Vlade što nije uspjela pronaći vanjske financijere i donatore spomenutih procesa.

4. HRVATSKA

Reforma obrane

Za razliku od razvoja događaja u ostalim postsocijalističkim zemljama sredinom devedesetih, Hrvatska je jedina s područja bivše države zadržala tradicionalnu strukturu snaga, strategiju teškog naoružanja i teritorijalne obrane, više kao rezultat njenih iskustava u ratu koji je vodila od 1991. do 1995., negoli stvarne potrebe u budućnosti.²³⁸ Isto vrijedi i za reformu vojske, smanjenje i sporo restrukturiranje oružanih snaga za nove zadaće. Nakon smrti Franje Tuđmana 1999. godine i pobjede opozicije na izborima 2000. struktura i veličina hrvatskih oružanih snaga (HOS) polako se počela mijenjati.

Zahvaljući konceptu takozvane *općenarodne obrane* Titove bivše Jugoslavije i velikog broja mogućeg osoblja u snagama takozvane *teritorijalne obrane* u svim jugoslavenskim republikama, veliki broj punoljetnih građana sudjelovao je u vojnoj obuci prije samog izbijanja rata. Ova obuka potvrdila se kao kritična i presudna u situaciji kada je Hrvatska morala formirati vlastite oružane snage početkom i tijekom rata. Dok je *Jugoslavenska narodna armija* (JNA), sa dominantnim srpskim časničkim osobljem, bila u stanju računati na profesionalne vojnike i vlastitu vojnu opremu, Hrvatska je imala tek nešto časnika ili vojnika obučenih u bivšoj JNA, dok su većinu sastava činili civili koji su uzeli puške u ruke kako bi pomogli državi u borbi za neovisnost, naoružanih lovačkim i zastarjelim pješačkim oružjem.

Većina Hrvata taj rat smatra nacionalnim ratom hrvatskog naroda za izdvajanje svoje zemlje iz sastava bivše Jugoslavije. Hrvatske oružane snage imale su posebnu poziciju u društvu zahvaljujući činjenicu da ih je Tuđman koristio u cilju stabiliziranja i održanja vlastitog poluautoritarnog režima i potpore vlastite popularnosti jedinog *istinskog branitelja zemlje i hrvatsva*.

Zbog navedenoga je bilo kakva reforma koja se tiče veličine i strukture još uvijek relativno upitna. Posebno su dvojbene mogućnosti prihvata novih zadaća proisteklih ulaskom u PFP te skoro NATO članstvo zbog opisanog *backgrounda* stvaranje vojske u ratnim uvjetima. Razina vojne izobrazbe pripadnika hrvatskih oružanih snaga i dalje je veoma niska, iako su operativni i borbeni kapaciteti usmjereni posebno za klasično teritorijalno vođenje rata veoma razvijeni. Ipak mnogim časnicima nedostaje čak i temeljna vojna i civilna izobrazba pa su nastali mnogi časnici *heroji* koji bez odgovarajuće izobrazbe kočice i sam sustav i ostale u implementaciji

vlastitih i osobnih ciljeva ²⁴⁰ te su relativno brzo promovirani na pozicije odakle se sada suočavaju sa časnicima koji su bili obučavani u JNA te mladim časnicima koji su diplomu stekli zapadnim vojnim akademijama, što je jedan od najvećih problema sustava.

Pristup *da nema potrebe* značajnijoj reformi vojske nije se promijenio sve do 2000. godine. Od 2000. do 2003. reforma vojske bila je predmet političkih igara različitih stranaka ali bez značajnijeg napretka u restrukturiranju i modernizaciji hrvatskih oružanih snaga na način da se one mogu suočiti s budućim izazovima interoperabilnosti sa NATO-om.

Ipak, Hrvatska je implementirala neke aktivnosti prije stavljanja svojih ratnodobnih struktura u mirnodopske, koje su uglavnom usmjeravan od strane američke privatne vojne kompanije *Military Professional Resources Inc* (MPRI), koja je već bila uključena u obuku hrvatskih oružanih snaga tijekom rata. Neke su usluge MPRI-a bile predmet kritika zbog loše kvalitete i zbog nedostatka transparentnosti. Hrvatska je bila prva država obuhvaćena sveobuhvatnim konzultacijama u svezi s reformom vojske i izradom strategijskih dokumenta od strane MPRI.

Prva *Nacionalna sigurnosna strategija i Strategija obrane* u 2002. bile su sastavljene veoma ishitreno i bez značajnijeg sudjelovanja parlamentaraca i civilnih eksperata, što je u konačnici umanjilo njihovu ukupnu vrijednost i provodljivost.²⁴⁴ Izgledalo je da je vanjski pritisak dvije godine nakon prijema Hrvatske u program *Partnerstva za mir* (PfP) utjecao na drastično ubrzanje tog procesa. Samo dva mjeseca nakon prijema u PfP hrvatski parlament je usvojio obje strategije a Hrvatska je uskoro pristupila i *Akcijskom planu za članstvo* (MAP), tijekom ministarskog sastanka *Euroatlantskog partnerskog vijeća* održanoga 15. svibnja 2002. godine na Islandu, što svakako ne bi bilo moguće bez prethodno usvojenih strategijskih dokumenata.

Nakon zatvaranja dva uspješno odrađena ciklusa, Hrvatska je trenutno u trećem ciklusu MAP-a.²⁴⁵ Iako se nadala punopravnom NATO članstvu već na *summitu* u Istanbulu 2004. godine to se nije dogodilo. Nekoliko se razloga ispriječilo između Hrvatske i punopravnog članstva: ne samo, za ratne zločine osumnjičeni, general Gotovina i određena nesuradnja sa Međunarodnim sudom za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji, nego u značajnijoj mjeri i nedovoljna razina i brzina modernizacije hrvatskih oružanih snaga, što često nije bilo zamijećeno od vojnog i političkog vrha države.²⁴⁶

Republika Hrvatska sudjeluje u operaciji pod vodstvom NATO-a u Afganistanu od 2002., a sudjelovala je i u različitim vježbama međunarodnog karaktera sa zemljama članica NATO-a tijekom nekoliko proteklih godina. I pored toga što je Europska unija odložila hrvatske pristupne pregovore zbog slučaja Gotovine, cilj potpune i bezuvjetne integracije u dvije strateške organizacije europske i svjetske politike, NATO i EU, ostaje visoko na agendi glavnih političkih stranaka.

Jasan signal izrazitog interesa hrvatske vlade u svezi s reformom vojske je *Strategijski pregled obrane* (SDR) koji je konačno završen i čeka usvajanje hrvatskog parlamenta. Ministarstvo obrane Hrvatske SDR smatra temeljnim dokumentom obrambenog sustava koji će predložiti *novi koncept obrane*.²⁴⁷ SDR i dugo očekivani ali još uvijek nedovršeni *Plan dugoročnog razvoja oružanih snaga Republike Hrvatske* (LTDP), koji se trenutno nalazi u fazi usvajanja i usaglašavanja te će vjerojatno biti donešen do proljeća 2006.²⁴⁸

Rad na SDR počeo je početkom listopada 2003. osnivanjem Vijeća za izradu SDR koje je osim dužnosnika Ministarstva obrane i OS RH u svoj rad uključilo i predstavnike iz Ureda Predsjednika, MVP i Ministarstva financija, bez sudjelovanja civilnih eksperata po pitanju sigurnosti. Tijekom čitavog procesa navedeno Vijeće je održavalo redovite konzultacije sa glavnim uredom NATO-a i njegovim ekspertnim timovima, koji su redovito posjećivali zemlju. SDR zaključuje da se glavna promjena dogodila upravo u sigurnosnim percepcijama Hrvatske i regije kao cjeline, promatrajući vrijeme od kraja rata prije deset godina do dana donošenja.

On predviđa jedino *malu vjerojatnost konvencionalnog konflikta u kojoj bi hrvatski teritorij bio dio većeg bojišta*.²⁴⁹ Kolektivna a ne individualna sigurnost smatra se najkorisnijom strategijom za Hrvatsku, posebice u pogledu zaostalog gospodarstva. Iako je zaključeno da SDR ne može riješiti sve tekuće probleme hrvatskih oružanih snaga, bio je to značajan okvir za *Plan dugoročnog razvoja* te je uspio korigirati pojedina naivna razmišljanja²⁵⁰ i kolebanja dužnosnika i visokih časnika oko promjena koje su uključivale sljedeće:

1. ukinuti obvezni vojni rok u sljedećih pet godina;
2. ustrojiti pokretne i prilagodljive snage za međunarodne operacije u okviru misija NATO, EU ili UN umjesto stacionarne i nepokretne teritorijalne obrane;
3. ukinuti takozvanu pričuvu tipa B koja uključuje 76000 pričuvnika sa redovnom obukom i osnovnom opremom;
4. preostala pričuva sačinjavati će posebnu komponentu koja bi bila pozvana u slučaju nacionalne obrane (uključujući i 8000 pripadnika takozvane *aktivne pričuve*);
5. smanjenje aktivnog vojnog osoblja na 16000, s dopunskih 2000 civilnih namještenika i službenika;

Reforma obrane u Hrvatskoj još uvijek nije završena a mnogi će spomenuti naponi za modernizaciju i restrukturiranje ostati samo ideje na papiru ukoliko se tijekom sljedećih godina već limitirana sredstva ne materijaliziraju i povećaju. Opcija odlaganja nekih od predloženih mjera već je navedena u SDR.²⁵¹ Temeljni dokumenti usklađeni s NATO-ovim trebali bi biti završeni do 2007. Najznačajnija je zapravo promjena svijesti o pitanjima obrane i sigurnosti u regiji krhoga mira i stabilnosti. Političko pitanje punopravnog članstva i suradnje s Međunarodnim kaznenim sudom u Hagu trebalo bi biti riješeno nedavnim uhićenjem Gotovine na Tenerifima u prosincu 2005. Zbog svega navedenoga očekuje se poziv za članstvo ili bar naznaka do kraja 2006. godine.

Euroatlantska integracija

U trećem mjesecu 2005. godine Europska je unija odložila početak pristupnih pregovora sa Republikom Hrvatskom. *Gotovina neće u Hag!* bilo je napisano na nekim zidovima, na taj način reflektirajući ne samo šire javno mišljenje nego i stav političke elite da ne preda ili ne otkrije mjesto skrivanja generala Gotovine koji je optužen za ratne zločine tijekom rata Hrvatske protiv Srba u regiji Krajine te u samoproglašenoj Republici Srpskoj.²⁵²

Gotovo godinu dana nakon *Istambulskog summita 2002.*, kada je NATO odložio punopravno članstvo Hrvatske, odbijanje EU za nastavak pregovora bio je drugi u nizu hrvatskih neuspjeha glede euroatlantskih integracija. Iako je suradnja s Hagom drastično poboljšana tijekom posljednje dvije godine, slučaj Gotovine je još više eksponirao egzistirajuće naslijeđe Tuđmanovog režima, ne samo u HDZ-u nego i u Ministarstvu obrane, koje je tek nedavno

pristalo obustaviti isplatu mirovina suradnicima Gotovine.²⁵³ Ipak do listopada 2005. EU je iznenađujuće brzo promijenila svoje mišljenje i Hrvatskoj dala kandidatski status koji je dugo priželjkivala. Spekuliralo se da se ova promjena dogodila zbog promijenjenog mišljenja glavne tužiteljice suda, Carle del Ponte, posebice glede iznenadne i potpune hrvatske suradnje sa haškim tribunalom. Međutim, vjerojatnije je da je pritisak Austrije u listopadu 2005. godine oko postizanja sporazuma o prihvaćanju kandidatskog statusa Turske bio značajniji od haškog mišljenja.

Štoviše, Hrvatska je već višestruko involvirana u razne oblike suradnje s NATO i EU posebice po pitanju planiranja sigurnosti. Iako još nije članica, Hrvatska u svom Strategijskom pregledu obrane razmatra doprinos borbenim grupama i postrojbama pod okriljem EU te ostalim strukturama buduće zajedničke *europske politike sigurnosti i obrane* (ESDP).²⁵⁴ Najveći dio planiranoga doprinosa biti će postrojbe koje je Hrvatska prethodno već deklarirala za operacije i strukture NATO-a.

Programi NATO-a i Hrvatske

Perspektiva NATO članstva je tijekom posljednjih nekoliko godina bila glavna pokretačka snaga reforme hrvatskog sektora obrane. Od pristupanja Partnerstvu za mir (PfP) 2000., Hrvatska je godišnje povećavala svoje aktivnosti i obveze u okviru programa. Kroz *Individualni partnerski program* (IPP) ona je sudjelovala u 251 raznih događanja²⁵⁵ 2004. i namjeravala sudjelovati u 430 IPP aktivnosti 2005.²⁵⁶ Pored navedenoga, Hrvatska se suglasila koordinirati *Proces planiranja i revizije* (PARP), dvogodišnji ciklus bilateralnih i multilateralnih konzultacija u svezi s planiranjem obrane.

Kroz PARP će hrvatska strana svake godine davati suglasnost u svezi sa setom *partnerskih ciljeva* (PG), a u cilju utvrđivanja interoperativnosti hrvatskih oružanih snaga sa snagama NATO-a. Partnerski ciljevi ne osiguravaju samo jasne smjernice obrambenoj reformi nego postavljaju i krajnje rokove za svaki od tih ciljeva. Kako je Hrvatska postigla službeni status kandidata za punopravno članstvo, sve mjere u okviru PARP-a i IPP-a sadržane su i u Akcijskom planu za članstvo (MAP). Pored toga, eksperti NATO-a kao i bilateralne misije iz Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država i Njemačke bile su pozivane za razne konzultacije, misije i radionice. Dva ekspertna tima NATO-a, jedan za prekvalifikaciju i dokandnu izobrazbu prekobrojnog osoblja i drugi za konverziju baza su redovito komunicirala i susretala se sa

određenim utjecajnim članovima hrvatske strane.²⁵⁷ NATO eksperti su također bili uključeni u izradu *Strategijskog pregleda obrane 2005. godine*. Zaključno, hrvatsko je ministarstvo obrane potpisalo više aktivnosti sukladno *Praškoj obvezi o spremnosti* (PCC).

Izgledalo je kao da se čitavim procesom reforme obrane upravlja kroz radionice, zajedničke vježbe i konzultacije sa zemljama NATO-a na bilateralnoj i multilateralnoj razini. Iako je teško mjeriti izravni utjecaj NATO-a na svaku aktivnost u hrvatskoj reformi obrani, povećana brzina ovih reformi i promjena obrambenih strategija, zadataka i spremnosti jasno je povezana sa obvezama i krajnjim rokovima postavljenim od strane NATO-a. Bez opcije NATO i EU članstva te potencijalnih koristi koje one mogu donijeti, hrvatska vlada ne bi inicirala i inzistirala na procesu reforme ovim tempom i brzinom.²⁵⁹

Političke smjernice reforme obrane

Hrvatska vojska, kao i ostali dijelovi sustava sigurnosti, bili su visoko politizirani tijekom rata i nakon završne ratne 1995. godine od režima tadašnjeg predsjednika RH dr. Franje Tuđmana. Tuđmanov režim, godinama klasificiran *djelomično slobodan* raspao se nakon njegove smrti. Iako je GS OS RH duže vrijeme uspješno odbijao bilo kakvu reformu, promjena vlasti na izborima 2000. dovela je do preustroja i prve značajnije transformacije oružanih snaga.²⁶⁰ Istovremeno je Hrvatska poduzela različite institucionalne mjere u cilju jačanja civilnog nadzora nad vojskom.

Parlamentarni i civilni nadzor²⁶⁰

Temeljem *Zakona o obrani i Zakona o sigurnosnim službama*, hrvatski je parlament ovlašten odlučivati o glavnim pitanjima obrane kao i općem nadzoru svih snaga sigurnosti uključujući i OS RH. Njegov *Odbor za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost* može pozivati dužnosnike i visoke časnike iz Ministarstva obrane i OS RH na saslušanje, a zadužen je i za procjenu i predlaganje svih financijskih i materijalnih pitanja oružanih snaga i ostalih sigurnosnih agencija i službi. Pored toga osnivanje *Vijeća za nadzor sigurnosnih službi* (VNSS) 2003. godine, koje je bilo sastavljeno od sedam neovisnih eksperata, bilo je s oduševljenjem pozdravljeno od tuzemne i inozemne javnosti. Po navedenom, VNSS ima pravo pristupa izvješćima sigurnosnih službi i njihova osoblja, kojega može pozivati na razgovor.²⁶³

Premda osnivanje navedenog Vijeća izgleda kao dovoljna i slična ostalim mjerama nadzora koje se primjenjuju u europskim zemljama, realnost pokazuje nešto drugo. Postoji opći nedostatak civilne ekspertize u svezi s vojnim i sigurnosnim pitanjima u hrvatskom parlamentu. Kao rezultat ograničenja četvorogodišnjeg mandata, parlamentarcima u navedenom Vijeću je teško izgraditi takav kapacitet. Isti je slučaj i kod nevladinih organizacija i istraživačke zajednice u Hrvatskoj, gdje trenutačno nema dovoljne ekspertize u vezi sa sigurnosnim pitanjima.²⁶⁵

Zaključno, ne samo da se predsjedavajući ovoga Vijeća, poznati akademski ekspert za pitanja obrane i sigurnosti, dr.Vlatko Cvrtila, nedavno povukao sa pozicije davši neopozivu ostavku, nego izgleda da su i Ministarstvo obrane i Glavni stožer još uvijek nespremni opskrbiti ovaj forum traženim dokumentima. Skandali, koji uključuju optužbe u svezi s pljačkom i seksualnim zlostavljanjem u hrvatskim oružanim snagama, o čemu vojna istraga nije dala konkretne pokazatelje ili podatke, nikada nisu bili javno prezentirani niti poslani na daljnju istragu navedenom parlamentarnom odboru ili COSS.

U studenom 2004. Ministarstvo obrane naložilo je istragu u svezi s navodima jedne grupe o ljudskim pravima glede seksualnog zlostavljanja u OS RH, no isto nije dalo konkretnih podataka i novih informacija. Ministar je čak minimizirao značaj navoda iako je skandal izbio kada je druga nevladina grupa izašla u javnost sa pričama o seksualnom zlostavljanju i pljački ročnika iz 2000. Informacija je stigla od tri časnika²⁶⁶ koji su ih prosljedili nadređenim zapovjedništvima. Poslije slučaja Gotovine i ovaj je navedeni slučaj pokazivao nedostatak civilnog nadzora sigurnosnih službi u Hrvatskoj, kao i kontinuiranog naslijeđa obavještajnih mreža iz Tuđmanovog režima.²⁶⁷

Demokratski nadzor nad OS RH

Kao posljedica akumulacije naslijeđa prethodnog predsjednika, sadašnji predsjednik drži čvrstu ustavnu poziciju *Vrhovnog zapovjednika hrvatskih oružanih snaga*. On je predsjedavajući *Vijeće obrane i nacionalne sigurnosti* (ZKNS) u čijem radu sudjeluju i premijer i ministar obrane. Premda su ovlasti predsjednika smanjene baš na prijedlog i od strane aktualnog predsjednika, neka područja potencijalnog konflikta između Ureda predsjednika i vlade odnosno ministra obrane ostaju.²⁶⁸

Dok ministar obrane nadzire vojne institucije, proračun i proces planiranja, stratejske odluke trebaju biti usvojene konsenzusom predsjednika i premijera u ZKNS. Iako trenutna postavljena izgleda razumno balansirana, ista bi mogla dovesti do zablude i konfuzije u slučaju možebitnog vanjskog napada ili neposredne opasnosti zbog mnoštva nejasnoća.²⁶⁹ Stalne diskusije u svezi s kompetencijama predsjednika i premijera smanjile su učinkovitost instituta demokratskog nadzora hrvatskih oružanih snaga i ostalih sigurnosnih agencija.²⁷⁰

Bertelsmann Transformation Index Hrvatsku vidi kao konsolidiranu i demokratsku tržišnu ekonomiju, što je značajno kada se slučaj Hrvatske uspoređi sa slučajevima Albanije i Makedonije.²⁷¹ Iako su demonstracije u potpori Gotovini u Zadru i ostalim priobalnim gradovima u prosincu 2005. godine pokazale da u Hrvatskoj još uvijek postoji nacionalistička manjina, veći dio javnosti bio je za izručenje Gotovine, svjestan da Hrvatska time uklanja najozbiljniju prepreku za euroatlantske integracije. Denacionalizacija hrvatske politike nakon Tuđmanove smrti definitivno ima utjecaja na denacionalizaciju hrvatskih oružanih snaga i na razvoj demokratskog nadzora nad njima.

KONVERZIJA OBRANE

Smanjenje i prekvalifikacija osoblja: program SPECTRA

Slično situaciji u Srbiji i Crnoj Gori, hrvatska je vlada morala smanjiti i restrukturirati vlastite oružane snage bez ikakvih prethodno donešenih stratejskih dokumenata, što je umnogome otežalo navedeni proces jer je umjesto determiniranja budućih zadataka te snage i strukture istih učinjeno samo tehničko smanjenje i blaža rekonstrukcija, bez prave transformacije. Protiv transformacije bile su brojne udruge ali i politički vrh, potpomognut raznim udrugama veterana Domovinskog rata.²⁷²

Tijekom Tuđmanovog režima nije bilo posebnog zanimanja u vezi s ovim pitanjem. Hrvatske su oružane snage, zajedno sa ostalim dijelovima obrambeno sigurnosnog sistema, tvorile značajnu bazu moći režima, pa su čak i nakon 2000. godine novi dužnosnici ostali nespreni za ulazak u ozbiljnije reforme sustava.²⁷³ Stalno odlaganje donošenja nacionalne sigurnosne strategije i strategije obrane također su doprinjele tome trendu.

Ipak, razvoj *Programa smanjenja, prekvalifikacije i reintegracije prekobrojnog vojnog osoblja* bio je inciran krajem 2001. godine na osnovi zbirnog *Programa aktivnosti* hrvatske vlade u periodu 2000.-2004.. Prvi nacrt prijedloga projekta bio je predstavljen u petom mjesecu 2002. godine, a završni nacrt prihvaćen od strane hrvatske vlade 03. listopada 2002. godine, dok je *Program tranzicije i zbrinjavanja izdvojenog osoblja* (SPECTRA) predstavljen 2003. godine, sa prvim operativnim timom spremnim već u rujnu 2003 godine.²⁷⁴ Tranzicijski uredi (TU), kao koordinacijska tijela programa, bili su postavljeni kao dislocirani dijelovi centralnog ureda koji je djelovao u sastavu Ministarstva obrane, prvo u Zagrebu a kasnije i u svim većim hrvatskim gradovima.

Ciljana grupacija

Prvenstveni je cilj programa SPECTRA bio potpora otpuštenom osoblju hrvatskih oružanih snaga od 2002. naovamo. Iako je cijeli proces bio baziran na dragovoljnoj bazi, jedan dio dužnosnika zahtjeva da se program provede bez obzira na volju prekobrojnog osoblja za ranijim odlaskom. SPECTRA je trebala zbrinuti oko 11000 pripadnika oružanih snaga do kraja 2006.²⁷⁵ Međutim, planirani broj od 3286 osoba koje su trebale biti otpuštene 2002. godine povećao se na 8000.²⁷⁶ Sveukupno je glavni tranzicijski ured izvjestio o 14632 otpuštene osobe do kraja 2005. godine. Novom odlukom u Strategijskom pregledu obrane (SRO) o brojčanoj veličini od 16000 ljudi, broj pojedinaca s pravom na potporu kroz SPECTRA biti će značajno povećan.

Uspoređujući projekcije osoblja u prvobitnom dokumentu SPECTRA iz 2002. godine sa trenutačnim stanjem, a prema podacima dobivenim od glavnog tranzicijskog ureda, izgleda da postoje velike razlike i nepravilnosti. Čak su i podaci o aktualnoj veličini hrvatskih oružanih snaga 2002. i 2003. godini promjenjeni u svim dokumentima. Hrvatska je dosegla brojku od 19520 pripadnika već koncem 2005. godine, dakle godinu dana prije od predviđenog roka.

Tablica 16: Projekcija jačine osoblja oružanih snaga Hrvatske i broj ljudstva koji treba biti otpušten od 2002 do 2005

Godina	2002.	2003.	2004.	2005.
Početna veličina (brojčana)	40714	31936	27864	23742
Organizacijsko otpuštanje	2.117	0	0	0
Broj odlazaka u mirovinu	2.998	490	615	790
Ostali oblici prirodnog smanjenja	663	582	507	432
Prekobrojno ljudstvo	3000	3000	3000	3000
Ukupno godišnje otpuštanje	8778	4072	4122	4222
Krajnja veličina (brojčana)	31936	27864	23742	19520

Izvor: SPECTRA (prezentacija u Međunarodnom centru za konverziju u Bonu, SR Njemačka, prosinca 2005. godine)

Osim ovih 14632²⁷⁷, preko 9000 osoba primilo je pozivno pismo od SPECTRA kako bi potvrdili njihovu podobnost za potporu. Do kraja 2005. godine 2100 pojedinaca primilo je SPECTRA potporu.²⁷⁸ Zbog proračunskih i strukturalnih ograničenja, SPECTRA je u mogućnosti poduprijeti od 800 do 1000 otpuštenih vojnih osoba godišnje. Zbog toga je planirana potpora nekim ratnim veteranima i invalidima u okviru programa trenutno prepuštena drugim vladinim inicijativama i projektima udruga ratnih veterana. Općenito, najveći je dio otpuštenog osoblja iskoristio opciju prijevremenog odlaska u mirovinu ili otpremnine, što pokreće opće pitanje da li je Hrvatskoj zaista bio potreban jedan ovako visoko sofisticirani i relativno skup program.²⁷⁹

Pravo na SPECTRA potporu za gotovo sve otpuštene osobe kao i nedostatak jasnih kriterija koji bi utvrdili tko bi trebao nastaviti službu u hrvatskim oružanim snagama a tko ne bile su temeljne slabosti programa. Neki pripadnici oružanih snaga ne bi trebali biti ohrabreni napustiti hrvatske oružane snage kroz SPECTRA nadoknade.²⁸⁰

Tijekom početnih godina smanjenja i implementacije programa SPECTRA, procjene pokazuju da su približno 10-15% od broja otpuštenog osoblja visoko educirani pojedinci, neki čak obučavani u vojnim institutima partnerskih zemalja NATO-a, što je izrazito negativan pokazatelj. Već spomenuto rivalstvo između neobrazovanih *ratnih heroja* i mladih časnika koji govore strane jezike i imaju NATO obuku dovelo je do frustracija kod ovih drugih, tako da su mladi časnici imali određenih problema kod napredovanja u službi ili u svojim zahtjevima za

naknadnom i poslijediplomskoj izobrazbi korisnoj i njima i sustavu za buduće zadaće NATO-a.²⁸¹

Isto tako je činjenica da su pripadnici oružanih snaga koji imaju visoku izobrazbu više voljni prijaviti se dragovoljno za otpuštanje i kasniju potporu preko SPECTRA programa iz dva razloga: izobrazba kao takova se u sustavu ne cijeni a njihove šanse na hrvatskom tržištu rada su značajno veće od ostalih. Ipak za buduće zadaće hrvatskih oružanih snaga vezane za NATO i EU strukture, ovaj odljev personalnih resursa može se pokazati kao ogromna slabost na duži rok.

Institucionalna postavljenost doknadne izobrazbe i prekvalifikacije

Pristup implementaciji SPECTRA je inter-ministarski što znači da su svi relevantni ministri uključeni i da su prihvatili implementaciju nekih dijelova SPECTRA programa.²⁸² Inter-ministarsko *Vijeće nadzora* nosi svu odgovornost u svezi sa upravljanjem projektom - mada je to više simboličan i politički zadatak- dok se interministarsko *Operativno vijeće* sastaje svaka tri mjeseca i razmatra status implemtacije programa.²⁸³ Glavno tijelo ipak je *Tranzicijski ured* koji djeluje veoma neovisno, međutim održava prisne komunikacije sa ostalim partnerima. Prvobitni projektni dokument predviđao je prisnu suradnju sa nevladinim organizacijama u implementaciji nadzoru programa, iako to nije materijalizirano.²⁸⁴ Takova bi suradnja bila prednost programa. SPECTRA tim je u program uključio i udruge hrvatskih ratnih veterana kao potencijalne nevladine partnere, iako dvojim da je to pravilna odluka. Na sastanku s predstavnikom jedne takove udruge²⁸⁵ postalo je jasno da su te udruge još uvijek institucionalno jako odvojene od SPECTRA programa, ali da bi osoblje SPECTRA programa svakako htjelo prisnije surađivati s njima, budući da one imaju na raspolaganju određena financijska sredstva no bez dovoljnog kapaciteta implementirati projekte.²⁸⁶

Pored centralnog Tranzicijskog ureda ugrađenog u ustroj Ministarstva obrane, sam se program sastoji od četiri takozvana *Mobilna tranzicijska tima* (MTT) locirana u Zagrebu, Rijeci, Osijeku i Splitu. Svi mobilni tranzicijski timovi imaju zaposlene savjetnike, psihologe, sociologe, ekonomiste i pravnike. Trenutno 16 ljudi radi u MTT.²⁸⁷

Za razliku od ostalih promatranih država, program SPECTRA uključio je involviranje *Međunarodne organizacije za migracije* (IOM). Za razliku od sličnih projekata u Bosni i

Hercegovini,²⁸⁸ Ministarstvo obrane je pristupilo IOM-u sa zhatjevom postavke SPECTRI komplementarnih programa. Nakon toga su IOM te osoblje iz SPECTRE i Ministarstva obrane razvili i vodili zajedničku radionicu razvijajući PRIOM ili RPOOO - *Reintegracijsku pomoć otpuštenom osoblju obrane*. U veljači 2004. godine IOM i Ministarstvo obrane potpisali su ugovor o suradnji. Umjesto dupliranja ureda i napora, kako što je često slučaj, eksperti i projekt menadžeri IOM-a integrirali su se sa strukturama SPECTRE, ostajući neovisni u implementiranju njihovih aktivnosti ali koristeći strukture i prostorije programa SPECTRA. IOM ima tri ureda u prostorima Ministarstva obrane u Zagrebu, Osijeku i Splitu, koji pokrivaju četiri regije Hrvatske.

Sedmero savjetnika sa bogatim iskustvom iz obuke, *biznisa*, psihologije te poslova obrane i vojsce (troje časnika) rade kao mobilni timovi te posjećuju korisnike čak i u najudaljenijim selima.²⁸⁹ Program RASDP podupire jedino pojedince koji su već odabrani od strane SPECTRA programa, odnosno one koji su završili *orijentacijsku radionicu* u cilju maksimiziranja njihovih šansi za zapošljavanje i početak druge karijere. Za razliku od SPECTRE, IOM je odabrala podupirati pojedince koji žive u takozvanim *područjima od posebnog državnog interesa*, kao što su ratom zahvaćene regije Slavonije i Dalmacije, odnosno Like i Zaleđa. Prije postavljanja programa bio je napravljen pregled tržišta rada na navedenim područjima koji je trebao osigurati da se razvijaju programi i aktivnosti kojima će se zadovoljiti lokalna potražnja za ciljanom radnom snagom i stručnjacima. Glavni fokus IOM-a je samozapošljavanje razvojačenih osoba.²⁹⁰

Programi i aktivnosti

Nacrt programa SPECTRA iz 2002. godine predviđao je mnoštvo aktivnosti u svezi s prekobrojnim vojnim osobljem, krenuvši prvo s obveznom radionicom o orijentaciji i tranziciji, nudeći zajmove poslodavcima i posebne financije za samozapošljavanje. Neke od ovih aktivnosti, posebice zajmovi i plaćanja te potpora malim i srednjim poduzećima (MSP) nisu materijalizirane zbog nedostatka sredstava.²⁹¹ Umjesto navedenoga, Tranzicijski ured SPECTRE odlučio je fokusirati se na PR kampanju u cilju povećanja svijesti o mogućnosti promjene posla i pogodnostima koje SPECTRA pruža.

Nakon završetka radionica polaznici mogu odabrati između dobivanja potpore za zapošljavanje, samozapošljavanje ili stručno osposobljavanje.

Bilo je planirano da tranzicijske radionice traju četiri dana no ubrzo su iste skraćene na svega tri dana, a u cilju povećanja broja korisnika. Radionice su održavane u sva četiri ureda SPECTRE te generalno koriste iste metode i programe, s nekoliko malih razlika (vidjeti niže primjer Osijeka). Mješovite grupe ljudi sukladno činu, poziciji i starosti okupljaju se na tranzicijskom tečaju. Moram napomenuti da organizatori pokušavaju što više uključiti ženske pripadnike otpuštenog osoblja, iako je to teško zbog malog broja ženskog vojnog osoblja u hrvatskim oružanim snagama, pa je samim tim i njihov postotak u otpuštenom osoblju relativno malen. Tri dana su strukturirana na sljedeći način :

Prvi dan

Nakon općeg uvoda i tzv. *ice break* vježbi, polaznici popunjavaju upitnik i prolaze test sposobnosti a nakon toga sudjeluju u radnom intervjuu, koji se snima i analizira trećeg dana. Ostale teme prvoga dana uključuju zakone i regulative, osobne i društvene vrijednosti, tehnike rješavanja problema i izradu pojedinačnog tranzicijskog plana svakoga sudionika ponaosob.

Drugi dan

Drugog dana svi sudionici elaboriraju njihov tranzicijski plan na kojem nastavljaju raditi tijekom večeri u obliku domaće zadaće. Drugi dan je i *karijerni dan*; vježbanjem pisanja pratećih pisama, kratkih biografija i CV polaznici se osposobljavaju kako najbrže pronaći posao te kako pristupiti potencijalnom poslodavatelju.

Treći dan

Treći se dan uglavnom koristi za zajedničke analize radnih intervjua snimljenih prvog dana. Pored toga, uspješni korisnici SPECTRA programa vraćaju se razgovoru o njihovom trenutnom radnom mjestu ili eventualnom *biznisu*. Povrh navedenoga, IOM osigurava pregled opsijskih aktivnosti RASDP potpore. Na završetku slijedi podjela uvjerenja o završetku radionice odnosno tečaja.

Kao dopunu opisanim radionicama savjetnici kontaktiraju polaznike nakon drugog dana. Postoje tri službena savjetnička susreta (iako neki polaznici realno trebaju više termina) za polaznike u cilju definiranja njihovih ciljeva u svezi sa zapošljavanjem u budućnosti te pravilnog odabrati jednog od programa potpore. Mada je bilo planirano pratiti uspjeh polaznika dvije

godine od početka, ovo je reducirano na vremenski okvir do godinu dana, kao rezultat strukturalnih i financijskih ograničenja SPECTRA programa.²⁹²

Premda ne postoji detaljna procjena utjecaja programa, početni broj uspjeha SPECTRA programa indicira pozitivni predznak, prije svega uzimajući u obzir trenutno ekonomsko stanje u Hrvatskoj te posebice tržište rada i njegove zakonitosti koje se ne mogu mijenjati.

Do listopada 2004 godine, 1100 korisnika sudjelovalo je u aktivnostima SPECTRA od kojih je 40% bilo zaposleno, 16% su bili u stanju samozaposliti se, dok je 20% bilo u procesu pokretanja njihovog vlastitog *biznisa*, a 12% završilo naknadnu stručnu izobrazbu odnosno prekvalifikaciju.²⁹³ U intervjuima provedenim tijekom travnja 2005. godine, programski su menadžeri SPECTRA otkrili nešto drugačije podatke od prethodno navedenih: samo 30% od ukupno 1600 korisnika bilo je zaposleno, 23% samozaposleno a 15% obuhvaćenih stručnom obukom i prekvalifikacijom. Do prosinca 2005. godine ove su brojke ponovo promijenjene, sada sa 2100 korisnika od kojih 20% čine zaposleni a 42% samozaposleni. Iako su promjene u broju zaposlenih i samozaposlenih značajne, indikativnija je promjena fokusa poslovnih savjetnika prema samozapošljavanju jer je sve teže bilo pronaći posao dok je samozapošljavanje išlo relativno lakše; osoblje SPECTRA programa došlo je do spoznaje da onim korisnicima koji nisu uspjeli dobiti posao ne nedostaju sposobnosti ili kvalifikacije ali im odgovara status nezaposlenih iz nekog nepoznatog razloga. Neki rade na crnom tržištu koje im pomaže da ne izgube 50% visine mirovine, što bi bilo neminovno ukoliko se legalno zaposle.²⁹⁴

Međunarodna organizacija za migracije od svog početka djelovanja na ovim prostorima se fokusira na potporu prekobrojnog osoblja uglavnom u cilju samozapošljavanja. Njihova se sredstva koriste za sponzoriranje nabave opreme, dodatnu izobrazbu te sufinanciranje adaptacije poslovnih prostorija i objekata.²⁹⁵ IOM osoblje program predstavlja na tranzicijskim radionicama SPECTRE, a dotični kandidati dobivaju obrasce za prijavu (2800 prijavljenih do sada) koje trebaju ispuniti i dostaviti ukoliko su zainteresirani sudjelovati u programu. Do sada je 1445 otpušenih osoba tražilo potporu od strane IOM. Projektni je tim potpisano 667 reintegracijskih ugovora sa stanjem u trećem mjesecu 2005., od kojih su 222 u regiji Zagreba i Rijeke, 263 na području Osijeka i 182 u splitskoj regiji.³⁹⁶ Do kraja 2005. godine ukupni broj korisnika je narastao na 1002, sa 852 samozaposlenih i 153 zaposlenih na tržištu rada.

Sunfinanciranje opreme bio je najčešći tip potpore (76%) rezultirajući time da 82% svih korisnika ili nastavljaju ili tek planiraju aktivnosti samozapošljavanja. Približno 73% odabralo je poljoprivredu kao područje samozapošljavanja, ponajviše stočarstvo i pčelarstvo. Uzimajući u obzir skori pristup Hrvatske EU, ovaj odabir bi se za neke klijente mogao pokazati rizičnim i pogrešnim na duži rok, jer će male poljoprivredne proizvođače vjerojatno uništiti okrupnjivanje poljoprivredne proizvodnje, kako preferiraju EU zahtjevi. Kada su bili upitani o ovome, menadžeri IOM-a tvrde da su oni informirali njihove klijente o ovom riziku te su uspješno lobirali za osnivanje zadruga koje bi se s navedenim rizikom lakše nosili a savjetnici IOM-a po ovom pitanju vrlo blisko surađuju i sa Ministarstvom poljoprivrede.²⁹⁷

Projekt planira da će tijekom 2005. godine pružiti potporu za 650 pojedinaca. Premda je monitoring započeo u devetom mjesecu 2004. godine sa 65 predmeta, još je prerano suditi o uspjehu i održivosti reintegracijske pomoći IOM-a. Ipak, fleksibilnost programa i visoka motivacija članova tima uključenih u program mogle bi inducirati prosperitetan pokušaj i polučiti određeni uspjeh vidljiv na ukupnoj ekonomskoj slici Hrvatske, imajući u vidu da IOM servisira neke od ekonomski najnazadnijih regija zemlje. Savjetnici osobno i redovito posjećuju svoje klijente, vozeći i do najudaljenijih sela i farmi. Štoviše, RASDP IOM-a planira proširiti njihovu potporu široj grupi nezaposlenih ratnih veterana koji dobivaju jedino beznačajnu potporu kroz svoja zakonska prava i aktivnosti Ministarstva branitelja te nekih udruga stradalnika i veterana rata. Od oko 20% nezaposlenih osoba u Hrvatskoj, 10% su ratni veterani čiji broj dostiže do broja od 34000 pojedinaca.²⁹⁸ Službene procjene kalkuliraju da je više od 350000 muškaraca i žena prošlo kroz hrvatske oružane snage od 1991. do 1995. godine

Pored različitih zajedničkih aktivnosti programa SPECTRE i IOM-a, RASDP je pridonio i prvoj jasnoj analizi stanja vezanog za ciljanu grupu korisnika glede obrazovnog *backgrounda*, starosti i socioekonomskog stanja.²⁹⁹ Prosječna starost korisnika je 40 godina, no oko 20% klijenata su ispod 35 godina starosti, što je neobična činjenica razmatrajući problem prestarih oružanih snaga i njihov izazov da novači mlađe osoblje za svoju popunu. Dok je oko 32% klijenata imalo isključivo vojnu izobrazbu, približno 6% bilo ih je sa sveučilišnom diplomom, a više od 35% su imali dobro znanje stranog konkretno engleskog jezika, što bi svakako bilo korisno za buduću integraciju hrvatskih oružanih snaga u euroatlantskim strukturama (naravno, pod uvjetom da su te osobe ostale pripadnici/e djelatnog sastava).³⁰⁰ Studija isto tako pokazuje da su najveći dio pripadnika hrvatskih oružanih snaga bili *civili koji su uzeli puške u ruku*, njih 63% bili su ili zaposleni (56) ili samozaposleni (7%) prije negoli su pristupili oružanim

snagama Republike Hrvatske, što predstavlja glavnu prednost reintegracijske potpore. Kao što je bilo objašnjeno u intervjuima sa osobljem IOM-a najveći dio klijenata je zainteresiran za samozapošljavanje (80%) od čega 61% favorizira nabavu opreme kroz program IOM-a.

Financiranje ostaje jedan od problema oba projekta. Od početka, menadžment SPECTRA je projektirao iznos sredstava domaćih donatora na oko 54% ukupnog proračuna programa, na napuhani iznos od čak 120 milijuna US\$. Do sada je Tranzicijski ured morao sponzorirati svoje vlastite strukture a troškovi osoblja su bili približno 100000 EUR, što je bilo dovoljno tek za jednu a ne za tri godine.³⁰² Trenutno menadžment SPECTRE pokušava preuzeti vodstvo i koordinaciju budućeg projekta oko konverzije baza u cilju pribavljanja više sredstava kroz očekivanu dobit od prodaje i iznajmljivanja vojnih objekata i instalacija.

I SPECTRA i RASDP se suočavaju sa većim zahtjevima no što su u stanju pružiti. Samo u regionalnom centru u Osijeku ima 300 osoba na listi čekanja jer su tranzicijski tečajevi potpuno bukirani do lipnja 2006.³⁰³

Preporuke

Iako se SPECTRA i njena IOM komponenta stalno bore za sredstva, izgleda da će njihov rad u naredne dvije godine imati pozitivnih izgleda. Insitucionalna postavljenost i aktivnosti obje organizacije bile su dobro smišljene i primenjene. Ipak, neki aspekti ostaju kritični, a iste ću navesti po odlomcima kako slijedi:

1. Potrebno je izraditi jasne kriterije i beneficije koji će spriječiti mlade i/ili u NATO državama obučavane vojnike, dočasnike i časnike ne samo da napuste hrvatske oružane snage, nego istovremeno da na temelju toga da su tako obučeni da ostvare posebne beneficije unutar OS RH odnosno programa SPECTRA. Ovim su časnicima neophodni uvjeti za bržu karijeru i promicanja u okviru hrvatskih oružanih snaga.

2. Nevladine organizacije civilnog društva, a ne samo i isključivo udruge veterana, trebaju biti više uključene u orijentacijske tečajeve, posebice u slučajevima prekobrojnog osoblja sa ratnim iskustvom te pomoći njihovu daljnju reintegraciju u civilno okruženje.

3. Izuzetna suradnja sa IOM treba inicirati i biti poticaj daljnjoj suradnji sa ostalim međunarodnim razvojnim programima u Hrvatskoj.

4. Iako su SPECTRA i IOM osigurali neke podatke o programima i njihovim korisnicima, njima i dalje nedostaje temeljita prosudba trenutnog stanja prethodnih korisnika. Takva jedna analiza mogla bi omogućiti programu SPECTRA da lakše pristupi donatorima u cilju nabavke doknadnih sredstava.

4. IOM također planira uključiti i ratne veterane bez reguliranih i ostvarenih vojnih beneficija i prava u svoje buduće programe. Tranzicijski ured SPECTRE treba razmišljati o jednom takvom proširenju koje bi moglo voditi ka zajedničkom programu sa Ministarstvom branitelja i raznim udrugama veterana.

Konverzija baza : Dobitak za modernizaciju ?

Veliki je broj obrambenih objekata i instalacija u Hrvatskoj zatvoren tijekom posljednjih nekoliko godina a daljnje zatvaranje je predviđeno u periodu od sljedećih desetak godina. Prema posljednjim procjenama, vojnim vlastima bit će potrebna svega jedna trećina trenutnog broja objekata i instalacija no one koje ostaju trebaju biti opremljene i približene suvremenim standardima.

Iako su hrvatske oružane snage bile stvorene od *ničega* tijekom rata 1991.-1995., nova neovisna država je naslijedila puno vojnih baza i lokacija na svom teritoriju. Neke su od njih bile ranije lokacije JNA, snaga Teritorijalne obrane ili su održavane od strane Ministarstva unutarnjih poslova za svoje posebne postrojbe. Štoviše, neke su vojne lokacije već 1992. godine bile date na uporabu i odgovornost gradova i općina. Klasifikacija vojne imovine u toj godini pokazuje ukupno 657 vojnih lokacija od kojih su 511 bile pod nadzorom Ministarstva obrane, 43 Ministarstva unutarnjih poslova i 103 gradova i općina po tadašnjoj teritorijalnoj podjeli.³⁰⁴ Različito vlasništvo i tipologija (JNA, TO) lokacija vodila je ka izvjesnoj iritaciji u pogledu ukupnih izračuna i broja lokacija koje su održavane te onih koje su bile predane na uporabu ostalim državnim agencijama, udrugama ili tada ustanovljenom *Fondu za privatizaciju društvene imovine*.³⁰⁵ Nedosljednost brojeva i činjenica pokazuje da je neophodna veća sistematizacija odnosno bolji izračun od do sada napravljenog i prikazanog, a u cilju preciznog pregleda statusa konverzije vojnih objekata u Republici Hrvatskoj.

Pitanje pojedinih tajnih lokacija, *u zoru rata* napuštenih od strane snaga tadašnje Teritorijalne obrane može predstavljati veliko ekološko pitanje za Republiku Hrvatsku.³⁰⁶ Kako se može vidjeti u Bosni Hercegovini, naoružanje i streljivo snaga Teritorijalne obrane na sakrivenim lokacijama i danas predstavlja ekološko i sigurnosno pitanje a samim tim i problem lokalnim zajednicama. Nije jasno koliko je velik taj problem u Hrvatskoj i kako je on do sada tretiran jer podaci o takovim skladištima službeno ne postoje.

Iako je prenamjena vojnih objekata počela još 1992. godine, sa 64 lokacije prenamijenjena već do kraja 1995 godine (od ukupno 511), nije bilo sistematizacije procedura i postupaka vezanih za konverziju vojnih objekata i baza. Čini se da su tijekom rata strategijski nevažne baze bile besplatno prepuštene osobito zaslužnom ili politički podobnom osoblju hrvatskih oružanih

snaga za učinjeni ratni napor i njihovo sudjelovanje u ratu.³⁰⁷ Do sada nije bilo sistematske analize o tome što se dogodilo tim lokacijama. Pitanje smanjenja i prenamjena vojnih objekata i baza općenito nije bilo visoko na agendi Tuđmanove vlade, koja je pokušala zadržati veliku vojsku kako bi mogla odgovoriti eventualnom napadu tadašnje Jugoslavije te istovremeno zadržati moć protiv domaće opozicije. Od 1996. pa do Tuđmanove smrti 2000. godine svega 22 lokacije su bile prenamijenjene, u usporedbi sa 25 odnosno 41 tijekom 2002. i 2003. godine.³⁰⁸

Nedostatak strategijskih dokumenata i dugoročnih planova oružanih snaga imao je sličan utjecaj na proces prenamjene i konverzije lokacija kao i na smanjenje vojnog osoblja. Sve u svemu, to je rezultirao sistematskog pristupa: ad-hoc prodaja imovine uz nedostatak jasne slike o budućim potrebama vojnog sustava za tim i takovim objektima nakon približavanja i pridruživanja euroatlantskim strukturama. Nedavno su Ministarstvo obrane i vlada shvatili da je pitanje vojnih objekata zapravo pitanje visokih troškova njihova održavanja, međutim i to da oni istovremeno mogu stvarati i određene prihode ukoliko se inicira strukturirani pristup transferu i konverziji, kojega do sada nije bilo.

Još uvijek postoje nedostaci za konkretne i uspješne korake u ovom procesu. U Nacionalnom godišnjem programu, a u vezi trećeg ciklusa Akcijskog plana za punopravno članstvo u NATO-u, Ministarstvo obrane naglašava potrebu modernizacije važnih vojnih lokacija kao i prodaju nekih objekata u cilju prikupljanja sredstava za oružane snage Hrvatske i SPECTRA program u budućnosti.³⁰⁹

On postavlja krajnji rok donošenja jednog konkretnog programa transfera i konverzije sa nadležnim sektorom u Ministarstvu obrane na čelu tog procesa, uz uvjet da se sva pravna pitanja (vlasnička prava i drugo) riješe do kraja 2004. godine. Vanjski pritisak je također, utjecao na Ministarstvo obrane u svezi s ovim pitanjem. Ured hrvatskog Predsjednika dostavio je zahtjev Ministarstvu obrane u cilju kompilacije sistematske liste svih vojnih objekata i njihovog statusa.³¹⁰ Ministarstvo obrane sastavilo je jednu radnu grupu sa zadatkom razvijanja plana konverzije viška objekata. Međutim, i dalje postoji problem nedostatka dugoročnog plana razvoja hrvatskih oružanih snaga, koji bi mogao navesti koji bi objekti bili neophodni za izvršavanje budućih zadataka a koji ne. Iako nacrt LTDP postoji i neslužbeno cirkulira, dužnosnici NATO-a su naveli da oni ne očekuju službeno usvajanje istog do kasnog proljeća 2006.³¹¹ Iako se Strategijski pregled obrane od njegova donošenja u ožujku 2005. godine smatra značajnim korakom u pravcu LTDP, on opet odlaže jasne odluke. Naprimjer, SDR spominje

financijski teret održavanja i čuvanja prevelikog broja vojnih lokacija, međutim to ostaje na LTDP da *definira ciljeve i dinamiku razvoja zgrada i infrastrukture*.³¹²

Ipak i bez jasnih naznaka buduće strukture hrvatskih oružanih snaga, Ministarstvo obrane je transferiralo 124 vojne lokacije u periodu između 2002. i 2004. godine.³¹³ Od 336 objekta održavanih od strane Ministarstva obrane, svega 203 bit će zadržano od strane oružanih snaga. Za prenamjenu je spremno čak 71 lokacija, dok 62 lokacije trebaju biti ispražnjene od strane oružanih snaga.³¹⁴ Pored pitanja napuštanja potencijalno značajnih budućih lokacija, ova politika razumje perspektivu hrvatskog Ministarstva obrane. Koliko će Ministarstvo obrane brže transferirati ove lokacije toliko će više porasti njegov proračun i alocirati novce i u druge svrhe.³¹⁵ Međutim, opći interes hrvatske vlade i države u strukturiranom i korisnom procesu konverzije treba biti veći od kratkoročnog interesa vojske u stjecanju brzih i profitabilnih transfera.

Bez razlike na brojeve, jasno je da Hrvatska već ima dosta iskustava u zatvaranju baza, konverziji i ponovnom razvoju sa 204³¹⁶ uspješno obavljenih prenamjena, transfera i dr. do danas. Ukoliko do sada nije bilo neke zbirne prosudbe, Ministarstvo obrane treba ozbiljno razmotriti nešto slično prije nego preduzme bilo kakav novi korak u pogledu uspostavljanja nove institucionalne postavljene ili drugih procedura. Primjena najbolje prakse (različite vrste uspješne ponovne uporabe, učinkovite strukture procesa konverzije na lokalnoj razini i dr.) bila bi prednost za sve buduće radnje vezane za konverziju.

Institucionalna postavljena prenamjene i prodaje

Tijekom 2001. godine hrvatska je vlada osnovala državnu agenciju u cilju prodaje i prenamjene objekata i institucija u državnom vlasništvu Fond za privatizaciju. Ograničenje prenamjene i konverzije vojnih objekata leži u tome što je državna agencija odgovorna za prodaju sredstava *koja pripadaju svim vladinim sektorima*, na taj način usporavajući kompletan proces jer ista agencija čini *usko grlo*.

Ministarstvo obrane trenutno parlamentu priprema nacrt zakona kojim će ono moći samostalno vršiti prijenos objekata. Izgleda da neće biti značajnijeg suprotstavljanja tome prijedlogu³¹⁷ premda je Ministarstvo obrane priznalo da je primilo malu ili nikakovu potporu za navedeno van samog ministarstva. Prijedlog ima potencijalnu prednost zbog ubrzanja samog

procesa transfera vojnih objekata, ali isto tako i potencijalnu slabost zbog preuskog fokusa na rezultate konverzije koji bi bili korisni jedino Ministarstvu obrane. Potrebno je stvoriti mogućnost cjelokupna konverzija vojnih objekata bude od koristi cijeloj državi i njezinoj ekonomiji a ne samo Ministarstvu obranu.

Kod prenamjene ili prodaje državne imovine, procesom upravljaju tri različita tijela, ovisno o vrijednosti imovine: *vladin Ured za upravljanje državnom imovinom* kada je vrijednost imovine do 100000 kuna, posebna komisija hrvatske vlade kada je vrijednost imovine od 100000 do 10 milijuna kuna te sama hrvatska vlada svojom odlukom kad vrijednost prelazi 10 milijuna kuna.

Konkretna procedure i postupci djelovanja tri tijela su nejasne kao što je nejasan i njihov odnos sa navedenim fondom. Tijekom posljednje dvije godine većina transfera bila je izvršena preko spomenute vladine komisije, neki od strane hrvatske vlade, ali niti jedan od strane vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom.³¹⁸ Ova tijela transferiraju objekte i instalacije izravno općinama, gradovima ili odnosno Fondu. Od 124 lokacije koje su predane u vremenu između 2002. i 2004., njih čak 54 njih bile su predane Fondu bez ikakove naknade tijekom 2002. i 2003. Ipak, izgleda da je bilo određene promjene takove politike, budući da tijekom 2004. nije bilo nijednog transfera Fondu i što je svega jedna lokacija bila predana bez naknade iako je to slučaj tek posljednje dvije godine.³¹⁹

Možda bi model neovisne agencije koja se bavi svim pitanjima konverzije mogao biti hrvatski izbor. Na sastanku sa predstavnicima misije NATO-a u Zagrebu, predstavnik Fonda je spomenuo određeni dio Fonda koji se bavi pitanjima konverzije, no ostaje nejasna postavljenost, konstituente i postupci pri postupanju istog.³²⁰ Čini se da još nedostaju učinkovite i transparentne strukture sa jasno postavljenim zadacima i odgovornostima, ne samo u transferu vojnih sredstva, nego i u transferu državne imovine uopće.

Procedure transfera

Slično *rupama* u institucionalnoj postavljenosti transfera i konverzije vojnih objekata, procedure i postupci tijekom samog procesa su još uvijek u razvojnoj fazi koja je zasnovana na Strategiji obrane i SDR.

Vojni objektu su klasificirani u četiri grupe :

1. perspektivni vojni objekti
2. djelomično perspektivni vojni objekti
3. neperspektivni vojni objekti
4. budući objekti (oni koje treba nabaviti ili izgraditi) za potrebe OS³²¹

Na osnovi ove tipologije Ministarstvo obrane odlučilo je zadržati 203 od imajućih 336 vojnih objekata.³²² Još jednom treba naglasiti da bi odabir baza za zatvaranje bez svih stratejskih dokumenata mogao voditi problemima budućeg procesa restrukturiranja i modernizacije.

Sljedeći koraci u svezi sa odabranim lokacijama za prodaju su kompilacija dolje navedenih informacija, kojima se koristi Ministarstvo obrane u pripremi dokumentacije za korištenje vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom :

1. Kopija iz zemljišnog registra
2. Potvrda o statusu i namjeni parcele sukladno gradskom urbanističkom planu
3. Informacije u svezi sa statusom na dan donošenja Zakona o poljoprivrednom zemljištu
4. Informacije o zahtjevima za povrat imovine na osnovi Zakona o povratu imovine koja je bila nacionalizirana tijekom jugoslavenskog komunističkog sustava
5. Izjava Hrvatskih šuma o statusu građevinskog zemljišta
6. Procjena tržišne vrijednosti od strane Porezne uprave Ministarstva financija
7. Fotografija imovine
8. Terenski izviđaj
9. Mišljenje odgovarajućeg tijela državne vlasti (?)

Između 2001. i 2005. Ministarstvo obrane dostavilo je 262 prosudbe po gore navedenom modelu Uredu, što je vodilo transferu 100 objekata.³²⁴ Međutim, ove brojke i cijelokupna procedura pokreću brojna pitanja. Od 124 instalacije koje su nedavno bile transferirane, niti jedna nije bila predana Uredu; štoviše predana su jedino sredstva i objekti male vrijednosti a činjenica je vojarne i baze imaju vrijednost koja je svakako veća od 100000 kuna. Ovo pokazuje nekonzistentni i netransparentni karakter struktura i procedura koje se trenutno koriste u konverziji i transferu, te nedostatak institucionalnog i centraliziranog poznavanja navedenog

procesa od strane odgovornih iz Ministarstva obrane i ostalih državnih agencija u navedenim procesima.

Što je još bitnije, ostaje pitanje tko u stvari radi takove izvide i prosudbe. Ukoliko je Ministarstvo obrane odgovorno za cjelokupni *input* toga procesa, to bi bio sukob interesa. Glavni je cilj Ministarstva obrane brza i profitabilna prodaja vojnih instalacija. Iako Ministarstvo financija vrši tržišnu procjenu i nadalje ostaje dosta prostora za Ministarstvo obrane kako bi isto utjecalo na cjelokupni proces, dostavljajući neke netočne i nepotpune podatke. Tržišne su procjene Ministarstva financija ponekad znatno veće od onih koje čine gradovi i općine koji su zainteresirani za kupnju ili iznajmljivanje lokacije. Pored svega navedenoga, bilo je i prigovora pojedinih lokalnih uprava i općina da tržišna procjena objekata traje predugo.³²⁵

Vlasnička prava i ekološki problemi

Drugo važno pitanje procesa konverzije je vlasništvo lokacija. Ova se tema bavi ne samo pitanjem pripadaju li ove instalacije i objekti te profit nastao iz njihove prodaje državi ili ne, nego i vlasničkim pravima iz predsocijalističkih vremena, odnosno da li je JNA imala pravo te objekte imala pravo uknjižiti kao svoje vlasništvo. U nekim slučajevima spor oko vlasništva neke instalacije predstavlja ograničavajuću okolnost za sam postupak. Hrvatska je dobila zajam Svjetske banke u cilju sređivanja zemljišnih knjiga, jer postojeći registri niti su točni niti vjerodostojni u mjeri koja jamči stvarno vlasništvo nad tim objektima.

Dužnosnici intervjuirani prilikom izrade ove studije više su puta minimizirali pitanje zagađenja vojnih lokacija i objekata.³²⁶ Međutim, uzimajući u obzir iskustva kod ostalih lokacija u Južnoj Europi, može se očekivati da slični problemi postoje odnosno nastanu i u Hrvatskoj. Posebno se to odnosi na streljivo starije proizvodnje i ostala eksplozivna sredstva sa već spomenutih tajnih ali i javnih lokacija gdje su bila skladišta bivše Teritorijalne obrane; ista ta sredstva vjerojatno predstavljaju ekološku ili sigurnosnu prijetnju lokalnoj populaciji, kao što je to bio prethodno spomenuti slučaj u Bosni i Hercegovini.³²⁷

Iz razgovora sa dužnosnicima Ministarstva obrane nije bilo jasno postoje li bilo kakovi ekološki stručnjaci i eksperti koji su uključeni u izradu posebnih pregleda i prosudbi u svezi s gore navedenim lokacijama, te postoje li posebne postrojbe koje su u stanju očistiti eventualno zagađene vojarne, baze i skladišta oružanih snaga. Službeni odgovor hrvatskog veleposlanika u

NATO-u u listopadu 2005. godine konačno je pokazao da Minsitarstvo obrane potvrđuje problem i njegovo postojanje. Službena izjava glasi: „*Najskuplja će biti konverzija bivših skladišta goriva jer nisu bila pravilno održavana i korištena. To će pokrenuti ekološka pitanja*“. Iako Republika Hrvatska nema imovinu koja je zagađena radioaktivnim materijalom, postoji izvjestan postotak imovine koja je okružena minskim poljima, a to je isto tako značajno zagađenje u jednom drugom smislu.³²⁸

Postavljeni ciljevi Ministarstva obrane

Dva su glavna cilja Ministarstva obrane u svezi s transferom lokacija i sredstava :

1. Osloboditi sredstva (osigurati od prenamjene ili prodaje!) za modernizaciju prespektivne vojne imovine ili izgradnju novih objekata
2. Osloboditi sredstva (osigurati od prenamjene ili prodaje!) za realizaciju SPECTRA programa i preustroj OS RH i Ministarstva obrane u cjelini³²⁹

Kroz predviđeni program konverzije Ministarstvo obrane želi generirati sredstva za modernizaciju hrvatskih oružanih snaga i cjelokupnog obrambenog sustava, kako i za potporu suvišnog osoblja. Dojam je da je ovaj plan prilično upitan. Nije potrebno da vojni proračun ovisi o očekivanim profitima od prodaje vojnih lokacija jer su su takovi prihodi previše nepredvidljivi. Iz prakse je dokazano da tijekom prvih godina procesa konverzija često donosi više troškova od profita.

Iščitavajući odluke navedenih vladinih ureda i agencija od 2002. do 2004., očekivanja Ministarstva obrane u svezi sa stvaranjem prihoda nerealno su se povećavala posljednjih nekoliko godina.³³⁰ Dok je tijekom 2002. i većim djelom 2003. većina lokacija bila ustupljena potpuno besplatno, krajem 2003. i posebno tijekom 2004. broj lokacija koje su ustupljene smanjio se na 1 od 20 mogućih.

Zbog čega je došlo do promjene politike? Hoće li Ministarstvo obrane povećati profite? Pokazuje li ovaj razvoj rasteću potražnju i zanimanje kod lokalnih jedinica za posjedovanje vojnih lokacija? Sudeći prema iskustvima konverzije u ostalim postsocijalističkim zemljama, Ministarstvo obrane treba smanjiti svoja, kako sam nekoliko puta naveo, nerealna očekivanja : dividenda mira rijetko je ostvarena u svim promatranim zemljama. Međutim, konverzija i

ponovni razvoj i uporaba baza nude mogućnost opće koristi društva i lokalne ekonomije, koja se ne može mjeriti fiksnim profitima.

Veći dio ciljeva Ministarstva obrane su kratkoročnog karaktera, tražeći brza rješenja i visoke profite. Hrvatska država treba pokušati formulirati dugoročne ciljeve i partnerstva u procesu konverzije koji mogu donijeti korist cjelokupnom društvu. Budući da se mnoge vojne lokacije nalaze u nedovoljno razvijenim te ratom zahvaćenim područjima, hrvatska država mora uzeti u obzir više faktora a ne isključivo vojni. Zatvaranje baza može imati ozbiljnih posljedica u takovim regijama.³³¹ Možda bi partnerstvo sa nekom od međunarodnih agencija za razvoj moglo biti od koristi. Povezivanje procesa konverzije objekata sa izvjesnom SPECTRA potporom moglo bi isto tako biti iznimno korisno za cjelokupno hrvatsko društvo. Menadžeri SPECTRA programa trenutačno traže sredstva za aktivnost koja je nazvana *konverzijom vojnih baza u poljoprivredne svrhe*³³² koja bi uključila ekološki razvoj nasada i ekološku poljoprivrednu proizvodnju, uz obvezu podizanja nasada za one koji objekte preuzmu. Možda će baš navedeni program osigurati samozapošljavanje nekim bivšim vojnim osobama, što je svakako opći cilj.

Preporuke

Uz postizanje najbolje prodajne cijene, moguća ponovna uporaba vojnih objekata treba biti glavni predmet investicijske procjene. To će uključiti sistematsku usporedbu troškova i benefita različitih opcija ponovne uporabe svake pojedinačne lokacije. Neovisni procjenitelji trebaju izvršiti realnu procjenu već prodanih instalacija. Problemi povjerenja na taj bi način bili izbjegnuti a diskusije u svezi s postignutom cijenom olakšane.

Jedan način ubrzanja procesa konverzije može biti stvaranje savjetničkog tima po pitanju nekretnina, sa dobrim poznavanjem hrvatskog tržišta nekretnina, ekonomije i njihova financiranja. Ovaj tim može biti dio Ministarstva obrane ili biti potpuno neovisan o ministarstvu.

Tim mora imati dvije temeljne zadaće :

1. Mora dati realnu sliku uvjeta prodaje i konverzije kako kod Ministarstva obrane, tako i kod lokalnih vlasti
2. Pružanje profesionalne potpore lokalnim vlastima s ciljem što bržeg početka i završetka procesa

ZAKLJUČAK

Dok je reforma obrane općenito bila pod vrlo jakim utjecajem vanjskih *igrača* i stimulacija kao što su potencijalna članstva u EU i NATO, konkretne mjere poduzete u oblasti smanjenja i prekvalifikacije osoblja te konverzija baza i vojnih objekata su bile forsirane inozemnom financijskom potporom. Reduciranjem broja osoblja i vojnih baza, Ministarstvo obrane očekuje sakupiti više sredstava za socijalne nadoknade prekobrojnog osoblja, kao i za modernizaciju hrvatskih oružanih snaga u skladu s NATO zahtjevima sadržanim u pretpristupnim programima.

Domaća politika i politička scena su ipak bile glavna prepreka mnogim mjerama reforme obrane, posebice u vrijeme Tuđmanovog režima, kada je nedostajala demokratski nadzor vojske. Civilno-vojni odnosi u Hrvatskoj do izvjesnog su stupnja i dalje nepotpuni i u fazi početnog razvoja, no ostaje činjenica da je nacionalizam kao prvotna dominantna pojava i u vojsci i u hrvatskom društvu sveden na najmanju moguću mjeru. Ipak, ostaje dojam da su parlamentarni akteri ili civilni eksperti imali malog utjecaja na pitanja konverzije i odgovarajući proces planiranja.

Dva glavna područja konverzije, SPECTRA program te novouspostavljeni program konverzije vojnih objekata su dobro dizajnirana, a u slučaju programa SPECTRA i vrlo dobro implementirana, imajući u vidu ograničeni iznos sredstava u usporedbi sa sličnim projektima u susjednim zemljama.

U svakom slučaju proces konverzije baza i vojnih objekata zahtijeva veću transparentnost i neovisnu procjenu vrijednosti istih. Neophodno je jasno razmatranje svih transfera baza u cilju poboljšanja rezultata programa, a možda i stvaranja eventualnog profita od prodaje istih. No i pored toga Ministarstvo obrane treba smanjiti očekivanja u prikupljanju vanjskih sredstava za oba projekta, kao i kod visine potencijalnih profita koji se eventualno mogu ostvariti kroz prodaju vojne imovine, jer su se dosadašnja očekivanja pokazala promašenima. Hrvatske reforme obrambenog sektora imaju značajnu prednost: one se ipak odvijaju jednom brzorastućem gospodarstvu i stabilnoj demokraciji. Od listopada 2005. europska je perspektiva Hrvatske te procijenjena sposobnost dosizanja euroatlantskih standarda svakako realnija i pozitivnija u usporedbi s bilo kojom drugom zemljom zapadnog Balkana ali i šire. Europska sredstva za ekološko *čišćenje* vojnih baza, mjere u svezi s potporom u zapošljavanju bivših

vojnih osoba i povećano izravno inozemno investiranje u turističkim regijama su *na dohvat ruke* i bila bi zaista šteta te očigledne prednosti u potpunosti ne iskoristiti.

Tri zemlje koje su analizirane u ovoj studiji, Albanija, Hrvatska i Makedonija, u velikoj se mjeri međusobno razlikuju u pogledu statusa reforme, modernizacije i profesionalizacije njihovih oružanih snaga. Ova izrečena činjenica vrijedi i za programe koji su inicirani i implementirani na području konverzije obrane, pri čemu su se sve tri zemlje suočile sa različitim problemima ili se nalaze u različitim fazama implementacije.

Temeljem tih činjenica, a u cilju spoznaje trenutnih dostignuća, provedena je analiza razine reforme i planiranja, identifikacije i usvajanja naučenih lekcija i pitanja koja trebaju biti razmatrana i na kojima počiva konverzija obrane, na razini koja je daleko više od formalne komparativne studije.

Djelokrug studije bio je ograničen nedostatkom jedne sistematične analize u obrambenim sektorima promatranih zemalja, što je opet bilo u vezi s planiranjem i implementacijom projekta kao zajedničkih problema za sve obrađivane programe. Pored navedenoga, često su nedostajali podaci o osnovnim pitanjima obrane koji su ili bili nedostupni ili nepotpuni što je u konačnici dovelo do rezultata koji su u ovoj studiji prikazani. Zbog svega navedenoga ova studija posebno ističe sljedeća pitanja kao što su sljedeća: Da li je moguće mjeriti uspjeh reforme na temelju nedostatnih i netočnih podataka? Kako procijeniti dostignuća reformi ako su indikatori koji bi to trebali pokazati na neki način *zamagljeni* i inozemnim i domaćim promatračima reformi? Ipak postoje činjenična stanja koja nam omogućuju doći do identifikacije dostignuća, nedostataka i determinacijskih točki u vezi s reformom sustava obrane u postsocijalističkim društvima jugoistočne Europe.

Dostignuća

Osnovni je uspjeh svih promatranih država znatno reduciranje vojne organizacije uz potpunu strukturalnu reformu i reorganizaciju, što bi moglo garantirati buduću trajniju stabilizaciju ove ne tako davno ratom zahvaćene regije. U najvećem broju slučajeva projekti smanjenja vodili su drastičnim promjenama ne samo u strukturi vojnog osoblja, nego i u načinu i vrsti izobrazbe i obuke pripadnika za nove zadaće. Kvalitetna vojna izobrazba te pomno planirani programi reintegracije i stručnog osposobljavanja ne vode samo većoj osposobljenosti

i kvalifikaciji osoblja nego i promjeni socijalkomunističkog razmišljanja, koje je sada totalno drugačije no što je bilo tek koju godinu prije.

Pored gore navedenoga reformirane su oružane snage u trima zemljama izgubile iluzije i nerealna očekivanja u pogledu nove opreme, dostupnih fondova i percepcije prijetnji. Prethodno pobrojano je na neki način veliki uspjeh i dostignuće reforme sustava obrane jer su očekivanja o istome bila nerealno velika.

Drugi pozitivni rezultat je kvalitetno izbjegnuta mogućnost podizanje nemira i socijalnog bunta od strane otpuštenog vojnog osoblja ili ratnih veterana u sporo narastajućim demokracijama Albanije, Hrvatske i Makedonije. Ipak, a ovdje bih rekao posebice u slučaju Hrvatske, gdje je rat traumatizirao i negativno utjecao na veći dio populacije, važno je bilo predvidjeti moguće psihološke posljedice ali i socijalne probleme reintegracije koje su kasnije izrodile organizirani kriminal i razne vrste nasilja te izazvale porast stope samoubojstava kod pripadnika bivšeg vojnog osoblja, što je samo po sebi postala zabrinjavajuća činjenica.

Pored pomoći u samom procesu obrambene reforme, zapadni su savjetnici dali značajnu potporu procesu denacionalizacije i postupne internacionalizacije oružanih snaga u sve tri zemlje.

U pogledu konkretnih nacionalnih programa koji se trenutačno implementiraju u procesu konverzije obrane jedino se hrvatska SPECTRA može smatrati uspješnim programom, dok svim ostalima nešto nedostaje ili su upravo ušli u fazu implementacije sa veoma skromnim rezultatima (npr. LEPEZA).

Uočeni problemi i nedostaci

Kasni početak reforme obrane te stalno odlaganje izrade i usvajanja strategijskih dokumenata u najvećem su broju promatranih zemalja glavni faktori tekućih problema sa kojima se promatrane države suočavaju. Još uvijek postoje velike strukturalne razlike u sigurnosnom sektoru, nedostatak civilnog nadzora nad oružanim snagama ponegdje je samo fraza, a kronično nedostaje organizacija i institucija koje bi se bavile neovisnom analizom obrambenog sustava. Ovi nedostaci često vode učestalim promjenama, odlaganjima i prosječnoj

produkciji strategijskih i razvojnih dokumenata obrane, što je utjecalo i može utjecati na dugoročno planiranje razvoja oružanih snaga, njihovog razmještaja i pitanja njihova opremanja.

Bez dugoročne strategije i planiranja, redukcija i novi razmještaj oružanih snaga može voditi neučinkovitosti, lošoj opremljenosti i niskoj moralnosti istih. Nedostatak razvojnih i drugih planova te preostali strukturalni problemi u velikoj su mjeri utjecali na način odvijanja procesa konverzije i transformacije u sve tri zemlje.

Pored toga u sva tri promatrana slučaja nedostaju jasne analize i raščlambe do sada učinjenoga te procjena što još treba uraditi. Niska razina obaviještenosti javnosti o tekućim procesima, a koja je nazočna u sve tri promatrane države, onemogućuje realnu procjenu javne potpore reformama i transformaciji sustava obrane.

I na kraju: sve su tri zemlje duže vrijeme imale prevelika očekivanja u pogledu inozemnog financiranja ili naknadnog profita od prodaje ili transfera vojnih objekata. Financiranje cjelokupnog programa veliki je financijski problem, pa čak i u Hrvatskoj, gdje se gospodarstvo oporavlja bržim tempom u usporedbi sa druge dvije zemlje.

Dosezi promjena

Dojam je da je potencijalno NATO i EU članstvo pokretačka snaga reformi u sve tri zemlje promatrane u ovoj studiji. Ipak, mora se reći da zapravo dostupne financije igraju glavnu ulogu u ostvarenju zacrtanih ciljeva transformacije, reforme i konverzije sustava obrane. Financijski pritisak je dodatno povećan zbog velikih zahtjeva za modernizacijom i restrukturiranjem oružanih snaga i pripadajuće opreme te kroz stalno i ponekad nerealno brzo nametanje standarda i obveza od strane NATO saveza.

Jedinstveni je slučaj Makedonija jer se restrukturiranje oružanih snaga forsira ne samo od strane NATO-a nego i od strane EU te ostalih svjetskih centara moći, a u cilju postizanja etničkog balansa vojske između pripadnika makedonskog i albanskog naroda.

Nametnuti zapadni standardi također utječu na djelokrug reformi kao i na smjenu generacija, koja teče sporije od očekivanoga ali se ipak odvija u željenom pravcu u sve tri države, što je svakako uspjeh samo po sebi. U sve tri zemlje donedavno su i privatne vojne kompanije

(PMC) igrale značajnu ulogu u forsiranju reformi, iako se njihov utjecaj ne može mjeriti s prvonavedenim razlogom ali su iste imale značajnu političku potporu svojim nacionalnih država (npr.MPRI od strane SAD i dr.).

Najveći dio faktora koji su onemogućili brže reforme uzrokovan je sporo nestajućim socijalističkim mentalitetom i ponovno probuđenim postratnim nacionalizmom, koji je doduše bio pokretač za izgradnju i obnovu državnosti i u Hrvatskoj i u Makedoniji, no sada predstavlja teret za bržu transformaciju.

Institucionalno naslijeđe iz vremena devedesetih negativno je utjecalo na djelokrug i brzinu reformi, posebno na neriješene tenzije između predsjednika i premijera vlada promatranih država glede obrambenih kompetencija. U navedeno treba uključiti i neiskustvo te nezainteresiranost parlamentaraca u nadzoru vojske.

Za razliku od zapadnih zemalja parlamentarci u promatranim zemljama ne mogu računati na neovisnu analizu i savjet obrambenih stručnjaka jer postoji nedostatak takove vrste kapaciteta u obrambenom sektoru promatranih država; pojmovi kao što su neovisni obrambeni eksperti, istraživačke institucije i *think thank* organizacije u obrambenom području još uvijek su nepoznanica u promatranim državama.

Različiti rezultati procesa reformi u Hrvatskoj, Albaniji i Makedoniji su u najvećoj mjeri uvjetovane razinom realnosti glede potencijalnog NATO i EU članstva. U slučaju Makedonije etnička heterogenost jasno komplicira ovaj proces, posebno neophodnim promjenama koje se poduzimaju. Osim navedenoga, briga koja se vodi o bivšem vojnom osoblju kao i o prenamjeni objekata različita je od države do države. Hrvatskoj uspješno koristi njezin veliki ekonomski rast te ubrzanu demokratsku konsolidaciju struktura koja uvelike pomaže navedeni proces. Isto tako može se zaključiti da su ukupni kapaciteti političkog režima glede nadzora i efikasnog upravljanja sustavom obrane daleko bolje razvijeni u Hrvatskoj negoli u druge dvije promatrane zemlje. Uključenost različitih međunarodnih organizacija (IOM i dr.) u implementaciju projekata (kao što je SPECTRA) u velikoj je mjeri poboljšalo uspješnu implementaciju istih. Od navedenih promjena i Hrvatska i Makedonija također imaju značajne koristi glede svojih aspiracija za punopravno članstvo u EU.

Preporuke glede konverzije

Neophodna je veća transparentnost u svim planiranim i tekućim aktivnostima konverzije, posebno u okviru procesa konverzije i prodaje vojnih baza, lokacija, objekata i sredstava. U cilju postizanja takve transparentnosti, parlamentarne komisije trebali bi biti bolje obučene i pojačane ekspertima za navedena pitanja. Neovisna ekspertiza u konzultiranju, implementiranju i procjeni takvih mjera temelj je uspješnosti cijeloga procesa. Možda bi model neovisne agencije za konverziju jamčio više transparentnosti i doveo do racionalnih birokratskih procedura koje su u velikoj mjeri kočile navedeni proces. Neovisna procjena tržišne vrijednosti predmeta konverzije u velikoj bi mjeri pomogla i ubrzala istu. Institucionalna struktura organizacije koja provodi konverziju u sve je tri promatrane zemlje bila nejasna i nepraktična za implementaciju.

Planiranje mora biti predvidljivo i dugoročne orijentacije, a beneficije, nadoknade i prava moraju biti predvidljiva i vođena transparentnim kriterijima.

Dobar primjer izbjegavanja dupliranja integriranjem IOM u postavljenost programa SPECTRA mogao bi biti korišten u ostalim državama glede konverzije. Pored toga, nevladine organizacije kao i postojeće nacionalne agencije trebaju biti pravilno korištene kako bi se napravio jedan transparentan proces s većom troškovnom i financijskom učinkovitošću, a iste bi trebale imati civilne partnere u reintegraciji bivših vojnih osoba u društvo i postojeću ekonomiju.

Velika očekivanja u svezi s profitima od transfera i prodaje vojne imovine moraju biti smanjena, jer nije vjerojatno da će biti ostvarena. Ekološka bi pitanja mogla doći do izražaja kod planiranih prodaja vojnih objekata jer uključuju i opciju privlačenja sredstava s pozicije čišćenja zagađenih baza; iako to nema izravnog utjecaja na sam proces i očekivani profit, može pozitivno utjecati na stav javnosti.

Razmjena iskustava u regiji u vezi obrambene reforme i konkretnih projekata konverzije treba biti povećana. Programi reintegracije osoblja u pojedinim državama trebaju uzeti u obzir njihove različite situacije, okruže i mogućnosti svake države ponaosob, a ne usvajati jednaki pristup, što je bio slučaj do sada. Za kraj neophodna je jasna poruka svima da vojna karijera ne donosi i ne zadržava socijalne benefite već svaki vojnik ima svoj osobni civilni identitet i odgovornost prema civilnom društvu čiji je integralni dio.

POPIS INTERVJUIRANIH OSOBA S MJESTOM I DATUMOM INTERVJUA

Agoli Ilirijan, *Glas Amerike*, novinar, Tirana, Albanija 02.03. 2005.;

Aleksoski Mile, Ministarstvo obrane, brigadir, Skopje, Makedonija, 23.03. 2005.;

Atansasovski Emil, NDI *project officer*, Skopje, Makedonija, 21.03. 2005.;

Babić Tomislav, program *manager*, IOM, Osijek, Hrvatska, 14.04.2005.;

Bašić Ivan, program *manager*, IOM, Zagreb, Hrvatska, 10.03.2005.,12.04. i 12.12.2005.;

Bega Ermir, Specijalne postrojbe albanske vojske, satnik, Tirana, Albanija, 28.02. i 03.03.2005.;

Begalla Engjel, Ministarstvo vanjskih poslova, voditelj protokola, Tirana, Albanija, 04.03.2005.;

Bilandžija Željka, novinarka, *France Press*, Zagreb, Hrvatska, 13.04.2005.;

Biškovski Jovan, Ministarstvo obrane, voditelj odjela nekretnina, Skopje, Makedonija, 24.03.2005.;

Boland Frank, NATO HQ, Bruxelles, Belgija, 09.12.2005.;

Bonovil Ana, savjetnik, SPECTRA, Bonn, SR Njemačka, 12.12.2005.;

Bradić Tomislav, Atlantsko vijeće Hrvatske, Zagreb, Hrvatska, 12.04.2005.;

Kadri Marijana, Ministarstvo obrane, Direkcija upravljanja ljudskim resursima, ravnatelj, Tirana, Albanija, 22.03.2005.;

Ceko Ivan, projekt *manager*, IOM, Zagreb, Hrvatska,12.4.2005.;

Cela Arben, Ministarstvo obrane, Direkcija upravljanja ljudskim resursima, ekspert, Tirana, Albanija, 31.05., 01-02.06.2005.;

Cota Ilija, program *manager*, SPECTRA, Osijek, Hrvatska,13.04.2005.;

Cvrtila Vlatko, savjetnik Predsjednika RH za obranu i i profesor, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska, 03.04.2005.;

Dimevski Saško, *Utrinski vesnik*, novinar, Skopje, Makedonija, 26.03.2005.;

Drenova Ismet, predsjednik nevladine organizacije *Centar za nacionalnu demilitarizaciju* (CND), Tirana, Albanija, 01.03.2005.;

Fuerst Albert A., *Booz/Allen/Hamilton Inc*, službenik, Skopje, Makedonija, 24.03.2005.;

Gerveni Kris, Ministarstvo obrane, voditelj Direkcije planiranja obrane, CAPIR, Tirana , Albanija, 28.02. i 03.03.2005.;

Gjata Arben, TRADOC, Ministarstvo obrane, brigadir (R), bivši savjetnik sigurnosti premijera, Tirana, Albanija, 01.03., 03.03. i 05.03.2005.;

Golubović Vjekoslav, *manager* tranzicijske radionice SPECTRA, Zagreb, Hrvatska, 12.04.2005.;

Goodstein Gregory, voditelj misije IOM, Zagreb, Hrvatska, 10.03.2005.;

Hudra Thiny, Ministarstvo obrane brigadir, bivši vojni savjetnik premijera, Tirana, Albanija, 01.03.2005.;

Hrg Branko, gradonačelnik, Križevci, Hrvatska, 08.03.2005.;

Ivanovski Zoran, Vojna akademija, bojničnik, nastavnik, Skopje, Makedonija, 22.03.2005.;

Kolchaku Baedhyl, Ministarstvo obrane, Direkcija međunarodne suradnje, bojničnik, Tirana, Albanija, 03.03.2005.;

Konci Besnik, biši veleposlanik u Srbiji, Tirana, Albanija, 03.03.2005.;

Kosirnik Rok, analitičar kopnenih snaga i PARP oficir, oddjel obrambene politike i planiranja, NATO, Brisel, Belgija, 09.12.2005.;

Kovačev Ivan, Hrvatski fond za privatizaciju, koordinator odjela konverzije, Zagreb, Hrvatska, 07.03.2005.;

Kroj Zyhdi, predsjednik nevladine organizacije NAMRA, brigadir (M), Tirana, Albanija, 05.03.2005.;

Kuzev Stojan, Vojna akademija, Ministarstvo obrane, voditelj Odjela strategijskih istraživanja, Skopje, Makedonija, 22.03.2005.;

Kuzmanovski Slobodan, Parlament Makedonije, savjetnik, Skopje, Makedonija, 25.03.2005.;

Mahečić Zvonimir, zamjenik pročelnika Vojnog kabineta Predsjednika Republike Hrvatske, Zagreb, Hrvatska, 13.04.2005.;

Malinkova Verica, Ministarstvo obrane, voditelj Odjela upravljanja osobljem, Skopje, Makedonija, 23.03.2005.; Zagreb, RACVIAC, Hrvatska, 30.05., 31.05., 01.06., 02.06., 2005.;

Millja Cesk, Ministarstvo obrane, voditelj Ureda monitoringa projekata, brigadir, Zagreb, RACVIAC, Hrvatska, 02.06.2005.;

Moro Mario, tranzicijski menadžer, SPECTRA, Osijek, Hrvatska, 14.04.2005.;

Morffew Chris, analitičar zračnih snaga, NATO HQ, Brusselex, Belgija, 09.12.2005.;

Nikoloski Aleksandar, VMRO DPMNE, član Izvršnog odbora, Skopje, Makedonija, 26.03.2005.;

Pogače Mehdi, zamjenik predsjednika nevladine organizacije INAMRA, brigadir (M), Tirana, Albanija, 02.03., 05.03.2005.;

Ponziani Enriko, voditelj misije IOM, Skopje, Makedonija, 23.03.2005.;

Popović Zvonko, ravnatelj SPECTRA, Zagreb, Hrvatska, 10.03., 12.04., 12.12. 2005.;

Redhy Bardhyl, bivši predstavnik Albanije u NATO, brigadir (M), Tirana, Albanija, 01.03.2005.;

Seierstat Knut Are, pukovnik, Odsjek obrambenog planiranja i transformacije, SHAPE, Mons, Zagreb, Hrvatska, 11.03.2005.;

Schellekens Frank, analitičar pomorskih snaga, Odjel obrambene politike i planiranja, NATO HQ, Brusselex, Belgija, 09.12.2005.;

Shiqerukaj Elez, službenik veleposlanstva SAD, maj (R), Tirana, Albanija, 2.3.2005.;

Šimunović Pjer, nacionalni NATO koordinator, hrvatsko Ministarstvo vanjskih poslova, Zagreb, Hrvatska, 7.3.2005.;

Sikirić Katarina, savjetnik SPECTRA, Bonn, SR Njemačka, 12.12.2005.;

Skupnjak-Kapić Sunčanica, koordinator projekta IOM RASDP, Zagreb, Hrvatska, 12.04.2005.;

Spajić Darko, pukovnik, načelnik NATO/PfP službe hrvatskog Ministarstva obrane, Varaždin, Hrvatska, 11.03.2005.;

Špiljak Robert, ravnatelj SPECTRA ureda u Rijeci, Osijek, Hrvatska, 14.04.2005.;

Spirollari Mihallaq, časnik za provedbu nacionalnog programa UNDP, pukovnik (M), Tirana, Albanija, 01.03.2005.;

Starova Rijan, član Parlamenta, bivši ministar vanjskih poslova, predsjednik nevladine organizacije AAA, Tirana, Albanija, 30.03.2005.;

Taleski Dane, Centar za europske integracije pri *Friedrich Wilhems University*, magistrant, Bonn, SR Njemačka, 14.03., 01.04., 10.06.2005.;

Temelkova Vilma, Parlament Makedonije, ekspert u Odboru obrane i sigurnosti, Skopje, Makedonija, 24.03.2005.;

Džafery Taljat, zamjenik ministra, Ministarstvo obrane, Skopje, Makedonija, 25.03.2005.

**Tablica 1: Struktura etničke zastupljenosti
u Armiji Makedonije na dan 01.02.2006.**

Izvor: Ministarstvo obrane, veljača 2006.

RBR	G r u p a	Osoblje MO i VA ³³⁴		OSOBLJE										Ukupno	
				Časnici		Dočasnici		Civili na službi u ARM		Profesionalni vojnici		Ukupno ARM			
		Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
1	MK	566	85,76	1227	87,96	1430	76,59	1021	0	2139	78,29	5817	80,66	6383	81,08
2	Albanci	52	7,88	68	4,87	316	16,93	80	6,57	420	15,31	884	12,26	936	11,89
3	Turci	7	1,06	13	0,93	27	1,45	9	0,74	41	1,5	90	1,25	97	1,23
4	Srbi	16	2,42	24	1,72	32	1,71	62	5,09	63	2,31	181	2,51	197	2,50
5	Romi	3	0,45	3	0,22	6	0,32	9	0,74	28	1,02	46	0,64	49	0,62
6	Bošnjaci	2	0,30	12	0,86	18	0,96	5	0,41	7	0,26	42	0,58	44	0,56
7	Vlasi	10	1,52	17	1,22	7	0,37	11	0,9	9	0,33	44	0,61	54	0,69
8	Ostali³³⁵	4	0,61	31	2,22	31	1,66	21	1,72	25	0,92	108	1,50	112	1,42
UKUPNO		660	100	1395	100	1867	100	1218	100	2732	100	7212	100,01	7872	99,99

Tablica 2: Platni razredi u Armiji Makedonije

Izvor: Ministarstvo obrane, veljača 2006.

RBR	ČIN	Prosječna plaća specijalne postrojbe u MKD	Prosječna plaća specijalne postrojbe u USD (\$)	Prosječna plaća ostalih u ARM u MKD	Prosječna plaća ostalih u ARM u USD (\$)
1	general boжник			43.500,00	870,00
2	brigadni general			32.700,00	654,00
3	brigadir	35.800,00	716,00	25.600,00	512,00
4	pukovnik	30.200,00	604,00	21.600,00	432,00
5	boжник	24.400,00	488,00	18.500,00	370,00
6	-	23.700,00	474,00	17.200,00	344,00
7	satnik	22.900,00	458,00	16.400,00	328,00
8	natporučnik	22.300,00	446,00	14.900,00	298,00
9	poručnik	23.300,00	466,00	14.500,00	290,00
10	časnički namjesnik			15.300,00	306,00
11	stožerni narednik	20.400,00	408,00	14.600,00	292,00
12	nadnarednik	20.300,00	406,00	13.900,00	278,00
13		19.600,00	392,00	13.500,00	270,00
14	narednik	20.100,00	402,00	13.800,00	276,00
15	desetnik	19.400,00	388,00	12.600,00	252,00
16	skupnik	19.500,00	390,00	12.300,00	246,00
17	razvodnik	18.100,00	362,00	12.000,00	240,00
18	pozornik	17.500,00	350,00	11.900,00	238,00

Tablica 3: Odljev vojnog osoblja u Armiji Makedonije do 31.12.2007.

Izvor: Ministarstvo obrane, veljača 2006.

KATEGORIJA	ČIN	01.09.2005.	31.12.2007.	RAZLIKA
ČASNICI	general	7	6	1
	brigadir	87	59	28
	pukovnik	213	127	86
	bojnik	262	205	57
	(kap.1.klase)	55	0	55
	satnik	428	223	205
	natporučnik	287	243	44
	poručnik	103	56	47
UKUPNO		1441	919	512 ³³⁶
KADETI	1. godina VA			
	2. godina VA	3		3
	3. godina VA	1		1
	4. godina VA	88		88
UKUPNO		92		92
DOČASNICI	časnički namj.	80	38	42
	stožerni narednik	171	135	36
	nadnarednik	271	213	58
	narednik	247	425	178
	desetnik	5	0	5
	skupnik	1.055	1.119	64
UKUPNO		1.829	1.930	101
SVEUKUPNO Č,D,K		3.453	2.849	503

Tablica 4: Pregled imovine u uporabi, imovina koja treba biti napuštena i imovina za prenamjenu u Hrvatskoj

za tablice od 4 do 9 izvor: Ministarstvo obrane RH, ožujak 2005.

VRSTA VOJNOG OBJEKTA	U UPORABI	BITI ĆE NAPUŠTENI	NAPUŠTENI
vojarne, zapovjedništva, zrakoplovne baze	56	10	
logistički objekti	37	26	
objekti specijalne namjene	76	24	
vježbališta, poligoni za obuku i strelišta	30	2	
ostalo	4	0	
UKUPNO	203	62	71

Tablica 5 : Klasifikacija vojne imovine u Hrvatskoj 1992.

VRSTA VOJNE IMOVINE	MO	MUP	GRADOVI I ŽUPANIJE
vojarne, zapovjedništva, zrakoplovne baze	155	14	48
logistički kapaciteti	133	1	19
objekti specijalne namjene	72		1
vježbališta, poligoni za obuku i strelišta	34		6
zemljište (livade i šume)	39	1	13
domovi i dvorane oružanih snaga	25	1	6
turističko-ugostiteljski objekti	16	1	1
vojni zdravstveni objekti	1		9
karaule	3	25	
ostalo	33		
UKUPNO	511	43	103

--	--	--	--

Tablica 6 : Objekti predani vladinom Uredu za upravljanje državnom imovinom u vremenu od 2001. do 2005.

VRSTA VOJNE IMOVINE	PREDANI OBJEKTI	PRENAMIJENJENI OBJEKTI
vojarne, zapovjedništva, zrakoplovne baze	77	46
logistički kapaciteti	61	15
objekti specijalne namjene	31	9
vježbališta, poligoni za obuku i strelišta	6	3
zemljište (livade i šume)	42	10
domovi i dvorane oružanih snaga	12	2
turističko-ugostiteljski objekti	3	11
vojni zdravstveni objekti	30	4
UKUPNO	262	100

Tablica 7: Prenamjena vojnih objekata u Hrvatskoj u vremenu od 1992. do 2005.

VRSTA VOJNE IMOVINE	STANJE 1992.	PRENAMIJENJENO DO 2005.
vojarne, zapovjedništva, zrakoplovne baze	155	77
logistički kapaciteti	133	30
objekti specijalne namjene	72	14
vježbališta, poligoni za obuku i strelišta	34	4
zemljište (livade i šume)	39	27
domovi i dvorane oružanih snaga	25	9
turističko-ugostiteljski objekti	16	13
vojni zdravstveni objekti	37	10
UKUPNO	511	184

--	--	--

Tablica 8: Prenamjena vojnih objekata u Hrvatskoj po godinama

VRSTA	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	UKUPNO
vojne, zapovj., zrakoplovne baze	13	10	2	1	1	2	2		5	9	13	19	77
logistički kapaciteti	7	7		1					3	2	9	1	30
objekti specijalne namjene	3						1	1	2	2	5		14
vježbališta, poligoni za obuku i strelišta								1	1	1	1		4
zemljište (livade i šume)	7	3		1		5	1		1		9		27
domovi i dvorane oružanih snaga	5	2								1	1		9
turističko - ugostiteljski objekti	1	1								10	1		13
vojni zdravstveni objekti	1	2			1	2					2	2	10
UKUPNO	37	25	2	3	2	9	4	2	12	25	41	22	184

**Tablica 9: Odluke hrvatske Vlade
o prenamjeni vojnih objekata 2002.**

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
BAŠKO POLJE, odmaralište i autokamp, BAŠKA VODA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
SUTJESKA, odmaralište, BAŠKA VODA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
BILOGORA, vojarna, BJELOVAR, dio poligona za obuku Lepirac	Grad Bjelovar	Odluka Vlade RH, Ugovor o donaciji i aneks Ugovoru, kupnja nove lokacije za MO kao kompenzacija
KRIŽEVAČKA bb, gospodarstvo,(ribnjak) Pulman, BJELOVAR	Grad Bjelovar	Odluka Vlade RH
KUKAVICA (Biograd), odmaralište, CRIKVENICA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
EDEN (Biograd), odmaralište, CRIKVENICA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
PARK (Istra), CRIKVENICA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
UVALA SLANA, autokamp, SELCE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
VILA ISTRANKA, odmaralište, CRIKVENICA	Ured za upravljanje državnom imovinom	Odluka Vlade RH, rezidencijalni objekti
DONJI MIHOLJAC, stambeni blok, DONJI MIHOLJAC	Grad Donji Miholjac	Odluka Vlade RH

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
TRSTENIK, vojarna, DUGO SELO	Ministarstvo obrane	Odluka Vlade RH
MOSLAVINA, vojarna, IVANIĆ GRAD	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
LOGORIŠTE, vojarna, KARLOVAC	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
POPOVIĆ BRDO, skladište streljiva, gospodarstvo, KARLOVAC	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
BORŠT, skladište goriva, ŠAPJANE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
STUDENA (LISKOVAČ), skladište, KLANA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
SENJAK, skladište intendantskih sredstava	Grad Knin	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno
STRMICA, skladište, KNIN	Grad Knin	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno
KRVAVICE, vojni bazen, MAKARSKA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
KRVAVICE, odmaralište, MAKARSKA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
GOLI, pristanište, otok MLJET	Nacionalni park <i>Mljet</i>	Odluka Vlade RH
BONASTER, vojarna, otok MOLAT	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
Zaljev LUČINA, stambeni blok, MOLAT, ZADAR	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
DOM I VOJARNA ORUŽANIH SNAGA, Frankopanska 7, OGULIN	Grad Ogulin	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, grad daje dva stana za potrebe MO (cca. 60 m ²), otpisuje dug države i oslobađa MO plaćanja komunalija
GALGE, vojni kompleks, OGULIN	Grad Ogulin	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, grad daje dva stana za potrebe MO (cca. 60 m ²), otpisuje dug države i oslobađa MO plaćanja komunalija
PERNA, odmaralište i autokamp, otok Pelješac, OREBIĆ	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
TENJA, skladište, OSIJEK	DUMPING, d.o.o Osijek	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, prodan poduzeću DUMPING, d.o.o. u Osijeku. Novac uplaćen državnom proračunu.
PODKRPELJ, skladište streljiva, OŠTARIJE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
ŠPILNIK, vojni kompleks, OTOČAC (devastiran)	Grad Otočac	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, zamjena za lokaciju u Runjavici
KARLO ROJC, vojarna, PULA	Grad Pula	Odluka Vlade RH, otpis duga države u vrijednosti imovine
PINETA, odmaralište, FAŽANA, PULA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
LAĐANSKA (VASIL GAČEŠA), vojarna, okolica SISAK	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
POTOČANI, streljište, SLATINA	Grad Slatina	Odluka Vlade RH, besplatno

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
SLATINA, vojarna, SLATINA	Grad Slatina	Odluka Vlade RH, besplatno
SV. NIKOLA (LORA), vojarna, dio, SPLIT	Grad Split	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, plaćanje iznosa sredstava u tijeku
SEGET, MEDENA, odmaralište, SPLIT	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
BIOČE, skladište (KOSA), ŠIBENIK	Grad Šibenik	Odluka Vlade RH, otpis duga države u vrijednosti imovine
KULINE, vojarna, ŠIBENIK	Grad Šibenik	Odluka Vlade RH, otpis duga države u vrijednosti imovine
JELKOVEČKE ŽRTVE, vojarna, VARAŽDIN	Grad Varaždin	Odluka Vlade RH, obveza grada izvršiti građevinske poslove u vojarni <i>Ivana V. Draškovića</i> u Varaždinu sukladno specifikacijama u troškovniku MO
JELKOVEC, poligon za obuku i streljište, VARAŽDIN	Grad Varaždin	Odluka Vlade RH o lokacijama za izgradnju stanova za zaposlenike MO
RIBNJAK, vježbalište, VARAŽDIN	Grad Varaždin	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, lokacije za izgradnju stanova za zaposlenike MO
ČEŠKA VILA, skladište, VIS	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno
Dom HV VIS, otok VIS	Grad Vis	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, otpis duga države prema gradu

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
RUKAVAC, zemljište, otok VIS	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
SAMOGOR (MARIJAN BILIĆ), vojarna, otok VIS	Grad Vis	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, otpis duga države prema gradu
ANTE BANINA (STANOVI, NOVI LOGOR, VIŠNJAK), dio vojarne, ZADAR	Grad Zadar	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, dio vojarne dat gradu koji će osigurati graditeljske radove na hali za smještaj zrakoplova u Zadru (Zemunik)
PUT MURVICE, (ex. KONJUŠNICE), skladište, ZADAR	<i>Tvornica elektronskih proizvoda d.d. Zagreb</i>	Ugovor o zamjeni imovine
VUKOVARSKI BRANITELJI (KUMROVEC), vojarna, ZAGREB (okolica)	Minsitarstvo pravosuđa	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno

**Tablica 10: Odluke hrvatske Vlade
o prenamjeni vojnih objekata 2003.**

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
BILJE posjed SAVOJSKI, šume, BILJE	Općina Bilje	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno
GLAVICA, vojarna, MILNA, otok BRAČ	Općina Milna	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno
PRIGORJE II , skladište, BRDOVEC	Općina Brdovec	Odluka Vlade RH
KUPARI, odmaralište i autokamp	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
SALI, stambeni blok, otok DUGI OTOK	Ministarstvo unutarnjih poslova	Odluka Vlade RH
PEROVEC (PREČEC), skladište, DUGO SELO	Ministarstvo unutarnjih poslova	Odluka Vlade RH
MAGARČEVAC MS 400 (PETROVA GORA), objekt posebne namjene, KARLOVAC	Hrvatske šume,d.o.o. Zagreb	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, plaćanje komunalnih troškova
FRANKOPAN (bivša I.L.RIBAR), vojarna, KARLOVAC	Veleučilište u Karlovcu	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno
MATE BLAŽINA, vojarna, KLANA	Općina Klana	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, Općina Klana će otpisati dug države do vrijednosti imovine
STARA STRAŽA, skladište goriva, KNIN	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
BIŠEVO, podzemno skladište i topnička lokacija, otok BIŠEVO	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
PODHUMLJE, vojarna, KOMIŽA, VIS	Grad Komiža	Zamjena za zemljište neophodno za izgradnju radarske instalacije
SUBOTICA I, skladište, KOPRIVNICA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
SUBOTICA II, zemljište, KOPRIVNICA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
REZERVOAR ZA VODU, otok LASTOVO	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
KAŠTEL, objekat specijalne namjene, otok LASTOVO	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
MARŠAL TITO, ex. vojarna, LASTOVO	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
NIŽNO POLJE, skladište, LASTOVO	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
TRGOVINA, Ubli, otok LASTOVO	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
RITEVNAK MALI, otočno zemljište, LASTOVO	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
ZEMLJIŠTE, zemljišni registarski broj 6929/8, otok LASTOVO	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
ANGELI BB, objekt posebne namjene, podzemni, MATULJI	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
BETONSKA PUŠKARNICA, NAŠICE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
BETONSKA PUŠKARNICA, NAŠICE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
BETONSKA PUŠKARNICA, NAŠICE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
SKRIVNICE, NAŠICE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
SKRIVNICE, NAŠICE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
SKRIVNICE, NAŠICE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
ZEMLJIŠTE, Novo Naselje, NAŠICE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
ZEMLJIŠTE, ulica Kralja Petra Krešimira IV, NAŠICE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
IVA GORICE, skladište goriva, LIČKE JASENICE, OGULIN	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
VOLINJA, skladište streljiva, KOSTAJNICA, PETRINJA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
Mornarički dom, PLOČE, Zmijanac	Grad Ploče	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno
DOM ORUŽANIH SNAGA, POŽEGA	Grad Požega	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
MEDVIJAK, skladište, otok PREMUDA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno
NOZDRA, zemljište, otok PREMUDA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno
MONUMENTI, vojarna sa otokom Katarinom, PULA	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
VLADIMIR GORTAN, vojarna, PULA	Grad Pula	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, Grad Pula će rekonstruirati zgradu državne uprave Istarske županije
Sv. Katarina (Nikola Car), vojarna, RIJEKA	Ministarstvo unutarnjih poslova	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, plaćanje komunalnih troškova
TRSAT (ŠPANJ. DRAGOVOLJCI), vojarna, RIJEKA	Grad Rijeka	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, grad Rijeka oslobađa MO plaćanja komunalnih troškova u sljedećih 10 godina
MARKOVO POLJE, skladište, izgorjelo do temelja, SESVETE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
MARKOVO POLJE ,DUBOKI JARAK, zemljište,SESVETE	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
SKRAD, dio vojnog medicinskog centra, SKRAD	Općina Skrad	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
POLJUD, park, veslački klub, SPLIT	Za iznajmljivanje	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, iznajmljen poduzeću <i>Venzor d.o.o</i> iz Splita na period od 10 godina
Sv.KRIŽ, bivši DRAČEVAC, vojarna, SPLIT	Grad Split	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, obveza grada Splita riješiti pitanje vlasničkih odnosa i podijeliti zemljište na parcele kao i prolongiranje ugovora o najmu na 10 godina za zgrade gdje je smještena državna administracija
LUŠA (BRODARICA), poligon za vježbe, ŠIBENIK	Visoka škola zajednice Zagreb (?)	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, dodeljeno Školi zajednice na 20 godina, uz zahtjev za renovacijom na teret Škole
VELJI VRH, objekt posebne namjene, otok ŠIPAN	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
VELA STRAŽA, vojarna, ŠOLTA	Udruga <i>Zelena akcija</i> Zagreb	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, u besplatnom najmu sljedećih 10 godina
SEGET, MEDENA, odmaralište, SPLIT	Hrvatski fond za privatizaciju	Odluka Vlade RH
BOKANJAC, poligon za obuku, ZADAR, dio	Grad Zadar	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, uz obvezu grada za izvođenje građevinskih radova na drugim objektima po zahtjevu MO

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
FRENKI LISICA, bivši ĐURO ĐAKOVIĆ, ZADAR, dio	Grad Zadar	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, uz obvezu grada da izvrši tražene građevinske radove na drugim vojnim objektima do vrijednosti donirane imovine
PUT DIKLE (MOCIRE), skladište, BRODARICA, ZADAR	Grad Zadar	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, uz obvezu grada otpisati dug države do vrijednosti donirane imovine
BARUNA FILIPOVIĆA, vojarna, ZAGREB	Ministarstvo pravosuđa	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatno
STUBIČKA SLATINA, vojarna, ZABOK, ZAGREB	Ministarstvo unutarnjih poslova	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, korisnik plaća komunalne troškove

**Tablica 11: Odluke hrvatske Vlade
o prenamjeni vojnih objekata 2004.**

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
Dom OS RH³³⁷ BREGANA	Grad Samobor Ugovor o donaciji	Odlukom Vlade RH, grad Samobor otpisuje dug države te se obvezuje kompenzirati HVIDR-u Samobor, vlasništvo stana od 60m ² na području Zagreba
Vojarna NIKOLA ŠUBIĆ ZRINSKI (bivša 27. JULI), ČAKOVEC	Ministarstvo obrane Središnji državni ured za upravljanje državnom imovinom	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, besplatna uporaba jednog objekta
Dom OS RH, B.Pavlića bb, DUGO SELO	Zagrebačka županija,	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom prvi kat privremeno ustupljen Osnovnoj školi „Dugo Selo,, te će biti korišten do završetka nove školske zgrade
Dom OS RH, GOSPIĆ	Grad Gospić	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom , obveza grada otpisati dug države do vrijednosti imovine
vojarna i skladište, GOSPIĆ	Grad Gospić	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom , obveza grada otpisati dug države do vrijednosti imovine
PAZARIŠTE (V.Čerine) skladište, GOSPIĆ	Grad Gospić	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom , obveza grada otpisati dug države do vrijednosti imovine

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
MANOJLOVAC, skladište streljiva, KNIN	Javna ustanova nacionalni park prirode „Krka,,	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom , besplatno, pod uvjetom da će dvije zgrade u okviru kompleksa biti ustupljene Gradskom muzeju Drniša
PERE KRVAVICE 6, knjižnica,KNIN (Krešimirova br.6)	Udruga hrvatskih veterana Domovinskog rata	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom , ustupljeno na privremeno korištenje od pet godina
RAŽNJIĆ, vojarna, KORČULA	Općina Lumbarda	Odluka vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, ustupljeno DVD Lumbarda na uporabu
SLAVONSKI GRANIČARI (M.KLJAJIĆ) vojarna, dio, NOVA GRADIŠKA	Županija brodsko-posavska	Odlukom vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom ustupljeno osnovnoj školi „Mato Lovrak,, Nova Gradiška do renoviranja školske zgrade
OŠTARIJE II, pored željezničkog kolodvora, skladište, OŠTARIJE, loše stanje	Općina Josipdol	Odlukom vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, obveza grada otpisati dug države do vrijednosti imovine
VALDEBEK, streljiste, RIJEKA	Viadukt, dioničko društvo Zagreb	Odlukom vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, iznajmljivanje
Dom OS RH PETRIČEVAC, SINJ	Alkarsko viteško društvo Sinj	Odlukom vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, trajno ustupanje
DUILOVO, odmaralište, SPLIT	Grad Split	Ugovor o uspostavljanju prava na uporabu sa financijskom obvezom grada Splita da poveže Duilovo sa novim kolektorom otpadnih voda
RAČICE, zemljište, SKRADIN, ŠIBENIK	Grad Skradin	Odlukom vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, obveza grada otpisati dug države do vrijednosti imovine

LOKACIJA	NOVI KORISNIK	OPIS, KOMENTAR
BARUTANA, NOVA VES, skladište, VARAŽDIN	OČEKUJE SE PRODAJA	Odlukom vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom skladište će biti ponuđeno na prodaju putem javne licitacije
O.KERŠOVANIJA, administrativni kompleks, VIROVITICA	Grad Virovitica	Odlukom vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom, obveza grada otpisati dug države do vrijednosti donirane imovine
MAKSIMIRSKA 63, administrativna zgrada, ZAGREB	Središnji ured državne uprave Vlade RH	Odlukom vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom
PANTOVAČAK 258, administrativna zgrada, ZAGREB	Ured za javnu nabavu Vlade RH, Ured za zaštitu osobnih podataka Vlade RH	Odlukom vladina Ureda za upravljanje državnom imovinom 3. kat (oko 136 m ² ustupljen Uredu za javnu nabavu, a 2. kat (oko 185 m ²) Uredu za zaštitu osobnih podataka Vlade RH

Tablica 12: BROJČANA VELIČINA OS ALBANIJE, HRVATSKE I MAKEDONIJE U PERIODU IZMEĐU 1991. I 2005.

GODINA	ALBANIJA	HRVATSKA	MAKEDONIJA
1991.	48.000	-	-
1992.	65.000	103.000	10.000
1993.	65.000	103.000	10.000
1994.	41.300 (22.800 vojnih obveznika)	105.000 (65.000 vojnih obveznika)	10.000 (8.000 vojnih obveznika)
1995.	87.000	150.000	10.000
1996.	54.000 (22.050 vojnih obveznika)	64.700 (41.400 vojnih obveznika)	10.400 (8.000 vojnih obveznika)
1997.	34.000	58.000 (33.500 vojnih obveznika)	15.400 (8.000 vojnih obveznika)
1998.	22.000	56.180 (33.500 vojnih obveznika)	20.000 (8.000 vojnih obveznika)
1999.	27.000	61.000 (21.000 vojnih obveznika)	20.000 (8.000 vojnih obveznika)
2000.	47.000 (broj nije točan)	61.000 (21.320 vojnih obveznika)	16.000 (8.000 vojnih obveznika)
2001.	27.000 (period izgradnje)	58.300 (20.000 vojnih obveznika)	16.000 (8.000 vojnih obveznika)
2002.	13.000	34.000	-
2003.	22.000 (period izgradnje)	20.800 (7.000 vojnih obveznika) predmet režima ograničenja naoružanja sukladno Daytonskom sporazumu	12.850 (5.200 vojnih obveznika)
2004.	NEMA PODATAKA	NEMA PODATAKA	NEMA PODATAKA
2005.	NEMA PODATAKA	NEMA PODATAKA	NEMA PODATAKA

Izvori: MILITARY BALANCE (1996.-2003.) International Institute for Strategic Studies (IISS) London;
SE EUROPE YEARBOOK 1994./1995. grčke Fondacije za europsku i vanjsku politiku, Atena, 1995.
INDIKATORI SVJETSKOG RAZVOJA 2004.-2005., World Bank
SVJETSKA VOJNA POTROŠNJA I TRANSFERI ORUŽJA 1991.-1994., Državna agencija za nadzor razoružanja SAD

Krajnje bilješke

¹Ove organizacije uključuju DCAF i BICC ali isto tako i privatne vojne kompanije kao što su MPRI, SAIC i BA&H.

²Oružane snage svih zemalja zapadnog Balkana suočavaju se prekobrojnim, teritorijalno ograničenim snagama te sa drastičnim nedostatkom svih resursa i opadajućim životnim standardom, posebice malim primanjima i neriješenim stambenim pitanjem. Vidi Jazbek Milan, *Reforma obrane na Zapadnom Balkanu: Put naprijed*, DCAF, Ženeva, 2005.

³Tijekom 2003. i 2005. godine dvije su studije analizirale pitanja konverzije u Bosni i Hercegovini i Srbiji i Crnoj Gori. Vidi Heinemann - Gruder, Andreas i Tobias Pietz, *Vojnici kao dio radne snage. Demobilizacija i reintegracija u postdaytonskoj Bosni i Hercegovini*, studija 27, BICC, Bonn, 2003. te Pietz, Tobias i Marc Remillard. *Demobilizacija i reintegracija za budućnost. Oružane snage Srbije i Crne Gore*, studija 31, BICC, Bonn, 2005.

⁴Vidi opis radne tablice III SP na www.stabilitypact.org

⁵Odnosi se na publikacije BICC.

⁶Vidi Pietz, Tobias i Marc Remillard, *Demobilizacija i reintegracija za budućnost: oružane snage Srbije i Crne Gore*, studija 31, BICC, Bonn, 2005.

⁷Kao primjer vidi godišnje ažurirane podatke u *Pregledima konverzije* BICC.

⁸Vidi Brommelhorster Jorn, *Demisitificiranje dividende mira*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2000.

⁹Katsirdakis George, *Reforma obrane i NATO*, članak u Gyarmati, Ištvan i Teodor Winkler *Reforma obrane nakon hladnog rata : lekcije naučene u Europi i SAD*, Brassey's, Washington, 2002., str. 189 - 204.

¹⁰Ibid.

¹¹Ibid.

¹²Za više informacija u svezi s PfP vidi www.nato.int.

¹²Deveta radionica studijske grupe PfP Konzorcija *Regionalna stabilnost u jugoistočnoj Europi*, Sofija, od 21.do 24. listopada 2004., <http://www.bmlv.gv.at/pdf-pool/publikationen/10-vg9-taf-10.pdg>.

¹⁴Ova poglavlja o Albaniji i Makedoniji su nastala na temelju informacija koje su prikupljene od strane Igora Grebensčikova tijekom dva terenska putovanja 2005.

¹⁵Katsirdakis George, *Reforma obrane i NATO*, članak u Gyarmati, Ištvan i Teodor Winkler *Reforma obrane nakon hladnog rata : lekcije naučene u Europi i SAD*, Brassey's, Washington, 2002., str. 189.- 204.

¹⁶Takozvana *Bijela knjiga*.

¹⁷Caparini Marina, *Reforma sigurnosnog sektora na Zapadnom Balkanu* u *SIPRI Yearbook 2004.*, Oxford University Press, 2004., str. 251.- 282.

¹⁸Ne postoji realno suprotstavljanje euroatlantskoj integraciji, čak i pored nekih kritika vladinog pristupa transformaciji sustava obrane.

- ¹⁹Vlada Republike Albanije, *Vojna strategija Republike Albanije*, Tirana, 2002.
- ²⁰Military Balance 2004.-2005., IISS, London.
- ²¹Simon Jeffrey, *Put do NATO pristupanja: Priprema za članstvo*, IISS, London, 2002.,
- ²²Military Balance 2004.-2005. IISS, London.
- ²³Ibid.
- ²⁴Vlada Republike Albanije, *Vojna strategija Republike Albanije*, Tirana, 2002.
- ²⁵Vlada Republike Albanije, *Vojna strategija Republike Albanije*, Tirana, 2002.
- ²⁶Intervju sa gospodinom Arbenom, bivšim savjetnikom albanskog premijera za sigurnosna pitanja, Tirana, 03. ožujka 2005.
- ²⁷Intervju sa predstavnicima Sektora obrambene politike i planiranja NATO. Brusselex, 09. prosinca 2005.
- ²⁸Glavni stožeri oružanih snaga država NATO-a obično su strukturirani u 9 sektora odnosno uprava.
- ²⁹Intervju sa predstavnicima Sektora obrambene politike i planiranja NATO-a, Brusselex, 09. prosinca 2005.
- ³⁰Obrambena akademija je odgovorna za vojnu izobrazbu dočasnika.
- ³¹Intervju sa Elezom Šikerukajom, časnikom za vezu američkog veleposlanstva u Tirani, Tirana, 02. ožujka 2005.
- ³²Bumči Aldo, Reforma sektora obrane u Albaniji kao dio u Jan A. Trapans i Philipp H. Fluri, zbornika *Vođenje sektora obrane i sigurnosti u XI Europi: viđenja i perspektive; Albanija. - studija samoprocjene*, DCAF, Ženeva, 2002., str.6.
- ³³Albanski sudionici mirovnih misija u Bosni Hercegovini i Iraku.
- ³⁴Vlada Republike Albanije, *Akcijski plan za članstvo ciklusa 2004.-2005.*; Godišnji nacionalni program Republike Albanije, Tirana, 2004.
- ³⁵Vlada Republike Albanije, *Akcijski plan za članstvo ciklusa 2004.-2005.*; Godišnji nacionalni program Republike Albanije, Tirana, 2004.
- ³⁶ Selimaj Erlis, Albanija prima financijsku pomoć Sjedinjenih Američkih Država, *Southeast European Times*, Tirana, 03 kolovoza 2005., <http://www.setimes.com/cocon/setimes/zhtml/en-GB/features/setimes/features/2005/08/03/feature-01>.
- ³⁷Intervju sa predstavnicima NATO-va Sektora obrambene politike i planiranja, Brusselex, 09. prosinca 2005.
- ³⁸Program pojedinačnog partnerstva između NATO-a i Albanije, 2004. - 2005.
- ³⁹CIA Worldfactbook; <http://www.cia.gov/ciapublications/factbook/geos/al.html>.
- ⁴⁰Intervju sa predstavnicima NATO-va Sektora obrambene politike i planiranja, Brusselex, 09. prosinca 2005.

⁴¹Intervju sa predstavnicima Sektora obrambene politike i planiranja NATO-a, Brusselex, 09. prosinca 2005., kada je rečeno kako NATO nije suglasan postojanju fiksnog NATO modela koga se nove članice moraju pridržavati. Svaka zemlja je individuum za sebe.

⁴²Intervju sa predstavnicima Sektora obrambene politike i planiranja NATO-a, Brusselex, 09. prosinca 2005.

⁴³Intervju sa Barduljom Rečijem, Tirana, 01. ožujka 2005.

⁴⁴Intervju sa časnikom albanskih oružanih snaga, Tirana, 28. veljače 2005.

⁴⁵Intervju sa Timi Hundra, Tirana, 01. ožujka 2005.

⁴⁶Intervju sa predstavnicima Sektora obrambene politike i planiranja NATO-a, Brusselex, 09. prosinca 2005.

⁴⁷SAIC je glavni *provider* obuke početne i srednje razine kao i obuke i izobrazbe viših časnika. Vidi www.saic.com.

⁴⁸Priručnik NATO-a dostupan je na <http://www.nato.int/docu/handbook/2001/>.

⁴⁹Vlada Republike Albanije, *Akcijski plan za članstvo ciklusa 2004.-2005.*; Godišnji nacionalni program Republike Albanije, Tirana, 2004.

⁵⁰Priručnik NATO-a dostupan na <http://www.nato.int/docu/handbook/2001/>.

⁵¹Režim demokratskog nadzora oružanih snaga u cjelokupnoj se OSCE zoni provodi kroz *Kodeks ponašanja u svezi s policijsko-vojnim aspektima sigurnosti*, usvojen 1994. On obvezuje sve zemlje članice OSCE-a da redovito razmjenjuju informacije o statusu demokratskog nadzora njihovih oružanih snaga kao i pitanjima kao što je borba protiv terorizma i stacioniranja snaga na inozemnom tlu. Više pogledati na <http://www.osce.org/documents/sg/1994/12/702-en.pdf>.

⁵²Striktna primjena NATO klasifikacije dokumenata ne smatra se neophodnom od strane visokorangiranih dužnosnika vojske u Tirani niti po njihovim riječima ta činjenica pravi proces manje transparentnim no ipak se te klasifikacije pridržavaju cijelo vrijeme reformi.

⁵³*Studija o proširenju NATO-a*, <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

⁵⁴Caparini Marina, *Reforma sigurnosnog sektora na Zapadnom Balkanu, SIPRI godišnjak 2004 : Naoružanje, razoružanje i međunarodna sigurnost*, Oxford University Press, Oxford, 2004, str. 251.-282.

⁵⁵Europska komisija, *Odnosi EU-Albanija*, <http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/albania/eu-albania-relations.htm>.

⁵⁶Abazi Enika, *Institucionalna perspektiva sigurnosnih pitanja, kao dio studije urednika Jan A. Trapansa i Phillipa H. Flurija, Vođenje sektora obrane i sigurnosti u Jugoistočnoj Europi; Viđenja i perspektive, edicija 1: Albanija, Bugarska, Hrvatska; Studija samoprocjene*, DCAF, Ženeva, 2003., str. 133.-148.

⁵⁷Pakt za stabilnost Jugoistočne Europe, <http://www.stabilitypact.org/about/default.asp>.

⁵⁸U pogledu *političkih prava i civilnih sloboda* zemlja ostaje *djelomično slobodna*, (<http://www.freedomhouse.org/research/freeworld/2005/table2005.pdf>). Prema statistici Freedom House Albanija je na 107. mjestu u svijetu po pitanju političkih prava i civilnih sloboda, (<http://freedomhouse.org/research/pressurvey/comparison0405.pdf>). Glede ekonomskih sloboda kao

67. država na tom popisu, Albanija pripada kategoriji uglavnom slobodnih zemalja (<http://www.answers.com/topic/index-of-economic-freedom>). U *Indeksu ljudskog razvoja UNDP-a* Albanija se nalazi na 65. mjestu što znači da se Albanija ne nalazi između 50 najrazvijenijih zemalja svijeta, (<http://hdr.undp.org/statistics/data/country-fact-sheets/cty-fs-ALB.html>). Prema Transparency Internationalu Albanija zauzima 126. mjesto od 159. zemalja rangiranih u indeksu korupcije, Albanija je u društvu Ugande i Nigerije, (<http://www.transparency.org/pressreleases/2005/2005.20.20.cpi.en.html>). Bertelsmann Transformation Index smatra zemlju deficitarnom u pogledu demokratski zasnovanog tržišta rangirajući Albaniju na 37.mjesto od 119 zemalja (<http://www.bertelsmann-transformation-index.de/filadmin/pdf/BTI-2006-Rankiog-GB.pdf>).

⁵⁹Jadranska povelja, http://www.adrrriaticcharter.gov.mk/adriatic_treaty.htm

⁶⁰Bumči Aldo, *Reforma sektora obrane u Albaniji kao dio u Jan A. Trapans i Philipp H. Fluri, zbornika Vođenje sektora obrane i sigurnosti u JI Europi: viđenja i perspektive; Albanija. - studija samoprocjene*, DCAF, Ženeva, 2002., str.12.

⁶¹Gumi Viktor, *Parlament i sektor sigurnosti, kao dio studije urednika Jan A.Trapansa i Phillipa H. Flurija, Vođenje sektora obrane i sigurnosti u Jugoistočnoj Europi; Viđenja i perspektive, edicija 1: Albanija, Bugarska, Hrvatska; Studija samoprocjene*, DCAF, Ženeva, 2003., str.45.-57.

⁶²NSC je sastavljen od predsjednika, premijera, ministra vanjskih poslova, ministra obrane, ministra javnog reda, ministra transporta i ministra zdravlja, načelnika GS vojske i ravnatelja Nacionalne kontraobavještajne službe. Ostali se akteri pozivaju u ovisnosti o aktualnim pitanjima.

⁶³Naprimjer, sastanak NSC tijekom zime 2005. bio je posvećen izvanrednoj situaciji koja je bila rezultat velikih snježnih oborina. Intervju sa Arbenom Fatom, Tirana, 03. ožujka 2005.

⁶⁴Ibid.

⁶⁵Intervju s Arbenom Fatom, Tirana, 3. ožujka 2005.

⁶⁶Glavni stožer (GS) i Ministarstvo obrane (MO) smješteni su u istoj zgradi.

⁶⁷Vlada Republike Albanije, *Zakon o ovlastima, zapovijedanju i strategijskim upravljanjem oružanim snagama*, Tirana, 2002.

⁶⁸Intervju s Arbenom Fatom, Tirana, 05. ožujka 2005.

⁶⁹Intervju sa Engelj Begalom, Tirana, 04.ožujka 2005.

⁷⁰Intervju s Arbenom Fatom, Tirana, 05. ožujka 2005.

⁷¹Intervju sa predstavnicima NATO-ova Sektora obrambene politike i planiranja, Brusselex, 09. prosinca 2005.

⁷²Bumči Aldo, *Reforma sektora obrane u Albaniji kao dio u Jan A. Trapans i Philipp H. Fluri, zbornika Vođenje sektora obrane i sigurnosti u JI Europi: viđenja i perspektive; Albanija. - studija samoprocjene*, DCAF, Ženeva, 2002., str. 25.

⁷³Bumči Aldo, *Reforma sektora obrane u Albaniji kao dio u Jan A. Trapans i Philipp H. Fluri, zbornika Vođenje sektora obrane i sigurnosti u JI Europi: viđenja i perspektive; Albanija. - studija samoprocjene*, DCAF, Ženeva, 2002., str. 6.

⁷⁴Intervju s Arbenom Fatom, Tirana, 05. ožujka 2005.

⁷⁵Ibid.

⁷⁶Ibid.

⁷⁷Upitnik MO, Tirana, ožujka 2005.

⁷⁸Intervju sa Ilirijanom Agolijem, Tirana, 02. ožujka 2005.

⁷⁹Intervju sa časnicima albanskih oružanih snaga, Tirana, 03. ožujka 2005.

⁸⁰Intervju sa Mihalac Spirolarijem, pukovnikom (M), službenikom nacionalnog projekta UNDP, Tirana, 01. ožujka 2005.

⁸¹Intervju sa Ilirijanom Agolijem, novinar, Glas Amerike, Tirana, 02. ožujka 2005.

⁸²Atlantsko vijeće Albanije, *Nacrt programa transformacije i izmještanja*, Tirana, prosinac 2003.

⁸³Ranije umirovljeno vojno osoblje tretira se sukladno *Zakonu o posebnom socijalnom osiguranju osoblja oružanih snaga Republike Albaniji*. Intervju sa predstavnicima MO, Tirana, 01. ožujka 2005.

⁸⁴Šesto sastanak DCAF-a, Radna grupa za demobilizaciju i reintegraciju, RACVIAC, 01.-02. lipnja 2005.

⁸⁵65 godina starosti za muškarce i 60 za žene. Za detalje vidi <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2004-2005/europe/albania/html>.

⁸⁶Pojedinac stječe pravo na prijevremenu mirovinu s najmanje 15 godina vojne službe. Na primjer, satnik može napustiti službu sa 17 godina službe, bojnik nakon 20, pukovnik nakon 27 te brigadir nakon 40 godina službe. Prosječna vojna mirovina iznosi od 200 US \$ za satnika do 750 US \$ za brigadira. Intervju sa Ermirom Begom, Tirana, 28. siječnja 2005.

⁸⁷Intervju sa Timi Hundrom, Tirana, 01. ožujka 2005.

⁸⁸Ibid.

⁸⁹Intervju sa predstavnicima MO, RACVIAC, 01. lipnja 2005.

⁹⁰Intervju sa predstavnicima MO, Tirana, 28. siječnja 2005.

⁹¹Radionica DCAF *Doknadna izobrazba i reintegracija umirovljenog vojnog osoblja*, Tirana, 05. studenoga 2004.

⁹²Atlantsko vijeće Albanije, *Nacrt programa transformacije i izmještanja*, Tirana, prosinac 2003.

⁹³Intervju sa predstavnicima MO, Tirana, 03. ožujka 2005.

⁹⁴Intervju sa Arijanom Starovom, Tirana, 03. ožujka 2005.

⁹⁵Optimistična perspektiva očekuje se od predsjednika Atlantskog vijeća Albanije Arijana Starove nakon parlamentarnih izbora održanih u srpnju 2005. Izbori su opozicionirali Socijalističku stranku te donijeli pobjedu Demokratskoj stranci.

⁹⁶Vlada Republike Albanije, Ministarstvo obrane. *Nacrt Programa doknadne izobrazbe i integracije vojske u civilni život*. Tirana, travnja 2005.

⁹⁷Peti sastanak Radne grupe za demobilizaciju i reintegraciju, Skopje, 23. i 24. ožujka 2005.

⁹⁸ Intervju sa Česk Miljom, RACVIAC, 01. lipnja 2005.

⁹⁹ Sastanak Radne grupe DCAF za demobilizaciju i reintegraciju, RACVIAC, od 31. svibnja do 02. lipnja 2005.

¹⁰⁰ Udruge bivših vojnih osoba (kao i mnoge nevladine organizacije u Albaniji) su organizacije koje se uglavno bave stjecanjem sredstava. One imaju status neprofitnih organizacija tako da ne moraju plaćati poreze. Najveći dio njih pokušava privući vanjske donatore za male projekte međunarodnog značaja.

¹⁰¹ NDC prezentacija, Tirana, 03. ožujka 2005.

¹⁰² U Albaniji su udruge ponekad klasificirane kao nevladine organizacije ili neprofitne organizacije.

¹⁰³ Intervju sa Zuhdi Krojom, Tirana, 05. ožujka 2005.

¹⁰⁴ Leši Sander i Bumči Aldo, Reforma sektora obrane u Albaniji kao dio u Jan A. Trapans i Philipp H. Fluri, zbornika *Vođenje sektora obrane i sigurnosti u JI Europi: viđenja i perspektive; Albanija. - studija samoprocjene*, DCAF, Ženeva, 2002., str. 90

¹⁰⁵ Intervju sa Ermirom Bega, Tirana, 03. ožujka 2005.

¹⁰⁶ Radna grupa DCAF za doknadnu izobrazbu i reintegraciju vojnog osoblja, Tirana, 05. studenog 2005.

¹⁰⁷ Intervju sa predstavnicima MO, Tirana, 01. ožujka 2005.

¹⁰⁸ Intervju sa predstavnicima MO, Tirana, 01. ožujka 2005.

¹⁰⁹ Intervju sa predstavnicima MO, Tirana, 28. siječnja, 01. i 03. ožujka 2005.

¹¹⁰ Intervju sa predstavnicima MO, Tirana, 28. siječnja, 2005.

¹¹¹ Neke su baze, kao što je zračna baza Džader, potpuno zatvorene, prazne i čuvane od nekoliko vojnika. Najmanje tri strelišta opće namjene (Sanandra, Skulari i Kuks) ne koriste se više od Ministarstva obrane i mogla bi biti korištena u poljoprivredne svrhe. Intervju sa Arbenom \atom, Tirana, 3. ožujka 2005.

¹¹² Upitnik MO, Tirana, ožujak 2005.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Intervju sa Arbenom Fatom, Tirana, 03. ožujka 2005.

¹¹⁵ Upitnik MO, Tirana, ožujak 2005.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Vidi website albanskog Ministarstva obrane, <http://www.mod.gov.al/eng/default.asp>.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Upitnik MO, Tirana, ožujak 2005.

¹²⁰ Postoje čak prijedlozi da se izbačene podmornice koriste kao muzeji i restorani.

¹²¹ Intervju sa Barduljom Kolčakuom, Tirana, 03. ožujka 2005.

¹²²Vidi website albanskog Ministarstva obrane, <http://www.mod.gov.al/eng/industria/privatizimi.asp>.

¹²³Intervju s Arbenom Fatom, Tirana, 05. ožujka 2005.

¹²⁴Intervju sa Barduljom Redhilom, Tirana, 01. ožujka 2005.

¹²⁵Vanjski ulagatelji nemaju pravo vlasništva u Albaniji. Zakon dozvoljava isključivo iznajmljivanje na 99 godina. Ibid.

¹²⁶Intervju sa predstavnicima MO, Tirana, 03. ožujka 2005.

¹²⁷Intervju sa predstavnicima MO, Tirana, 28. siječnja 2005.

¹²⁸Upitnik MO, Tirana, ožujka 2005.

¹²⁹Vidi Myrntinen Henri, *Konverzija baza u Centralnoj i Jugoistočnoj Europi 1989.-2003.*, Studija 30, BICC, Bon, 2003.

¹³⁰Blacksmith Institute, *Zagađena mjesta*, <http://www.pollutedplaces.org/region/europe/albania/portoromano.shtml>. Vidi i Michaud Helene, *Noćne more albanske okolice - ekološka bomba pored Jadrana*, Nizozemski državni radio, 22 studenog 2004., ili na stranici <http://www.2.rnw.nl/rnw/en/features/development/041122albania?view=Standard>.

¹³¹Intervju sa predstavnicima NAMRA, Tirana, 05. ožujka 2005.

¹³²Intervju sa predstavnicima MO, Tirana, 01. ožujka 2005.

¹³³Intervju sa predstavnicima MO, Tirana, 28. siječnja 2005.

¹³⁴Intervju sa predstavnicima NATO Sektora obrambene politike i planiranja, Brusselex, 09. prosinca 2005.

¹³⁵NATO inzistira da je proces demobilizacije i raseljavanja dio MAP-a te treba biti integriran u Godišnji nacionalni program (ANP).

¹³⁶Trapans Jan A. i Phillip H. Fluri, *Albanija. Studija samoprocjene*, DCAF, Ženeva, 2003.

¹³⁷1993. godine makedonski Parlament usvojio je odluku da je strateški cilj cjelokupne vanjske politike Makedonije priključenje euroatlantskim integracijama. Godine 1995 godine Makedonija se priključila Partnerstvu za mir kao prva od država s područja bivše Jugoslavije, izuzevši Sloveniju koja je postala prva punopravna članica saveza.

¹³⁸Bučkovski Vlado, Makedonija i NATO: Obrambenim reformama u pravcu NATO-a, u ediciji urednice Čehulić Lidije, 2004. *NATO i novi međunarodni odnosi*, Atlantsko vijeće Hrvatske i Politička kultura, Zagreb, str. 195.-204.

¹³⁹Caparini Marina, *Reforma sigurnosnog sektora na Zapadnom Balkanu*, SIPRI godišnjak 2004 : *Naoružanje, razoružanje i međunarodna sigurnost*, Oxford University Press, Oxford, 2004, str. 251.-282.

¹⁴⁰Pitanjem restrukturiranja snaga bavi se i *Odluka o transformaciji oružanih snaga i obrane*, usvojena od parlamenta u svibnju 2004. godine. Vidi Juzbek Milan, *Reforma obrane na Zapadnom Balkanu: Put naprijed*, DCAF, Ženeva, 2005.

¹⁴¹Simon Jeffrey, *Put do NATO pristupanja: Priprema za članstvo*, INSS specijalno izvješće, 2001., <http://www.ndu.wdu/inss/strforum/SR-02.htm>; Vlada Republike Makedonije, *Zakon o reguliranju vojne službe*, <http://www.morm.gov.mk/english/armylaw.htm>.

¹⁴²Caparini Marina, *Reforma sigurnosnog sektora na Zapadnom Balkanu, SIPRI godišnjak 2004: Naoružanje, razoružanje i međunarodna sigurnost*, Oxford University Press, Oxford, 2004., str. 251.-282.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴Vidi Juzbek Milan, *Reforma obrane na Zapadnom Balkanu: Put naprijed*, DCAF, Ženeva, 2005.

¹⁴⁵Sa točke gledišta NATO-a moguć je bilo koji datum priključenja, poziv za članstvo mogao bi doći čak i tijekom 2006. Intervju sa predstavnicima NATO-ova Sektora obrambene politike i planiranja, Brusselex, 09. prosinca, 2005.

¹⁴⁶Vlada Republike Makedonije, *Koncept nacionalne obrane i sigurnosti Republike Makedonije*, Skopje, veljača 2003..

¹⁴⁷Intervju sa Zoranom Ivanovskim. Skopje, 22 ožujka 2005.

¹⁴⁸Vlada Republike Makedonije, Ministarstvo obrane, *Zakon o obrani Republike Makedonije*, <http://www.morm.gov.mk/english/defencelaw.htm>

¹⁴⁹Centar za južnoeuropske studije, 2004., *Makedonija i njezine oružane snage*, cijeli tekst na <http://www.csees.net/?page=country-section&country-id=5&sec=8>.

¹⁵⁰Upitnik makedonskom Ministarstvu obrane, ožujak 2005.

¹⁵¹Intervju sa predstavnicima MO, RACVIAC, 30. svibnja 2005.

¹⁵²NATO trenutnu veličinu ARM projicira po sljedećem: časnici-1556, dočasnici-2120, profesionalni vojnici - 2679 i civilni službenici i namještenici (bez MO) -1365.

¹⁵³Vojna akademija nosi ime generala Mihajla Apostolskog koji je bio zapovjednik NOV Makedonije tijekom 2. svjetskog rata

¹⁵⁴Diploma vojne akademije nakon 4 godine studija nije priznata od strane makedonskog ministarstva znanosti i civilne izobrazbe niti je valorizirana od strane komercijalnog sektora.

¹⁵⁵BA&H je druga privatna vojna kompanija koja pomaže ARM od vremena stjecanja neovisnosti. Prva je bila *Military Profesional Resources Inc.* (MPRI), koja je implementirala program ekipiranja i obuke sukladno odobrenom američkom programu vojne potpore. Međutim što je zanimljivo spomenuti, MPRI je ekipirala i savjetovala i Oslobođilačku vojsku Kosova koja je odgovorna za terorističke aktivnosti u Makedoniji tijekom 2001.

¹⁵⁶Upitnik Ministarstvu obrane Makedonije, Skopje, svibnja 2005.

¹⁵⁷*Program ostvarenja odgovarajuće i pravične zastupljenosti pripadnika zajednice s visokom izobrazbom; Program ostvarenja odgovarajuće i pravične zastupljenosti pripadnika zajednice sa srednjom izobrazbom*, Skopje, ožujak, 2005.

¹⁵⁸Intervjui od 22. i 25 ožujka te 01. travnja 2005. godine u Skoplju.

¹⁵⁹Strateški pregled obrane, 2004.

¹⁶⁰Vlada Republike Makedonije, *Godišnji nacionalni program članstva Republike Makedonije u NATO*, Skopje, 2004/2005.

¹⁶¹Intervju sa predstavnicima NATO-ova Sektora obrambene politike i planiranja, Brusselex, 9. prosinca 2005.

¹⁶²Vlada Republike Makedonije, *Godišnji nacionalni program članstva Republike Makedonije u NATO*, Skopje, 2004/2005.

¹⁶³Ukupno 14 milijuna eura treba biti utrošeno u modernizaciji tijekom 2004. godine i oko 16 milijuna eura 2005. godine. Vidi Caparini Marina, *Reforma sigurnosnog sektora na Zapadnom Balkanu, SIPRI godišnjak 2004 : Naoružanje, razoružanje i međunarodna sigurnost*, Oxford University Press, Oxford, 2004, str. 251.-282.

¹⁶⁴www.nhqs.nato.int./nat/nat.htm.

¹⁶⁵Intervju sa predstavnikom BA&H, Skopje, 24. ožujka 2005.

¹⁶⁶Intervju sa predstavnicima NATO-ova Sektora obrambene politike i planiranja, Brusselex, 09. prosinca 2005.

¹⁶⁷Vlada Republike Makedonije, *Godišnji nacionalni program članstva Republike Makedonije u NATO*, Skopje, 2004/2005.

¹⁶⁸Jedinice ARM u njemačkom kontingentu sudjeluju u međunarodnim snagama sigurnosne potpore u Afganistanu. U lipnju 2003., etnički mješoviti članovi specijalnih jedinica Skorpiona i Kurjaka pošli su u Irak. Vidi Centar za studije jugoistočne Europe, *Makedonija i njezine oružane snage*, <http://www.csees.net/?page=country-sectiopn&country-id=5&sec=8>.

¹⁶⁹Dosegla svoj vrh tijekom vojne intervencije NATO-a u susjednoj Jugoslaviji 1999.

¹⁷⁰Institut za demokraciju, solidarnost i civilno društvo, www.idSCO.org/mk.

¹⁷¹<http://www.euractiv.com/Article?tmuri=tcm:29-129607-16&type=LinksDossier>.

¹⁷²I pored napretka Makedonije tijekom nekoliko posljednjih godina, EU još uvijek nije utvrdila datum početka pregovora. Vidi Waterfield Bruno, *Makedonija dobija status ulaska u EU ali nema datuma, REALITY Macedonia*, 16. prosinca 2005., <http://www.realitymacedonia.org./mk/web/news-page.asp?nid=4359>.

¹⁷³Europska unija, *Akcijski program EU o bivšoj jugoslavenskoj republici Makedoniji*, 2005.

¹⁷⁴Sljedeće godine Europska komisija uvodi novi mehanizam financiranja takozvani *pretpristupni fond* (IPA), koji će vrijediti za Makedoniju neovisno na status njezine kandidature. IPA financiranje će povući distinkciju između dvije kategorije u pogledu vrste dostupnog financiranja, izvješće Instituta za rat i mir, 01. studenoga 2005., <http://www.iwpr.net?p=bcr&s=f&o=257734&aapc-state=henpber>.

¹⁷⁵Nikolovski Zoran, *Makedonija spremna postati uspješnom pričom Zapadnog Balkana*, Southeast European Times, 18. travnja 2005., <http://www.focusfen.net/index.php?focius=analys&a=2&aid=7315&acat=3>.

¹⁷⁶Caparini Marina, *Reforma sigurnosnog sektora na Zapadnom Balkanu, SIPRI godišnjak 2004 : Naoružanje, razoružanje i međunarodna sigurnost*, Oxford University Press, Oxford, 2004., str. 251.-282.

¹⁷⁷Po pitanju političkih prava i građanskih sloboda Makedonije i dalje ostaje *djelomično slobodna*, <http://www.freedomhouse.org/research/freeworld/2005/table2005.pdg>. Glede slobode tiska Makedonija se nalazi na 107. mjestu. <http://freedomhouse.org/research/pressurvey/comparison0405.pdf>. Po pitanju ekonomskih sloboda zauzeto 69. mjesto čini Makedoniju *uglavnom slobodnom zemljom*, <http://www.aanswers.com/topic/index-of-economic-freedom>. Indeks ljudskog razvoja Makedonije je 60. To <http://www.hdr.undp.org/statistics/data/country-fact-sheets/cty-fs-MKD.html>. Povrh toga, a prema makedonskom odjelu Transparency Internationala, Makedonija je na 104. od 159 rangiranih država, u društvu sa Gambijom i Svazilendom, <http://www1.transparency.org/cpi/2005/2005.10.18.cpi.en.htm1#cpi>. *Baartelsmann Transformation Index* smatra da su izgledi zemlje za konsolidaciju tržišno orijentirane demokracije dobri, rangirajući Makedoniju na 29. mjesto od 119 zemalja, <http://www.baartelsmann-transformation-index.de./fileadmin/pdf/BTI-2006-Ranking-GB.pdf>.

¹⁷⁸Strategija nacionalne sigurnosti i obrane, Plan obrane, SDR, itd.

¹⁷⁹ Albanske paravojne postrojbe, iako formalno raspuštene, mogle bi biti ponovo ustrojene doslovno *preko noći* na znak albanskog političkog vodstva. Intervju s makedonskim časnikom, Skopje, 22. ožujka 2005.

¹⁸⁰Intervju sa Taljatom Džaferijem, Skopje, 25 ožujka 2005.

¹⁸¹<http://www.adriaticcharter.gov.mk/adriatictreaty.htm>.

¹⁸²Nalog američkog ministra obrane Ramsfelda bio je *pripremiti Krivolak kao centar za obuku NATO-a*, REALITY Macedonia, 16. listopada 2004., <http://www.realitymacedonia.org.mk/web/news-page.asp?nid=3766>.

¹⁸³Vlada Republike Makedonije, *Zakon o obrani Republike Makedonije*, 2001. (dopunjeno izdanje 2003.).

¹⁸⁴Od početka 2004. godine komisija za obranu i sigurnost ima ekspertnu potporu dva vojna savjetnika financirana od strane DCAF-a kroz regionalni program izgradnje parlamentarnog kapaciteta u jugoistočnoj Europi.

¹⁸⁵Goreski Vladimir i Blagoj Handžiski, *Demokratski i civilni nadzor oružanih snaga u Republici Makedoniji*, DCAF, Ženeva, 2001.

¹⁸⁶Vankovska Biljana, *Demokratski nadzor obrane i sigurnosti; između principa i realnosti* kao dio u Jan A. Trapans i Philipp H. Fluri, zbornik *Vođenje sektora obrane i sigurnosti u JI Europi: viđenja i perspektive; Makedonija - studija samoprocjene*, DCAF, Ženeva, 2002., str.28.

¹⁸⁷Komunikacija za Biljanom Vankovskom, 05. travnja 2005.

¹⁸⁸Komunikacija sa Vilmom Temelkovom, 05. travnja 2005.

¹⁸⁹članovi NCS su predsjednik parlamenta, premijer i ministri obrane, unutarnjih i vanjskih poslova plus tri člana imenovana od strane predsjednika, Vlada Republike Makedonije, *Ustav Republike Makedonije*, Skopje, 1991.

¹⁹⁰Vankovska Biljana, *Demokratski nadzor obrane i sigurnosti; između principa i realnosti* kao dio u Jan A. Trapans i Philipp H. Fluri, zbornik *Vođenje sektora obrane i sigurnosti u JI Europi: viđenja i perspektive; Makedonija - studija samoprocjene*, DCAF, Ženeva, 2002., str.36.

¹⁹¹ Vankovska Biljana, *Problemi i izgledi reforme sektora sigurnosti: Sprječavanje konflikata i/ili post-konfliktna rekonstrukcija u Makedoniji, 2005.*, <http://www.boell.de/downloads/konflikt/vankovska-pt4.pdf>.

¹⁹² Vlada Republike Makedonije, *Zakon o obrani Republike Makedonije*, Skopje, 2001., članak 27.

¹⁹⁰ Vankovska Biljana, *Demokratski nadzor obrane i sigurnosti; između principa i realnosti* kao dio u Jan A. Trapans i Philipp H. Fluri, zbornik *Vođenje sektora obrane i sigurnosti u JI Europi: viđenja i perspektive; Makedonija - studija samoprocjene*, DCAF, Ženeva, 2002., str.38-39.

¹⁹⁴ Intervju sa predstavnicima NATO-ova Sektora obrambene politike i planiranja, Brussex, 09. prosinca 2005.

¹⁹⁵ Intervju sa Slobodanom Kuzmanovskim, Skopje, 25. ožujka 2005.

¹⁹⁶ Trenutno je albanska *Demokratska unija za integraciju* (DUI) koalicijski partner makedonskog *Socijaldemokratskog saveza Makedonije* (SDSM).

¹⁹⁷ 5. sastanak DCAF, radne grupe za demobilizaciju i reintegraciju, Skopje, 23.-24. ožujka 2005.

¹⁹⁸ List *Armiski zbor* i ilustrirani mjesečnik *Obrana*.

¹⁹⁹ Lokalni listovi Dnevnik i Utrinski vesnik su naprimjer izvjestili o korupciji u privatizaciji vojne imovine i kritikovali Vladu u svezi s odlukom o uništenju sovjetskog naoružanja (kao ští su tenkovi T-55 i zrakoplov SU-25) u cilju ispunjenja zahtjeva NATO-a. Intervju sa Stojanom Kuzevim, Skopje, 22 ožujka 2005.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Intervju sa Saškom Dimevskim. Utrinski vesnik. Skopje, 26. ožujka 2005.

²⁰² Neki eksperti smatraju da proces određuje veličinu prava.

²⁰³ Upitnik Ministarstvu obrane, Skopje, ožujak 2005.

²⁰⁴ Upitnik Ministarstvu obrane, Skopje, ožujak 2005.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Koncem 2005. 385 vojnih osoba će dobiti prekvalifikaciju u ove svrhe. Ibid.

²⁰⁷ Mirovinski benefiti za sve kategorije umirovljenika su regulirani Zakonom o mirovinskom i invalidskom osiguranju; vidi *Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju*, 1993.

²⁰⁸ Prosječna mirovina bivših vojnih osoba iznosi oko 250 eura. Intervju sa Vilmom Temelkovom, Skopje, 24. ožujka 2005.

²⁰⁹ Fond mirovinskog i invalidskog osiguranja Makedonije, Skopje, srpanj 2003, <http://piom.com.mk/share/Prezentacija%20angliska.pdf>.

²¹⁰ Upitnik Ministarstvu obrane, Skopje, ožujka 2005.

²¹¹ 5. sastanak DCAF- radne grupe za demobilizaciju i reintegraciju, Skopje, 23.-24. ožujka 2005.

²¹² Vankovska Biljana, *Tekuće perspektive Makedonije*, Skopje, 2006.

²¹³Intervju sa Taljatom Džaferijem, Skopje, 25. ožujka 2005.

²¹⁴Intervju sa Aleksandrom Nikolovskim, Skopje, 26. ožujka 2005.

²¹⁵To znači da je oko 400000 ukupnog stanovništva nezaposleno, a od toga broja čak 16000 za sveučilišnom diplomom!

²¹⁶Slično hrvatskoj SPECTRI. Vidi sljedeće poglavlje.

²¹⁷Norveško veleposlanstvo u Makedoniji, *Norveški projekat prekvalifikacije prekobrojnih armijskih časnika* 13 veljače 2006., <http://www.norway.org.mk/projects/Project+cooperation/lepeza.htm>

²¹⁸Norveško veleposlanstvo u Makedoniji, *Norveški projekat prekvalifikacije prekobrojnih armijskih časnika* 13 veljače 2006., <http://www.norway.org.mk/projects/Project+cooperation/lepeza.htm>

²¹⁹To je bio koncept totalne obrane koji je predviđao decentralizaciju i disperziju malih vojnih lokacija u svim dijelovima zemlje, gdje je svaki grad morao biti centar otpora, a svaki čovjek vojnik.

²²⁰5. sastanak DCAF- radne grupe za demobilizaciju i reintegraciju, Skopje, 23-24 ožujka 2005.

²²¹Upitnik Ministarstvu obrane, Skopje, ožujka 2005.

²²²Ibid.

²²³5. sastanak DCAF- radne grupe za demobilizaciju i reintegraciju, Skopje, 23.-24. ožujka 2005.

²²⁴Ibid.

²²⁵Jedinice za proizvodnju hrane ARM.

²²⁶BA&H razvija projekat koji se odnosi na planiranje i ekipiranje poligona za gađanje te simulatorima za obuku budućih sudionika taktičkih, borbenih i mirovnih operacija. Planirano je obnoviti postojeće i izgraditi nove strukture za stanovanje kao i zgrade za administraciju. <http://www.realitymacedonia.org.mk/web/news-page.asp?nid=3766>.

²²⁷Upitnik Ministarstvu obrane, Skopje, ožujak 2005.

²²⁸Intervju sa Taljatom Džaferijem, Skopje, 25. ožujak 2005.

²²⁹Strateški pregled obrane, Skopje, 2004.

²³⁰Prihod od uspješne prodaje bi išao u korist proračuna Ministarstva obrane.

²³¹Intervju sa Aleksandrom Nikolovskim, Skopje, 26 ožujka 2006.

²³²Strateški pregled obrane, Skopje, 2004.

²³³Upitnik Ministarstvu obrane, Skopje, ožujka 2005.

²³⁴Upitnik Ministarstvu obrane, Skopje, ožujka 2005.

²³⁵Ibid.

²³⁶Intervju sa Vericom Malinkovom, RACVIAC, 01. lipnja 2005.

²³⁷Vidi publikacije prof. Biljane Vankovske.

²³⁸Edmonds Timothy, *Reforma obrane u Hrvatskoj i Srbiji i Crnoj Gori*, Adelphi Paper broj 360, Oxford University Press za Međunarodni institut za strateške studije (IISS), London, 2003., str.37.- 38.

²³⁹Staničić Mladen, *Hrvatska: Reforma obrane, civilno-vojni odnosi i euroatlantska integracija* kao dio zbornika *Vođenje sektora sigurnosti na Zapadnom Balkanu*, IISS/SIPRI, Baden-Baden, 2004., str.147.

²⁴⁰Intervju sa Tomislavom Bradićem, Zagreb, 13. travnja 2005.

²⁴¹Vujčić Željka, *Revizija armije, Tranzicija online*.(28/01/2005).

²⁴²Edmonds Timothy, *Reforma obrane u Hrvatskoj i Srbiji i Crnoj Gori*, Adelphi Paper broj 360, Oxford University Press za Međunarodni institut za strateške studije (IISS), London, 2003., str.55.

²⁴³Intervju sa Vlatkom Cvrtilom, Zagreb, 13. travnja 2005.

²⁴⁴Intervju sa Zvonimirom Mahečićem, Zagreb, 13. travnja 2005.

²⁴⁵Koncem trećeg ciklusa, Hrvatska se nada ostvariti punopravno članstvo u NATO.

²⁴⁶Intervju sa predstavnicima NATO-ova Sektora obrambene politike i planiranja, Brusselex, 09. prosinca 2005.

²⁴⁷SDR finalni dokument, engleska verzija, 2005, str. 4.

²⁴⁸Intervju sa predstavnicima NATO-ova Sektora obrambene politike i planiranja, Brusselex, 09. prosinca 2005.

²⁴⁹Ibid, str.9-10.

²⁵⁰Kao što je podržavanje hrvatskih zrakoplovnih snaga i držanje velikih rezervnih snaga.

²⁵¹Ibid.

²⁵²U Hrvatskom riječ *keš* znači gotovinu.

²⁵³Watkins Amadeo, *Hrvatska na raskršću, EU-ICTY debata*, serija o Balkanu (05/15), Centar za istraživanje konfliktnih studija, London, 2005., str. 3.

²⁵⁴Strateški pregled obrane, ožujak 2005., str.11.-12.

²⁵⁵Takovi događaji pokrivaju različita područja suradnje, od vojne obuke i doktrine ili politke obrane i planiranja do izučavanja engleskog jezika.

²⁵⁶Vidi: Hrvatska misija u NATO, <http://www.nato.mfa.hr>.

²⁵⁷Mladen Staničić čak govori o ovlaštenju programa raseljavanja kroz NATO, Staničić Mladen, *Hrvatska: Reforma obrane, civilno-vojni odnosi i euroatlantska integracija* kao dio zbornika *Vođenje sektora sigurnosti na Zapadnom Balkanu*, IISS/SIPRI, Baden-Baden, 2004., str.147.

²⁵⁸2002. NATO je usvojio seriju mjera u cilju osiguranja sposobnosti za puni spektar suvremenih vojnih djelovanja. Praška obveza sposobnosti razlikuje se od njena prethodnika, *Inicijative o obrambenim sposobnostima*

²⁵⁹Watkins Amadeo, *Hrvatska na raskršću, EU-ICTY debata*, serija o Balkanu (05/15), Centar za istraživanje konfliktnih studija, London, 2005., str. 3.

²⁶⁰Watkins Amadeo, *Hrvatska na raskršću, EU-ICTY debata*, serija o Balkanu (05/15), Centar za istraživanje konfliktnih studija, London, 2005., str. 6.

²⁶¹Za više informacija vidi Zunec Ozren, *Demokratski nadzor i kontrola obavještajnih i sigurnosnih agencija*, kao dio Jan A. Trapans i Philipp H. Fluri, eds. *Vođenje sektora obrane i sigurnosti u Jugoslavskoj Europi: viđenja i perspektive. Hrvatska. Studija samoprocjene*, Ženeva: DCAF, str. 66.-92.

²⁶²Staničić Mladen, *Hrvatska: Reforma obrane, civilno-vojni odnosi i euroatlatnska integracija* kao dio zbornika *Vođenje sektora sigurnosti na Zapadnom Balkanu*, IISS/SIPRI, Baden-Baden, 2004., str. 157.-158.

²⁶³Ibid.

²⁶⁴Ibid.

²⁶⁵Watkins Amadeo, *Hrvatska na raskršću, EU-ICTY debata*, serija o Balkanu (05/15), Centar za istraživanje konfliktnih studija, London, 2005., str 10.-11.

²⁶⁶ Vujčić Željka, *Revizija armije, Tranzicija online*, (28/01/2005).

²⁶⁷Watkins Amadeo, *Hrvatska na raskršću, EU-ICTY debata*, serija o Balkanu (05/15), Centar za istraživanje konfliktnih studija, London, 2005., str 3.-4.

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹Ibid.

²⁷⁰Staničić Mladen, *Hrvatska: Reforma obrane, civilno-vojni odnosi i euroatlatnska integracija* kao dio zbornika *Vođenje sektora sigurnosti na Zapadnom Balkanu*, IISS/SIPRI, Baden-Baden, 2004., str. 159.

²⁷¹Vidi BTI 206, <http://bertelsmann-transformation-index.de>. Hrvatska je rangirana 7, Makedonija 29 i Albanija 37.

²⁶²Staničić Mladen, *Hrvatska: Reforma obrane, civilno-vojni odnosi i euroatlatnska integracija* kao dio zbornika *Vođenje sektora sigurnosti na Zapadnom Balkanu*, IISS/SIPRI, Baden-Baden, 2004., str. 161.-163.

²⁷³Ibid.

²⁷⁴Intervju sa Zonkom Popovićem, 10. ožujka 2005.

²⁷⁵SPECTRA projekt dokument, Zagreb, listopada 2002, str.7.

²⁷⁶Intervju sa Zvonkom Popovićem i Vjekoslavom Golubovićem, Zagreb, 12.travnja 2005.

²⁷⁷11770 vojnih i 2862 civilnih zaposlenika.

²⁷⁸Ibid.

²⁷⁹Intervju sa predstavnicima NATO-ova Sektora obrambene politike i planiranja, Brussex, 09. prosinca 2005.

²⁸⁰Intervju sa Zvonimirom Mahečićem, 13. travnja 2005.

²⁸¹Intervju za Željkom Bilandžijom, 13. travnja 2005.

²⁸²Pored MO, u to ulaze Ministarstvo branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Ministarstvo gospodarstva, Ministarstvo financija, Ministarstvo znanosti, kulture, prosvjete i športa, Ministarstvo gospodarstva kao i Hrvatski zavod za zapošljavanje.

²⁸³SPECTRA, projektni dokument, Zagreb, listopada 2002., str.18.-19.

²⁸⁴Ibid.

²⁸⁵Udruga hrvatskih dragovoljaca domovinskog rata (UHBDDR).

²⁸⁶Intervju sa Zvonkom Popovićem i Vjekoslavom Golubovićem, Zagreb, 12.travnja 2005.

²⁸⁷Ibid.

²⁸⁸Heinemann Gruder Andreas i Tobias Pietz, *Vojnici kao dio radne snage. Demobilizacija i reintegracija u post-dejtonskoj Bosni i Hercegovini*, studija 27., BICC, Bonn, 2003.

²⁸⁹Intervju sa Ivanom Cekom i Sunčanicom Skupnjak-Kapić, 12. travnja 2005.

²⁹⁰Istraživanje tržišta rada u područjima specijalne državne skrbi,2004.

²⁹¹Intervju sa Zvonkom Popovićem i Vjekoslavom Golubovićem, Zagreb, 12.travnja 2005.

²⁹²Ibid.

²⁹³ SPECTRA, programske informacije, studeni 2004.

²⁹⁴Intervju sa predstavnicima SPECTRA i IOM u Osijeku, 14. travnja 2005.

²⁹⁵IOM RASDP summary leaflet, ožujka 2005.

²⁹⁶Ibid.

²⁹⁷Intervju sa Ivanom Cekom i Sunčanicom Skupnjak-Kapić, 12 travnja 2005.

²⁹⁸SPECTRA, programske informacije, studeni 2004.

²⁹⁹Socioekonomska analiza otpuštenog osoblja Ministarstva obrane, Zagreb, rujan 2004.

³⁰⁰Ibid.

³⁰¹SPECTRA projektni dokument, Zagreb, listopad 2002., str.23.

³⁰²Intervju sa Zvonkom Popovićem i Vjekoslavom Golubovićem, Zagreb, 12.travnja 2005.

³⁰³Intervju sa predstavnicima SPECTRA i IOM u Osijeku, 14 travnja 2005.

³⁰⁴Vidi tablicu 2 u dodatku.

³⁰⁵Kao što se može vidjeti u različitim tablicama u dodatku ove studije.

³⁰⁶Nije bilo odgovora na to pitanje na sastanku NATO TFDC sa predstavnicima hrvatskog Ministarstva obrane, MVP te Privatizacijskog fonda i programa SPECTRA održanog u Zagrebu, 07. ožujka 2005.

³⁰⁷Vidi tablicu 2 u dodatku.

³⁰⁸Ibid.

³⁰⁹Nacionalni godišnji program (ANP) za treći ciklus Akcijskog plana za članstvo, rujan 2004, str.91.-92.

³¹⁰Intervju sa Vlatkom Crvtilom, Zagreb, 13. travnja 2005.

³¹¹Intervju sa predstavnicima NATO-ova Sektora obrambene politike i planiranja, Brusselex, 09. prosinca 2005.

³¹²SDR, Zagreb, ožujak 2005., str.39.- 40.

³¹³Vidi tablice 6-8 u dodatku.

³¹⁴Vidi tablicu 1 u dodatku.

³¹⁵Prema hrvatskim izvorima, vrijednost potencijalnog viška objekata je procenjena na oko 3,5 bilijuna kuna, ili približno 473 milijuna eura, dok održavanje lokacija dodaje do 4 milijuna kuna ili 540.000 eura.

³¹⁶*Konverzija baza*, službene primjedbe hrvatskog veleposlanika u listopadu 2005. godine na upit ekspertnog tima u vezi s konverzijom vojnih baza i objekata u Hrvatskoj.

³¹⁷Nije bilo posebnog suprotstavljanja na sastanku NATO TFDC sa predstavnicima hrvatskog Ministarstva obrane, MVP, Privatizacijskog fonda i programa SPECTRA u Zagrebu, 07. ožujka 2005.

³¹⁸Vidi Tabele 6-8 u Aneksu.

³¹⁹Ibid.

³²⁰Intervju sa Ivanom Kovačevim, Zagreb, 07. ožujka 2005.

³²¹ PowerPoint prezentacija MO, Zagreb, 07 ožujka 2005.

³²²Vidi Tabelu 1 u Aneksu.

³²³ PowerPoint prezentacija MO, Zagreb, 7 ožujka 2005 autorima u elektronskom obliku.

³²⁴ Vidi tablicu 3 u dodatku.

³²⁵Intervju sa Brankom Hrgom, Križevci, 8 ožujka 2005.

³²⁶Sastanak NATO TFDC sa predstavnicima hrvatskog Ministarstva obrane, MVP, Privatizacijskog fonda i programa SPECTRA u Zagrebu, 07. ožujka 2005.

³²⁷Vidi Paes Wolf-Christian, Tobias Pietz & Hans Risser, *Pregled malog naoružanja u BiH*, UNDP, Sarajevo, 2005.

³²⁸*Konverzija baza*, službene primjedbe hrvatskog veleposlanika u listopadu 2005. godine na upit ekspertnog tima u vezi s konverzijom vojnih baza i objekata u Hrvatskoj.

³²⁹PowerPoint prezentacija MO, Zagreb, 07 ožujka 2005.

³³⁰Vidi tablice 6-8 u dodatku.

³³¹Staničić Mladen, *Hrvatska: Reforma obrane, civilno-vojni odnosi i euroatlatnska integracija* kao dio zbornika *Vođenje sektora sigurnosti na Zapadnom Balkanu*, IISS/SIPRI, Baden-Baden, 2004., str. 161.

³³²Prezentacija SPECTRA tima u BICCC, Bon, prosinac 2005.

³³³I ove tri zemlje to pitanje i problem dijele sa ostalim zemljama Balkana kao što su Srbija i Crna Gora ili Bosna i Hercegovina. Vidi u Pietz, Tobias and Marc Remillard, *Demobiliziranje i doknadna izobrazba za budućnost. Oružane snage u Srbiji i Crnoj Gori*, studija 31, BICC, Bon, 2005.

³³⁴Vojna akademija.

³³⁵Ostali: (Hrvati, Bugari, Albanci, Grci i Mađari) su brojčano ekstremno ograničeni.

³³⁶Broj pojedinaca može se mijenjati promjenom *Zakona o dopunama i izmjenama Zakona o vojnoj službi*, usvojena u prosincu 2005. Ovaj broj ne uključuje planirani broj časnika koji će pristupiti iz etničkih zajednica 2006. i 2007. (113).

³³⁷Hrvatske oružane snage.
